

~~11-11-80~~

प्रवेशाकरः

सदाशिवस्वामी

Bombay
Happet

Sl. no.
080546

INDIAN SOCIETY

BENGAL

॥ अथ शीवसुधाकरग्रंथः प्रारभ्यते ॥ शुभमस्तु ॥

ॐ
बुद्ध
सत्त्व

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ उत तत्सुखं विस्तनुर्मतिगिरां योऽस्य दं मायया जीवेशा विविनेद नाक्खपवना गम
 भूमि कृष्णी लया स्वेयां स्थूलतमां सिवीत्यनुमतिं लोकेऽवतीर्णः प्रचुर्लिङ्गात्मा कस्य एण्डधीर्विजयतां श्री
 साम्बमूर्तिः शिवः १ क्षीणी मंडलमंडने धनवतां प्रज्ञावतां सौख्यदे वंडछिद्रदखंडने जयपुरंदरान्मु
 दुदंडयन् नीत्यं संप्रतिपालयन् विनयिनः पारखंडिनः खंडयन् अस्ति श्रीनृपरामसिंहसुमतिः सखंडितान्मंडय
 न् ॥ २ ॥ तस्य श्रीरविदंशमानससरः पद्मस्य सत्कीर्तिसङ्गश्चाकृष्टकधीरवीरबुधषट्पात्संततेर्भूपतेः ॥ भूदेवाम
 रवन्दनीयचरणश्रीमेनकानन्दिनी ॥ स्वात्तानन्दनवासवन्द्यनरणोत्तरक्तिः समस्तेश्वरे ॥ ३ ॥ नानो कर्मजपुण्य
 बीजनवसंस्काराड् कुराधीक्षितो जाता कल्पलतेव शोव जनसत्सङ्गान्बुसिक्ताभृशम् ॥ संदृष्टानि जपाश्रव
 ति जनसङ्गमश्च के विस्तता तजेश्वर न पुष्पकीर्तिस्करनिविद्धा मुरत्रानयत ॥ ४ ॥ तज्ज्ञोत्वा शिवपादपङ्क्तौ ज
 जः श्रीमान्स्तरूपो नृपः श्रीमच्छाङ्गुररामसिंहमृपतिप्रीत्यैव माणोर्युतः ॥ कार्यः संग्रह इत्यवोधयत सुष्ठु यथा
 बुद्ध्यं श्रीमच्छैव सुधा करोमतिमतां ल्हादाय संतप्यते ॥ ५ ॥ अथ श्रीशिवार्चनस्य धर्मार्थकाममोक्षहेतुत्वा
 तत्प्रकारः प्रदर्श्यते ॥ तत्र पाराशरपुराणे ॥ ब्राह्मणः सर्वसिद्ध्यर्थं कुर्याच्छंकरपूजनं ॥ ब्रह्मविष्वादिदेवानां

पदप्रातिश्रुतं पूजया ॥ १ ॥ अष्टैश्वर्यं सुरत्वं ध्वजं ध्वजं ध्वजं ॥ सार्वभौमस्वामी शस्य पूजयेव हि सिध्यति ॥ २ ॥
 मनोहराः स्त्रियः सौख्यं कल्याणं नवनानि च ॥ अपर्ययं धनं चापि पूजया श्रुतिनः स्वतः ॥ ३ ॥ अश्वमेधसहस्र
 णिराजसूयशतानि च ॥ महेशाचनपुण्यस्य कलां नादेति कोडशीम् ॥ ४ ॥ लैंगे ॥ बहुनीके न किं विप्रमहादेवस्य
 पूजनात् ॥ निष्कृष्टोपि विमुच्येत समं सारमहादेवः ॥ ५ ॥ सौरपुराणे ॥ अप्येकदिवसं न स्थायः पूजयति शंकरं ॥ सो
 पियाति शिवस्थानं किं पुनर्वसुशोधनात् ॥ ६ ॥ महाभारते ॥ शिवान्तिवाच कूलानि हत्वा सर्वमिदं जगत् ॥ यो यः
 जेत विरूपाक्षं न स पापेन लिप्यते ॥ ७ ॥ वायवीयसंहितायां ॥ ब्रह्मघ्नो वाक्तरापो वा स्तेयी वा गुप्ततल्पगः ॥ मातृहा पितृहा
 वा पित्रीरहा धृष्टहापि वा ॥ संवृत्तं न च कंठं न जघनं शिखं न वरमकारणं ॥ तैस्तेः पापैर्विमुच्येते तेषां पापे ॥ महेश्वर
 कृतं सर्वत्रैलोक्यं स चराचरं ॥ ते ह्यनघ्रा न विष्णुं तयेन न कता महेश्वरे इति ॥ ८ ॥ न विष्णुपुराणे ॥ लिंगे देवो महादेवः
 सर्वदेव नमस्कृतः ॥ अनुग्रहाय लोकानां तस्मान्निर्त्यं प्रवृजयेत् ॥ ९ ॥ तस्मात्सोममता वृक्षाया वज्रीवंप्रतिज्ञया ॥
 अर्चयेत् महादेवमापन्नोऽपि महामुने ॥ १० ॥ वरप्रकरणपरिष्ठागः ॥ शिरसा वापि कर्त्तव्यं ॥ नखसंप्लुत्य नृजीतस्रग्वन्तं
 विलोचनं ॥ ११ ॥ स्फुटं निर्वहते यस्य यावज्जीवं शिवार्चनं ॥ मनुष्यचर्मणान्नः सप्तद्वीनामसंवायः ॥ १२ ॥ नहिलिंग

र्वनात्किंचित्तुल्यमन्यधिकं क्वचित् ॥ इति विज्ञाय यत्नेन पूजनीयः सदा शिवः ॥ ४ ॥ आकाशं लिंगमित्याहुः पृथिवी तस्य पीठिका
आलयः सर्वभूतानां लयनास्त्रिंशमुच्यते ॥ ५ ॥ यो लिंगं दृष्टिं सं मोहात्सर्वदेवनामस्कृतं ॥ मरो नरकगामी स्यात्तस्य संनाय
णादपि ॥ ६ ॥ लिंगपुराणे ॥ लिंगे तु पूजिते सर्वमर्चितं स्याच्चराचरं ॥ तस्मात्सदा र्वनं कार्यं लिंगस्य समदात्मनः ॥ ७ ॥ अ
नेकजन्मसाहसं भ्राम्यमाणस्तयो मिथुः ॥ कः समाप्नोति वेमुक्तिं लिंगार्चनमृतेनरः ॥ ८ ॥ स्कंदपुराणे ॥ मनसा धितं ये शु
क्तपूजयामि हरं परं ॥ अशक्तौ नास्ति चेद्भुव्यं यस्य वापि समधमे ॥ स तथा श्रद्धया पूतो विमुक्तः सर्वपातकेः ॥ ९ ॥ य
स्य तत्त्वं ॥ ब्रह्मादयोऽपि न जानन्ति ॥ यस्माच्च ब्रह्मादय उच्यन्ते ॥ तस्य पूजनेन वतुर्वर्ग प्राप्तिरित्यत्र किमाश्चर्यं ॥ तथा च
भागवते ॥ देवान्मृतिं ब्रह्मणो वाक्यम् ॥ नाहं न यज्ञो न च यूपमन्य ये देहभाजो मुनयश्च तत्त्वं ॥ विदुः प्रमाणं बलवीर्ययोर्वा तस्या
तत्त्वं त्रयस्य कउपायविंदेत् ॥ यज्ञो विष्णुः ॥ महानारते दानधर्मश्रीकृष्णवाक्यं ॥ ईक्षितुं च महादेवं न मे शक्तिरभूत्तदा ॥ ततो मामब्रवी
द्देवः पश्य कृष्णवदस्व च ॥ १ ॥ तत्रैव उपमसु वाक्यं ॥ श्रीकृष्णं प्रति ॥ यं न ब्रह्मादयो देवा विबुस्तत्त्वेन न र्भयः ॥ ततोऽप्यमर्च्यं बंधुं च कः
स्तोष्यति जगत्स्यति ॥ २ ॥ तत्रैव युधिष्ठिरं प्रति भीष्मवाक्यं ॥ ब्रह्मविधुस्सरेणानां स्रष्टा च भुरेव च ॥ ब्रह्मादयः पिशाचां त
यं हि देव उवाच ते ॥ १ ॥ महादेवं प्रति उपमसु कृतं तत्रैव ॥ योऽसृजद्दक्षिणादंगात् ब्रह्माणं लोकसंभवम् ॥ ॥

वामपाश्वी तथा विष्णुं लोकरक्षार्थमीश्वरः ॥ १ ॥ युगांते चैव संप्राप्ते रुद्रमीशोऽसृजत्पुत्रः ॥ स रुद्रः संहृ-
 ण्क्तस्तं जगत्स्थावरजंगमं ॥ १ ॥ तत्रैव श्रीकृष्णं प्रति उपमन्युवाक्यं ॥ नास्ति शर्वसमो देवो नास्ति शर्वसमा ग-
 तिः ॥ नास्ति शर्वसमो दानेनास्ति शर्वसमो रणे ॥ १ ॥ क्वचिद्वर्णे शिवस्य विष्णुसाम्पादिप्रद्वानंतु ॥ शिववत्त-
 वरस्य ॥ सत्यत्वप्रत्यायनार्थं ॥ तथा च महाभारते हरिवंशे श्रीकृष्णं प्रति शिववाक्यं ॥ पुरामेनाकमाश्रित्य त-
 पस्त्वं त्यक्तोर्यदा ॥ तदा मम वचः कृष्णसंस्मृत्य स्थैर्यमाप्नुहि ॥ अक्षय्यस्त्वमजय्यस्त्वं मत्तः शूरतरस्तथा ॥ भ-
 वितासीत्यवोच्य स तथानतवन्यथा ॥ इति ॥ अतएव रामायणे ॥ विष्णोः शिवेन सह संग्रामे ॥ अधिकं मे निरे-
 विष्टुं इत्यवमे निरेद्व्युक्तम् ॥ तथा च ब्रह्मादेर्जनकत्वेन तदुपास्यत्वेन तदज्ञाततत्त्वबलवीर्यकत्वेन च शि-
 वस्य निरस्तताम्वातिशयत्वात् सार्वार्थसाधनं महापातकादि सर्वविहरं तिकंच तत्पूजनमवश्यमेव कर्तव्यम्
 ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामि सदानंदविरचिते शैवसूत्राकरे शिवपूजातीर्त्तवर्णने नाम प्रथमः किरणः ॥
 १ ॥ एवं च शिवपूजनं न स्मरुद्राक्षधारणं विना न कार्यं तदुक्तं लेगे ॥ दिना न स्म त्रिपुंड्रेण विना सद्राक्षमा-
 लया ॥ पूजितोऽपि महादेवो न तस्य फलदो भवेत् ॥ १ ॥ कंचिद्वाक्यं प्रति विष्णुवचनं सूतसंहितायाम् ॥

विभूतिधारणं त्यक्त्वा त्यक्त्वा सङ्गधारणं ॥ मामां पूजय विश्वे वां शिवं लिंगस्वरूपिणं ॥ १ ॥ सनत्कुमारसंहि
तायामपि ॥ यथैव चांडालोच्छिष्टं मृदाद्वयं नोपयुज्यते ॥ पूतिपर्युषितं यच्च निर्नस्मैवं शिवार्चनं ॥ २ ॥ वाया
दहीनो न पुनर्मृतः पिंडमवाप्स्यति ॥ तथा न स्मविहीनोपि शिवार्चनफलं परम् ॥ ३ ॥ यथा कृशानुरहितो ह्य
धरो नैव शोभते ॥ अशेषसाधनोपेतं न स्महीनं शिवार्चनं ॥ ४ ॥ विभूतिर्न सितं न स्मधारं रक्षेति न स्मनः ॥
न वंति पंचनामानि पंचनिर्हेतुनिर्भृशं ॥ ५ ॥ ऐश्वर्यकरणं पूतिर्न स्मसर्वो धनक्षणात् ॥ नासनात् न सितं प्रोक्तं दार
णात् क्षारमापदं ॥ रक्षारक्षो गणेश्वरक्षणात् परिकीर्तितं ॥ देवीनां गवते ॥ कीकटेऽपि देवेशु यत्र भूतिवि
भूषणः ॥ मानवस्तु वसेन्नित्यं काशीक्षेत्रसमं हितम् ॥ १ ॥ तथा नास्य ज्ञानं परीक्षेत न कुलं न वृत्तं तथा ॥ त्रिपुंड्रादि
तभालेन पूज्य एव हि नारद ॥ तथा ॥ छयनापि घरेऽपि विभूतिशासनमेश्वरं ॥ सोपियां गतिमाप्नोति न तां यज्ञशतैर
पि ॥ ये घोरा राक्षसाः प्रेता ये वा न्येक्ष्य जंतवः ॥ त्रिपुंड्रधारिणं दृष्ट्वा पलायन्ते न संशयः ॥ २ ॥ न स्मधारणं शि
वपूजायामेव कर्तव्यं इत्येवं नियमो नास्ति ॥ किंतु सर्वेष्वपि कर्मसु न स्मधारणं कार्यं ॥ तथा च ह्यहं बालं ॥ ये
न स्मधारणं त्यक्त्वा कर्मकुर्वन्ति मानवाः ॥ तेषां नास्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः ॥ १ ॥ महापातकयुक्तानां

पूर्वजन्मस्तु सर्वतः॥ त्रिपुंड्रं धूलं नंदं योजायते कटुं बुध॥ इति शिवरहस्ये॥ सर्वकर्मबहिर्भूतो नस्मधारण
 वर्जितः॥ नस्मधारितं कर्म हृत्पातवति सर्वथा॥ १॥ विभूतिधारणं त्यक्त्वा कुर्वन्हेमतलापयि॥ तत्फलं न समा
 नेति पतितोऽपि न विष्यति॥ २॥ संध्याशिवार्चनादीनि कर्माण्येतानि वस्तुतः॥ वैदिकानि ततस्तेषु कर्मव्यं नस्म
 धारणं॥ ३॥ यथोपदीतरहितैः संध्यामक्रियते द्विजैः॥ तथा संध्यामकर्त्तव्या विभूतिरहितैरपि॥ ४॥ विभू
 तिधारणं त्यक्त्वा यदि संध्यां करोति सः॥ प्रत्यवेत्यवयेनासौ नाधिकारी तदा द्विजः॥ ५॥ यथा धीत्यां त्यजो वे
 दास्त्यवेति तथा द्विजः॥ प्रत्यवेति न संदेहः संध्या कृद्भस्म वर्जितः॥ ६॥ न संविशंति वापानि नस्मनि श्वेत
 तः सदा॥ कर्मव्यमति यत्नेन ब्राह्मणेभ्यस्मधारणं॥ ७॥ यत्कृतं नस्मनि श्वेतं श्रीमहादेवस्य पूजनं॥ तत्सर्वो
 भीष्टं तस्मात्कर्मव्यं नस्मधारणं॥ ८॥ उद्धूलनं त्रिपुंड्राभ्यामलं कृतं तनुः शिवः॥ योर्चयिष्यति तत्तुल्योऽनु
 द्विको वा न विष्यति॥ ९॥ शिवगीताटीकायां वसिष्ठः॥ न तस्मान्न तज्ज्ञानं न तद्दानं न जपो न सः॥ त्रिपुंड्रेण विना येन
 विघ्नेण यदनुष्ठितं॥ १॥ देवीनां गवति॥ न गायत्र्युपदेशोऽस्ति नस्मनो धारणं विना॥ ततो धृत्यैव तस्मादगो गायत्री
 जपमाचरेत्॥ १॥ गायत्रीमूलमेवाहुर्ब्राह्मणं मुनिपुंगवाः॥ सान्मस्मधारणभावेन केनाप्युपदिश्यते॥ २॥

कात्यायनोपि॥ आच्छेदाने जपे होमे वैश्वदेवे स्मरार्चने॥ धृतत्रिषुंहुः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः॥ देवीनागवते एकाद
शस्कंधे॥ नस्मदिधुशरीराय यो ददाति धनं मुदा॥ तस्य सर्वाणि पापानि विनश्यन्ति न संशयः॥ १॥ तथानवि
ष्य पुराणे॥ सत्यं शौचं जपो होमस्तीर्थदेवादि पूजनं॥ तस्य व्यर्थं निदं सर्वं यस्ति बुद्धं न धारयेत्॥ २॥ आमुखादि सा
धनत्वाच्चेदंधार्यं॥ तथा वमहानारते॥ आयुः कामो यवाराज नृनृतिकामो यवानरः॥ नित्यं वै धारयेद्भस्मोक्त
कामी च वै नरः॥ १॥ देवीनागवते एकादशस्कंधे॥ एतच्छिरोभूतं कुर्यात्संध्याकालेषु सारं॥ यावद्विद्योदयस्त
व नस्य विद्या खलूत्तमा॥ २॥ शिरोभूतमुद्धूतनमिति वक्ष्यामि॥ असमाविद्या बुद्ध्या विद्येति नीलकण्ठः॥ महापातका
दि पापनाशहेतुत्वाच्चेदंधार्यं॥ तथा वविष्णुधर्मोत्तरे नारदः॥ नस्म वै परमं पुण्यं बुद्ध्या विष्णुशिवात्मकं॥ येन दृष्टेन
पापानि नाशमायान्ति सर्वथा॥ १॥ महानारते॥ अगम्यागमैराजन् प्रायश्चित्तं विधीयते॥ आर्द्रवस्त्रेण वस्त्रमासा
न्विहार्यं नस्म शायिना॥ १॥ एष एव तु सर्वव्यापकार्याणां विधिर्न वैत॥ दृष्ट्वा तात यः॥ मद्यं पीत्वा गुणदारांश्च ग
त्वास्तेयं कृत्वा ब्रह्म हव्यां वक्तुम्॥ नस्मच्छन्तो नस्मश्चाशानो सडाध्यासीमुच्यन्ते सर्वपापैः॥ १॥ पापानि कुर्वता
पि पापसंगपरिहाराय नस्म धार्यं॥ न संविशन्ति पापानि त्वुत्तमं तत्रिंशत्सहस्रवचनात्॥ १॥ देवीनागवते॥ अमर

एतेषां नस्मधारणपूर्वकं ॥ तेषां तद्वक्ष्यमेव स्यान्मुनेनात्र विचारण ॥ १ ॥ निव्यत्वाच्च नस्मसदा धार्यो ॥
 तथा च ते सिरीशकश्रुतिः ॥ भूत्येन प्रमदितव्यमिति ॥ १ ॥ रावणभाष्ये ॥ नृतिवा व्यार्थो नस्मेतिस्यष्टमुक्तम्
 ॥ स्तुतसंहितायां च तदेवोपबृंहितं ॥ तद्यथा ॥ सत्यात्थमर्धपिकुलाङ्गस्मनो हृत्तनादपि ॥ त्रिपुंड्रधारणञ्चै
 व सदान्प्रवृत्तो न वदिति ॥ १ ॥ सनत्कुमारसंहितायां तद्देवि ध्यमुक्तम् ॥ तत्पुनर्द्विविधं प्रोक्तं मुख्यगौणं तथै
 व च ॥ मुख्यं प्रोक्तं परं ब्रह्मगौणमाश्रयमुच्यते ॥ गौणं नानाविधं विद्वि ब्रह्म न ब्रह्म विदां वर ॥ अग्निहोत्राग्निजं
 तद्दहिरजा होमजं मुने ॥ श्रोतासु न स मुद्रुतं समिदग्नि स मुद्रुवं ॥ पचनाग्नि स मुद्रुतं दावानल स मुद्रुवं ॥ एते
 यां नस्मर्तव्या न वरीर्भेदेन ब्रह्मस्योक्तास्कादे ॥ ब्रह्म न विद्य वेद्यानां त्वाग्निहोत्र स मुद्रुवं ॥ श्रुदाणां श्रोत्रिया
 गारपचनाग्नि स मुद्रुवं ॥ १ ॥ अतएवां नानवानां तु स्मृतं दावानलं ब्रह्म ॥ प्राश्नमने देनापि व्यवस्था तत्रैव ॥ समि
 दग्नि स मुद्रुतं धार्यं वै ब्रह्मधारिभिः ॥ अग्निहोत्र स मुद्रुतं गृहस्थैर्वनवासिभिः ॥ १ ॥ श्रोताग्निरहिताये च तेषामो
 पासनोद्भवं ॥ २ ॥ वायवीये तु ॥ सर्वेषां गोमयजं चापि न स्मोक्तं ॥ तथा हि ॥ त्रिवाग्नेर्नस्मसंग्राह्यमग्निहोत्रोक्तं
 वतुवा ॥ वैवात्या मुद्रुवं वापि यक्त्वा विश्वं धिवा ॥ कपिलायाः शक्रच्छस्तं गृहीतं गगने पतत् ॥ न क्लिन्नना

तिकविनं न दुर्गं धिनवोषितं ॥ २ ॥ उपर्यधः परित्यज्य गृन्हीत्यात्यतितं यदि ॥ वीडी कृत्य शिवाग्नौ तु तदक्षिपेत्
 मूलमंत्रतः ॥ ३ ॥ अपक्रमति पक्वं वसं त्याज्यमसितं सितं ॥ आदाय वाससा लोडु नस्मा धारे विनिक्षिपेत् ॥ ४ ॥ न
 स्मसंग्रहणं कुर्याद्देवेनुद्धासिते सति ॥ उद्धासने कृते यस्माच्चंडनस्मप्रजायते ॥ ५ ॥ यद्वा द्विजानस्मकुर्युः स
 द्योनानीयगेमयं ॥ वामेन पात्रे संयोज्या घोरमंत्रेण निर्दहेत् ॥ ६ ॥ पुरुषेण समुद्धृत्य ईशानेन विशोधयेत् ॥ इत्थं
 तु संस्कृतं न स्म अभिरित्यादि मंत्रतः ॥ इत्यादि ॥ अस्य शिवाग्नेः रुद्राग्निश्चादेनापि व्यवहृतस्य देवीनां गवते ए-
 कादशास्कंधे दशाने ध्याये विस्तरेण निरूप्य कृतमिह विस्तरनया नोक्तमिति तत एवावधार्यम् ॥ श्रुद्रहस्ताद्विजे-
 न स्म नयात्यं ॥ तदा ह नारदा जः ॥ श्रुद्रहस्तस्थितं न स्म न हि धार्यं द्विजातिभिः ॥ श्रुद्रैर्यजहस्तस्थं न धार्यं न-
 स्म जातु चित् ॥ १ ॥ धारणे न वा नाहं पुलस्त्यः ॥ अभिरित्यादि निर्मंत्रैः श्रुद्रं न स्मानि मंत्रितं ॥ शिवमंत्रेण वा धार्यं
 मंत्रेण षाक्षरेण वा ॥ गायत्र्या वापि देवर्षे मंत्रेण प्रणवेण वा ॥ एतेषां कलविशेषं स एवाह ॥ करोति शिवमंत्रे
 ण यस्त्रिपुंड्रं द्विजोत्तमः ॥ त्र्यक्षः शूलधरः सौम्यः शिवलोके महीयते ॥ अष्टाक्षरेण मंत्रेण यः करोति त्रिपुंड्रं ॥
 विष्णोः पदमवाप्नोति गायत्र्या मुनिपुंगवा ॥ प्राप्नोति ब्रह्मणो रूपं प्रणवेन न संशयः ॥ अष्टाक्षरमंत्रस्तु ॥ ॐ नमो

नारायणाय॥ गायत्र्यपि प्रसिद्धैश्च ज्ञेया॥ अथ धारणवर्णनमने देनमंत्रनेदमाह॥ लेंगे॥ त्रिआयुषेति मंत्रे वि
 पुंडुं वृक्षचारिणा॥ अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैः पुंचवृक्षमयेस्तथा॥ १॥ त्रियं वकेति मंत्रे एतारेण पुणवेनवा॥ पंचाक्ष
 रेणमंत्रेण पुणवेनावितेनवा॥ २॥ त्रिपुंडुं धारयेन्नित्यं गृहस्थश्च गृहाश्रमी॥ पुणवेनेव संधार्य संन्यासाश्रमवर्ति
 निः॥ ३॥ नमो तेन शिवेनेव धार्यं छुट्टेः स्त्रिया तथा॥ अन्यथा मयि सर्वेषां विनामंत्रेण सुवृत्ता॥ ४॥ नस्मनो धारणं प्रो
 क्तं नित्यं शेषागमेषु वा॥ उद्धूलनं त्रिपुंडुं च धारणं हि विधुं न तं॥ ५॥ उद्धूलनं त्रिपुंडुयोः समुच्चयेन धारणं कर्तव्यं॥
 उद्धूलनं त्रिपुंडुं च नित्यं धार्यं प्रयत्नतः॥ उद्धूलनं त्रिपुंडुं च मनसापि न लंघयेत्॥ ६॥ इतिकेदारखंडे॥ समुच्चय
 विधानात्॥ विष्णुस्मृत्यसंहितायामपि॥ तस्मादुद्धूलनं पूर्वं त्रिपुंडुं धारयेत्परं॥ १॥ इति समुच्चयो विहितः॥ उद्धूलनं
 द्विविधं॥ पूजार्थं शुद्ध्यर्थं वा॥ पूजार्थं सज्जते न सस्नानाकार्यं॥ शुद्ध्यर्थं तु केवलं न सस्नानेव॥ पूजाकाले हि सज्जते
 शुद्ध्यर्थं निर्जलेन वेदिति विद्वेष्टस्मृत्यसंहितायावचनात्॥ दिवा वायदिवारात्री नारी वाथ नरोथ वा॥ पूजार्थं सज्जते न स
 शुद्ध्यर्थं केवलं न वेत्॥ इति विद्वेष्टस्मृत्यसंहितायां॥ मध्याह्नादूर्ध्वमपि सज्जते न वेदिति विधानात्॥ मध्याह्नात्प्रातः कालेयुक्तो
 यंतदनुवर्जयेदिति वचनं स्वीयत्यादि विषयं॥ तदुक्तं स्मृतिसंग्रहे॥ धार्यं न स्मृतिमध्यं तु गृहिणा जलसंयुतं॥ सर्वकाले न वे

स्त्रीणां यतीर्मा जलवर्जितं ॥ ५ ॥ वनस्थव्रतिकन्यानां दीप्तादीनां नृणां तथा ॥ मध्याह्नाद्यागजलेर्धृक्कंपरतोजलव
 र्जितं ॥ इति त्रिपुंड्रं सजलेनैव कार्यं ॥ तदुक्तं तत्रैव ॥ सर्वदा सजलेन स्मविपुंड्रेणैव धारयेत् ॥ सूरतसंहितायां ॥ भस्मना
 सजलेनैव धारयेत् त्रिपुंड्रकमिति ॥ तत्रैव ॥ शिवेन विष्णुना चैव ब्रह्मण वज्रिण तथा देवतानि धृतं तस्मिन् त्रिपुं
 ड्रे हूलनात्मना ॥ १ ॥ उमादेव्या च लक्ष्म्या च वाचा चान्या निरासिताः ॥ सर्वस्वं निधृतं तस्मिन् त्रिपुंड्रे हूलनात्मना इति ॥
 ॥ अथोद्भूतनप्रकारो जाबाले ॥ तत्रैतं श्लोकाः ॥ प्रयतो न स गृहीयात्स्वयं बालुवरं एव ॥ न चायुक्तं करे दद्यात् ॥
 चाशुचि जले क्षिपेत् ॥ १ ॥ यावंतः पतिता भूमौ न सप्तः परमाण्वना ॥ तावद्वर्षं सहस्राणि तैश्च नरकं व्रजेत् ॥ २ ॥ भूसा
 व्यंतसावधानो धारयेद्भूस्मबुद्धिमान् ॥ आदरेण सप्तदायनं नमो नै निधाय ततः ॥ ३ ॥ प्रक्षाल्य पादौ हरेः सोऽप्यंदि
 राद्यस्य समाहितः ॥ गृहीत्वा भस्मनो मुष्टिं सद्योजातादिभिर्गृहीत्वा ॥ ४ ॥ प्राणायामं च कृत्वा ध्यात्वा चैव सदा शिवं
 ॥ अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैस्त्रिवारमभिमन्त्रयेत् ॥ ५ ॥ ईशानेन चैव ध्यात्वा भस्मविकिरेन्मूर्ध्नि यत्नतः ॥ मुखे च तत्पुरु
 षेण अघोरं एणष्टधा हृदि ॥ ६ ॥ वामेन गुह्ये देवोतु त्रिदशस्थाने देतः ॥ अष्टधा सद्यो मंत्रेण पादबुवि मथयतः ॥
 ७ ॥ संध्यात्रये निशीथे च तथा पूर्वविशानयोः ॥ सुध्वानुक्ताप्ययः पीत्वा कृत्वा वा वनप्रकादिकं ॥ ८ ॥

सु

६

॥८॥ स्त्रियं न पुंसकं पृथुं विडालं वक मूषको ॥ स्पृष्टा तथा विधानम्या न्मसमाज्ञानमादरेत् ॥ ९ ॥ देवाग्निगुरुदृष्टा
 नांसमीपे त्यजदग्निम् ॥ अथुद्वनूतलेनोर्गं कुर्यात्तोद्वनूतं उती ॥ योजितं चंदनेन विचारिण संयुतं नुवाचंदनसमं लि
 पेक्षानां थी नस्मचेव हि ॥ मध्याह्नात् प्राक् जले कुर्यात्तोयं तदमुद जयेत् ॥ १२ ॥ इति ॥ अथ मूर्ध्नि भस्मधारण विधिः ॥ स
 तुषदिधः ॥ तदुक्तं वायवीय संहितायां ॥ लिंगदीपार्धं चंद्रं न चतुरस्रं च वसुलं ॥ त्रिपुंड्रं वेति कथितं यद्विधं शिवशास
 ने ॥ १ ॥ वर्तुलं चतुर्भुजस्तानां शास्त्राणां चतुरस्रकं ॥ वेत्तव्यानां दीपसमं स्यर्द्धं चंद्राभमेव धा ॥ २ ॥ सदा शिवसमस्तानां लि
 गं त्रिपुंड्रं ॥ इति क्रियासारे ॥ मध्यां गुलिनयेत्ते वस्त्रदक्षिण करस्य गत ॥ अङ्गुलायतं मानं पिवाधिकमानं ॥ १ ॥
 नेत्रयुग्मप्रमाणेन ताले कुर्यात्त्रिपुंड्रकं ॥ वर्णभेदेन मानमुक्तं ॥ सिद्धांतशेखरे ॥ २ ॥ अङ्गुलायतं विधेयं येषं गुलिह
 रितः ॥ यथा संभवतः कुर्याद्देशकोलादपेक्षयेति ॥ ३ ॥ तदेव लोकाः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेन्नित्यं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं
 ॥ उर्ध्वपुंड्रं न वेत्साममध्यापुंड्रं यजुर्विधा ॥ १ ॥ अथ पुंड्रमृषा माहाततस्मात्पुंड्रं त्रियायुषं ॥ आदरेण समादाय नस्मया
 ने निधाय च ॥ २ ॥ ब्रह्माल्यपादौ हस्तौ च द्विरावम्य समाहितः ॥ गृहीत्वा नस्म तस्यं च ब्रह्ममंत्रैः शानेः करे ॥ ३ ॥ पंचद्वयं
 शः सहो जातादयः ॥ अपिरित्यादि निमंत्रैः बद्धिश्चेवानि मंत्रयेत् ॥ ४ ॥ उमापोज्योतिरित्युक्ताध्यात्वा दिष्टं जुजलाधिपं

६

संयोज्यवारिणान्ममानस्तोकेतिमर्दयेत्॥५॥ मध्यांगुलेनिरादायतिष्ठनिर्मूलमंत्रितं॥ अनामामध्यांगुष्ठे रथ
वास्यात्त्रिपुंड्रकं॥६॥ अकारोनामिकाप्रोक्ताउकारोमध्यांगुलिः॥ मकारस्तज्जनीतस्मात्तानिःकुर्यात्त्रिपुंड्रकं॥७॥
ऋवोर्मध्यात्समारन्ययावदंतोभवेद्भुवोः॥ अकारो गार्हपत्यो निर्ऋत्यात्माचरजोगुणः॥८॥ ऋग्वेदश्चक्रियाशक्तिः
प्रातःसवममेवच॥ महदेवश्चरेखायाः प्रथमायाश्चरेवता॥९॥ उकारोदक्षिणाग्निश्च अंतरात्मानुवर्त्यजुः॥ सत्तमा
ध्यंदिनसवद्विष्णुशक्तितथैवच॥१०॥ महेश्वरश्चरेखायाः द्वितीयायाश्चदेवताः॥११॥ मकाराहवनीयोऽवपरमात्मात
मोदिवा॥ ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीयं सवनं तथा॥१२॥ दिवासहेत्यर्थः॥ शिवश्चेति तृतीयायाः रेखायास्तद्विदेवता
एतानित्यं नमस्कृत्य त्रिपुंड्रधारयेच्छुचिः॥१३॥ स्मरन् नमः शिवायेति ललाटे धत्तुं त्रिपुंड्रकं॥ स्वच्छाभ्यां नम इत्युक्ताधार
येन त्प्रकोष्ठयोः॥१४॥ तीर्थायेति ततः पृष्ठे शिवाय जगत्तरे तथा॥ नीलकंठाय शिरसि क्षिपेत्सर्वात्मने नमः॥१५॥ पापं च
नाशयेत्कृत्स्नं अपि जन्मशतार्जितं॥ कंठोपरि कृतं पापं नष्टं स्यात्तत्र धारणात्॥१६॥ कंठे धारणात्कंठजोगादि
कृतपातकं॥ बाह्वोर्बाहुकृतं पापं वक्षसि मनसा कृतं॥१७॥ नान्यांश्चिश्च कृतं पापं कक्षागुदकृतं तथा॥ पार्श्वयोर्धा
रणात्पापं परस्त्रालिंगनादिकं॥१८॥ तद्गुह्यं धारणं कुर्यात्सर्वत्रैवं त्रिपुंड्रकं॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानात्रयमीनां वधा

रणं॥१९॥गुणलोकत्रयाणां चधारणं तेन वेक्ष्यते॥२०॥इति॥नस्मोपरिचंदनादिकंधार्थं॥तदुक्तं कौर्मै॥वै
 दिकैर्मंत्ररहितं चंदनागसकुंकुमं॥तिर्यक्पुंड्रात्मना धार्यं कांति सौख्यानि लायिनिः॥१॥पुंड्रो धृतश्चंदनाद्यैरिति
 नस्मन संत्यजेत्॥दत्त्येत नस्म संत्यागी श्रुती श्रुतं को धवन्हितः॥२॥चंदनाद्युपरि प्राक्षो धारयेद्भस्म वैदिकं॥लौकि
 कं चंदनाद्यंतु नस्मोपरि मधारयेत्॥३॥नस्म च चंदनादीनां त्र्येणैर्न विद्यते॥चंदनादीन्यतो लौकिकान्ये वा
 व्रत संशयः॥४॥दृष्ट्वां त्याग्यं चंदनादेरुपरि नस्मनि॥धृते किंचिच्चंदनादेर्धारणस्य फलं न वेत्॥५॥उपरिष्ठा
 चंदनादेर्धृते त्ये सितं नस्मनि॥चंदनाद्यत्वनस्मोक्त फलादेः को निवारकः॥६॥त्रिपुंड्रधारणं मंत्ररहितं नृह्नीन
 कार्यं॥तदुक्तं लघुसिंहे॥त्रिपुंड्रं कं सदा कुर्यात्संनवपूतेन नस्मना॥संनवहीनं तु यः कुर्यात्पापभागी न वै नर इति
 ॥१॥अत्रेदं बोध्यं॥एतादृशानि वाक्यानि॥अमंत्रकधारणं निंदाया जेन संमंत्रकतद्धारणमतिप्रशस्तमिति बो
 धने तात्पर्यं वंति॥नत्वमंत्रकनिंदाया मेव तात्पर्यं वंतीति प्रमितव्यं॥नहि निंदेति न्यायात्॥सामान्य नस्मधारणवि
 धिवाक्यानां संकोचे गोरवात्॥अतएव छद्मनापि तद्धारणं स्तुतं देवीनां वते॥न हि स्त्र्यस्तुतिरिति धिमातिष्ठति॥
 परप्रत्ययमात्रस्य केवल नस्मनापि संनवेन विधेस्तस्यानपेक्षितत्वादेव मन्यस्मिन्नप्यन्यथाकरणे कृत्यं॥अतए

वश्रपादसृष्टनसम्यग्गतिर्जातेत्यादिपौराणिकं उद्घोषः संगच्छते ॥ उद्घूलनेयशक्तश्चेत्त्रिपुंड्रा
दीनिधारयेत् ॥ आदिनाऽर्द्धचंद्रकलिकाकारादिकं ग्राह्यम् ॥ वैष्णवादीनां दीपवतुरसोद्याकारं न समधारणस्य
पूर्वस्तुतत्वात् ॥ ननु ॥ एवं श्रुतिस्मृतीतिहासपुराणसिद्धकर्तव्यताकं न समधारणं केवां विद्मो वदत्र्यते ॥ तत्र
किं कारणमिति चेत्पूर्वाचरितमहापातकादिसंकीर्णवंशजवचनाराशयः ॥ महापापवतां वृणो वेदसिद्धिमेहेश्वरे ॥ त्रिपुंड्रो
द्घूलनादौ विद्मेषः संप्रजायते ॥ वासिष्ठलैंगे ॥ यैवां नस्मात्तस्य द्वाद्देविद्देवो वर्तते तस्य दि ॥ संकीर्णमाभवेद्घूल
स्तेवां वशपरंपरा ॥ नस्मोद्घूलनस्येव शिरोवृतमिति नाम्ना पाष्ठपुत्रवृतमिति नाम्ना चाथर्वशिरोविष्यवहा
रः ॥ तथा च देवीभागवते एकादशास्कंधे ॥ सर्वांगोद्घूलनं कुर्याच्छिरोवृतसमावृत्यमिति ॥ शिरोवृतमिदं
नामसिरस्याथर्वणश्रुतेरिति ॥ शाखानेदेयुनामानिवृतस्यास्य विज्ञेयतः ॥ पश्यंते मुनिशा र्दूलशाखास्वे
कं वृतं हितदिति च ॥ एवमुपक्रम्यातिमाहात्म्यं चास्य तत्रोक्तं ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते श्री
वसुधाकरे नमस्मिन्नूपणं नाम छितीयः किरणः ॥ २ ॥ ॥ अथ सद्राक्षमहिमा ॥ दृष्ट्वा बाले ॥ अथ
पुष्टं ॥ कालाग्निसद्वपुश्च ॥ कथं सद्राक्षोत्पत्तिस्तद्धारणे किं फलमिति ॥ सहावाचनगवान्कालाग्निरुड

स्विपुरवधायायाहममीलिताक्षोभवं॥नेत्रेभ्योजलविंदवोभृमौपतितास्तिसद्राक्षाजाताः॥सर्वानुग्रहार्थीयतेषां
 नामोच्चारणमात्रेणदशगोदानफलं॥दर्शनस्यर्शनाभ्यां द्विगुणंफलमत ऊर्ध्वं वक्तुं न शक्नोमि॥देवीभागव
 तेएकादशस्कंधे॥फलस्यदर्शनेपुण्यंशर्शत्कोटिगुणंनवेत्॥शतकोटिगुणंपुण्यंधरणाच्चनतेनरः॥१॥न
 क्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानिवा॥जपाच्चलननेनित्यंभावकार्याविचारणा॥२॥शिवरहस्ये॥सुद्राक्षद
 र्शनेनापिभग्नस्यघकुलंक्षणात्॥सुद्राक्षमालिकां कृत्वाकुसुमसुद्राक्षधारणं॥१॥सुद्राक्षधारणंकृत्वाभस्म
 धारणपूर्वकं॥कृतानंतमहापापीयनायासेनमुच्यते॥२॥वेदस्याध्ययनंकार्यमुपवीतेर्यथातथा॥सुद्रा
 क्षधारिभिः कार्यं सर्वज्ञः शिवभूजना॥३॥विभूतिधारणंकृत्वाकृत्वासुद्राक्षधारणं॥यः शिवं पूजयेद्भक्त्यास
 मोक्षमधिगच्छति॥४॥सुद्राक्षायुपक्रम्यबोधायनं पि॥यस्तानिधारयन्गच्छतिउन्मिषन्निमिषन्नपि॥सर्वाण्ये
 नांसितरतिसद्राक्षमूलाख्यमृतत्वमिति॥वासिष्ठे॥खादन्नासंपिबन्मद्यंसंगच्छन्त्यजादिभिः॥सद्योभवतिवृतात्मा
 सुद्राक्षेक्षिरसिस्थिते॥१॥देवीभागवते॥अनेनभुक्तं देवेनभुक्तंयमुतथाभवेत्॥पीतंसद्रेणतत्पीतंघ्रातंघ्रातंशि
 वेनतत्॥देवीभागवतेएकादशस्कंधे॥सुद्राक्षधारणेनजायेधामस्तिमहाभुने॥तिष्ठांतास्तिविविनिर्माक्षः संसाराजन्म

कोटिभिः॥१॥सुद्राक्षधारिणं दृष्ट्वा परिवाहं करं तियः॥उच्यते तस्य सांकर्यं मत्स्येति विनिश्चयः॥२॥तथा॥सुद्रा
 क्षधारिणे भक्त्या बद्धं ध्यानं ददाति यः॥सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकं संगच्छति॥१॥सुद्राक्षधारिणं श्राद्धेनो-
 जयेत्तविमोदतः॥पितृलोकं मवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥२॥सुद्राक्षधारिणः पादौ प्रक्षाल्याद्विः पिवेन्नरः॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते॥३॥तथा॥अक्षयेषु वदानेषु सुद्राक्षस्तु विशिष्यते॥शिवनकाय
 शान्ताय दद्याद्गुद्राक्षमुत्तमं॥४॥देवीनामवते एकादशस्कंदे॥सुद्राक्षालं कृतार्थे वते देवागवतोत्तमाः॥सुद्राक्ष
 धारणं कार्यं सर्वैः श्रेयोर्थं निर्वृतिः॥१॥तेनागवतोत्तमा वैष्णवश्रेष्ठाः॥कर्णपात्रे शिखायां च कंठे हस्ते स-
 थादरे॥महादेवश्च विष्णुश्च ब्रह्मा तेषां विभूतयः॥२॥देवाश्चान्ये तथा भक्त्या खलु सुद्राक्षधारिणः॥३॥तथा॥
 शिरसाधारिते कोटिः कर्णयोर्दृशकोटयः॥शतकोटिर्गले बद्ध्वा मूर्द्ध्नि कोटि सहस्रकं॥१॥अथुनं चोपवीते तु
 जक्ष कोटिर्भुजे स्थितः॥मणिबंधे तु सुद्राक्षो मां दक्षमा प्रणमः॥२॥सुद्राक्षधारको भूत्वा यत्किंचित्कर्म वेदिकं
 ॥कुर्वन्निवः सदा भक्त्या महदाप्नोति तत्फलं॥३॥तथाय॥सत्त्वसंपूज्यते नित्यं सुद्राक्षः शंकरात्मकः॥दरिद्रं वा
 पि दुःखं वा जगत्कुलं विमुक्तं॥१॥नम्रजनेन यथा शक्तिर्घोडशान्तिस्ततो नम्रैर्वाप्यचारैर्यथाधिकारं संपन्नं वनाया

वणवेनवाशौवयश्चाक्षरेणकार्यम्॥स्कांदे॥स्नानेदानेजपेहोमेवैश्वदेवेस्सरार्चने॥प्रायश्चित्तेतथाश्राद्धेदीक्षा
 कालेविशेषतः॥असृष्टाक्षधरोन्मूलायकिंचित्कर्मवैदिकं॥कुर्याद्विप्रस्तमोहेननस्यवान्नोतितत्फलं॥२॥ब्र
 ह्मोत्तरखंडे॥सृष्टाक्षमस्तकेवह्वाशिरस्नानंकरोतियः॥गंगास्नानफलंतस्यजायतेनात्रसंग्रहः॥१॥बृहज्जाबले
 ॥धात्रीफलप्रमाणंयच्छेषमेतदुदाहृतं॥बदरीफलमात्रंमध्यमंघोष्यतेबुधैः॥१॥अधमंघणकाकारंअक्रियै
 श्चामयोच्यतेद्रव्यादि॥रहस्यार्णवे॥सृष्टाक्षाणांफलंग्राह्यंदेविसर्षपमात्रकं॥सर्षपादधिकाग्राह्याः॥आर्द्धधात्रीफ
 लावधि॥१॥तद्वर्द्धंक्षत्रियैर्ग्राह्यंवैश्यैर्ग्राह्यंतद्वर्द्धकं॥तद्वर्द्धसंकरीर्ग्राह्यमेवंसृष्टाक्षलक्षणां॥२॥ब्राह्मणेविभृ
 त्वाच्छ्रुतानुरक्तात्राजातुधारयेत्॥पीतानूवैश्यस्तुविभृत्यातृक्ष्णान्श्वद्वस्तुधारयेत्॥३॥स्वयमेवकृतद्वारंय
 तस्यादितिहोतमं॥यत्तुपौरुषयत्नेनकृतंतन्मध्यमंभवेत्॥४॥समानस्निग्धान्दृढान्स्थूलान्कंटकैःसंयुता
 न्छुनान्॥घृत्तान्क्षौमस्यसूत्रेणधारयेत्सर्वदानरः॥५॥निघर्षेहेमरेखानाथस्यरेखाप्रवृत्त्यते॥तदक्षुप्तमंविद्या
 तत्तद्धार्यंशिवभूजकैः॥६॥यत्तु॥नाशुविधारयेदक्षमालान्तैरेवधारयेदित्यादिपर्योलीवनया॥धारयेत्॥सर्वदान
 र इतिवचनंमूत्रपुरीषोत्सर्गातिरिक्तकालेधारणविधायकमिति केचिदाहुः॥स्तनः॥सर्वदापदस्यसंकोचेमानाभा

वात॥ नाश्रुधिर्धरयेदित्यस्य जपमात्राप्रकरणपठितत्वात्॥ पुरीषोत्सर्गश्च॥ साक्षाद्वारणविधायकवचन
सद्भावाच्च॥ तदाहवासिष्ठलेगे॥ जिघ्रन्तपिनथाचाश्रन्प्रलयन्तपिसंततं॥ कुर्वन्तपियथागच्छन्तविसृजन्तपिमा
नवः॥ १॥ सद्राक्षधारेण देवसर्वैः पापैर्नलियते॥ २॥ विसृजन्मूत्रपुरीषं त्यजन्नित्यर्थः॥ श्रुचिर्वाप्यश्रुचिर्वा-
पिसर्वोवस्थागतोपि वा॥ ३॥ इत्यादि लेगवचनात्संख्यापितं त्रैवोक्ता॥ शिरसायामकसद्राक्षं त्रिशतं शिरसावहेत्॥
षड्विंशतिंगले दध्यात् ब्राह्मणैः षोडश षोडशः॥ १॥ द्वादशान्त्रिंशद्वेपि स्कंधे पंचशतं वहेत्॥ अष्टोत्तरशते नीला
मुपवीतं प्रकल्पयेत्॥ १॥ अस्मिन्पक्षे पंचदक्षकणैश्चत्वारिंशामकैश्च त्रिंशद्विंशतिं शिरसाधाराद्ब्रह्म॥ द्विसंशतं त्रिसंश-
तं विसंशतं पंचकंतुवा॥ सराणां सप्तकं वापि विभृयात्कंठदेशतः॥ २॥ त्रिशतं चतुर्धमं पंचशतं नध्यममुच्यते॥ सहस्रं
मुच्यते त्रीकमेवंने देन धारयेत्॥ २॥ इदं धारेणं विनिगमनाभावाद्यथा स्यात्तथैव॥ ब्रह्मोत्तरखंडे॥ सहस्रं धारयेद्य-
त्सद्राक्षान्धैधृतव्रतः॥ तं नमंति सराः सर्वे यथा सद्राक्षं तथैव सः॥ १॥ अनावेतु सहस्रस्य बाह्वोः षोडशोडशः॥ एकं शिखा
यां करयोर्द्वादशद्वयोर्वह्निः॥ २॥ द्वात्रिंशत्कंठदेशे तु चत्वारिंशच्च मस्तके॥ प्रत्येकं कण्ठयोः षट्षट् वक्षस्यष्टोत्तरं
शतं॥ ३॥ यो धारयति सद्राक्षान् सद्भूतस्तोपि पूज्यते॥ देवीभागवते एकादशस्कंधे॥ सद्राक्षं यच्छिखायां तत्तत्तत्तत्

नितिस्मरेत्॥ कर्णयोस्तनयो ब्रह्मदेवदेवी वतावयेत्॥ ॥ यज्ञोपवीते वेदं हस्तथा हस्तदिशः स्मरेत्॥ मुक्ताप्रवाल
 स्फटिकवेदुर्यरत्नकांचनेः॥ २॥ ममिताहार्येष्टसुखाक्षान्सशिवो भवेत्॥ केदजान्वापिसदाक्षान्यथा लब्ध्वा
 धितर्तियः॥ ३॥ यस्यांगेनापिसदाक्षः एकोपि बभूवु एषदः॥ तस्य जन्म निरर्थं स्यात् त्रिपुंडुरहितं यथा॥ ४॥ स्कांदे॥
 उंकारमाहात्म्ये॥ सदाक्षानं सहस्रं हि मुमुक्षुर्धरैस्सदा॥ तदनावेशं तं वपिदशैकमथापि वा॥ १॥ शंकरसंहिता-
 यां॥ धूर्तव्यमेतस्त्रिणसौ वर्णेनाथवाद्धिजाः॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन न स्मसदाक्षमूषणः॥ १॥ न विभ्यति च शत्रुणां भवे
 निर्भय एव सः॥ सङ्ख्याक्षतया दिशः सदाक्षमिति कीर्तितं॥ २॥ सदाक्षधारके त्रानुः परिपूर्णकटाक्षवान्॥ सदाक्षधार
 काः सर्वे सदाकाराः प्रकीर्तिताः॥ ३॥ शात्वये शिवभूषणं परमं स्वर्गं पवर्गं प्रदं सदाक्षं विधितानुना निजतनो सम्य
 कसदा विव्रति॥ तेषां दध्निजेन सागिह फलं जानाति को वा सुधीस्त्यक्त्वा शंकरं विकंगणपतिं नदिं तथा य एमुखां॥ ४॥
 ॥ धारणे मंत्राः प्रोक्ता ब्रह्मावाप्ते॥ सद्यो गतेन शिरसि नाम देवेन कर्णयोः॥ अघोरेण गले धार्यं हृदि तस्युत्तरेण च॥ १॥
 ॥ ईशानाख्येन मंत्रेण करयोर्धारयेत्सुधीः॥ ब्रह्मचारिगृहस्थानां वनस्थानां तथैव च॥ सदाक्षधारणे मंत्राः प्रोक्ता वै
 विश्वयोनिना॥ प्रणवेनेव संक्षार्योदतिभिः सर्वमिच्छये॥ ३॥ छिजानां मंत्रः जीकमन्येषां मंत्रवर्जितं॥ शिवरहस्ये॥ ॥

एकवक्त्रः शिवः साक्षाद्ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ अर्धं धत्तं प्रतिस्तीतो वह्निस्तंभं करोति च ॥ १ ॥ द्विवक्त्रो हरः गौरी स्यात् गोव
 धाद्यधनाशकः ॥ त्रिवक्त्रो ह्यग्निगन्मायया पराशिं प्रणशयेत् ॥ २ ॥ चतुर्वक्त्रः स्रवं ब्रह्मानरहत्यां व्यपोहति ॥ पंचव
 क्त्रस्तु कालाग्निरग्न्याभक्ष्यपापघ्नः ॥ ३ ॥ षड्वक्त्रस्तु गुह्ये हेयो धूणाद्यादिनाशयेत् ॥ सप्तवक्त्रस्तु नंतः स्यात् स्वर्णलो
 यादिपापहृत् ॥ ४ ॥ विनायको षड्वक्त्रः स्यात् सर्वानृतविनाशकः ॥ नैश्वीनववक्त्रस्तु शिवसायुज्यकारकः ॥ ५ ॥ द
 शवक्त्रः स्मृतो विष्णुर्भूतघ्नैतन्नयापहः ॥ एकादशमुखो रुद्रो नाना यज्ञफलप्रदः ॥ ६ ॥ द्वादशास्यस्तथा दिव्यः सर्वरोगनि
 बर्हणः ॥ त्रयोदशमुखः कामः सर्वकामफलप्रदः ॥ ७ ॥ चतुर्दशास्यः श्रीकंठो वंशोद्धारकरः परशुति ॥ केदारखंडे
 तु ॥ एकमुखादारन्यषोडशमुखः पर्यंतस्तद् द्वाउक्तास्तेषु एकमुखपंचमुखावतिश्चैष्टाविति वीक्षं ॥ तथा हि ॥ प्रार
 भ्येकमुखं तावत्पञ्चवक्त्राणि षोडश ॥ एतेषां द्वौ च विशेषौ श्रेष्ठौ धारयतां नरैः ॥ १ ॥ सद्ब्राह्मणपंचमुखस्तथैवैकमु
 खः स्मृतः ॥ ये धारयंत्येकमुखं तद्ब्राह्मं नित्यं भवति ॥ २ ॥ जीवन्मुक्तास्तु विज्ञेयानरास्तेनात्र संशयः ॥ एकवक्त्रः शिवः
 साक्षाद्ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ३ ॥ यस्तद्ब्राह्मं पंचमुखं धारयति तं नराः ॥ सद्ब्रह्मैकं वक्त्रं च्छंति नो गान् रुद्रेण मुंजते
 ॥ २ ॥ इति ॥ पंचामृतं पंचगव्यं स्नानकाले प्रयोजयेत् ॥ सद्ब्राह्मस्य प्रतिष्ठायां मंत्रं पंचाक्षरं तथा ॥ १ ॥ त्र्यंबकं इति

सु

१

वंचतथातत्रप्रयोजयेत्॥यद्वा॥३॥अधोरर्धं ह्रीं अधोरतरर्धं ह्रीं नमस्ते सद्गुरुपह्वैस्वाहा॥अनेनाभिर्मन्त्र
 धारयेत्॥२॥अथमालाप्रकारोऽस्यमले॥त्रिंशदक्षैः कृतामालाधनदाजपकर्मणि॥सप्तविंशतिसंख्या
 तेरक्षैः पुष्टिप्रदानवेत्॥१॥पंचविंशतिसंख्यातैः कृतां मुक्तिप्रदानवेत्॥अक्षैस्तु पंचदशभिरभिचारफल
 प्रदा॥२॥स्कांदेपि॥अष्टोत्तरश्रुतेनापिमालासर्वार्थसाधिका॥रुद्राक्षमूलंतुबुद्ध्या तन्नालं विष्णुरुच्यते॥१॥
 तन्मुखं रुद्रद्वयाद्बुद्धिदवः सर्वदेवताः॥अक्षसूत्रप्रकर्षव्यंगो पुच्छवलयकृति॥२॥वक्रं वक्रैरसंयोज्य
 पुच्छं पुच्छेन योजयेत्॥मेरुमूर्ध्नि मुखं कुर्यात्तदूर्ध्वं नागपाशकं॥३॥प्रक्षाल्य गंधतोयेन पंचगव्येन चोपरि॥ततः
 शिवानसाक्षाल्यमूलमंत्रं ततोऽप्यसेत्॥४॥पश्चात्संभूजयेत्तां हि गंधपुष्पाक्षतादिभिः॥मूलमंत्रं समुच्चार्य
 शुद्धभूमौ निधाय च॥५॥पूजयेन्मूलमंत्रेण तस्यां देवं सदां व्रथा॥रुद्राक्षमालाधैवं हि जपयोगात्ततो भवेत्॥
 ॥नाछविर्द्वारयेदक्षमालां नक्षत्रे धारयेत्॥अक्षमालाप्रणेतव्या जपकाले सुमेधसा॥७॥परदृष्टिगतामाला-
 निष्कला जपकर्मणि॥जपकाले क्षमालां तु गुरोरपि न दर्शयेत्॥८॥वर्ज्यानाह स्कांदे॥कृमिदंष्ट्रिन्नि-
 नं कंटकैर्हीनमेव च॥व्रणयुक्तमवृत्तं यत्षट् रुद्राक्षणि वर्जयेत्॥अत्रेदंबोध्यानि ववांसि अमंत्रं कुरु रुद्रा

११

क्षधारणनिषेधकानि॥ तानि मन्दिनिंदाइति न्यायेन समंत्रकधारणे अत्युत्कर्षबोधनपराणि न तु अमंत्रक
धारणनिंदापराणीति भूमिसव्यं॥ मंत्रानुपादानेन सदाक्षधारणे बहुषु वचनेषु फलातिशयदर्शनात्॥ तथा च
॥ देवीभागवते एकादशस्कंधे॥ सदाक्षं केवलं वापि यत्र कुत्र महामते॥ समंत्रकं वामंत्रेण रहितं नावधजितं॥ १
॥ यो वा कोवानरो न क्षयाधारयेन्न ज्ञयापि वा॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः सम्यक् ज्ञानमवाप्नुयात्॥ एतेन शिरः कर्णा
द्यंगनियमोपिव्याख्यातः॥ यत्र कुत्रेत्यभिधानात्॥ एवं किमिदं दृष्टादिवर्जनविषये विव्याख्यातव्यं॥ भूमिस्थसु
द्राक्षस्वदेमृतस्य श्वानस्योर्ध्वं॥ तिरभूदिति पौराणिकोद्घोषात्॥ ३॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते
श्रीवसुधाकरे सदाक्षोत्कर्षनिर्हणनाम तृतीयः किरणः॥ ३॥ ननु महामारते॥ जान्दवीतीरसंभूतां मृदं मूर्द्धा
विनर्तियः॥ विनर्तित्यं सोर्कस्य तमोनाशाय केवलं॥ १॥ सत्यव्रतः॥ उर्ध्वपुंड्रो मृदाशुभ्रीललाटे यस्य दृश्यते॥
स चंदालोपि वृतात्मा वृज्य एव न संशय इत्यादिवचनैर्दृष्टौ उर्ध्वपुंड्रमपि विधीयते॥ तत्कथं न स्मरुद्राक्षमात्रधा
रणमेव कर्तव्यं तया प्रतिपाद्यत इति धेदित्यं॥ तत्र तावत्सति प्रहसितत्वाभावे निश्चये उर्ध्वपुंड्रादिकं मृद्विविषयं
॥ अश्वौ स मूर्ध्वपुंड्रादिललाटे अद्भ्यातुये॥ धारयिष्यंति मीहे न युगं ते स मुपस्थिते॥ इति वासिष्ठत्वेन वमाध्या

ये॥ अश्रोतमिति विशेषितत्वेन तस्मात् श्रोतत्वात्॥ तर्हि श्रुतिषु विधानाभावादेकादशीवृत्तस्यापि द्विजेतरविषयत्वमि-
 ति चेन्न॥ प्रत्यक्षश्रुत्यभावेऽप्यनुमितकृतेस्तत्र सङ्गात्॥ तर्ह्यनुमितश्रुतिसङ्गावर्ध्वपुंड्रेऽप्यस्तद्विचिन्ना॥ ए-
 कादशीवृत्तस्य कुत्राप्यनिविष्टत्वात् श्रुतिश्रुतेः संभवात्॥ उर्ध्वपुंड्रस्य तु पुराणेषु बहुशो निषेधादनुमितश्रु-
 तिसङ्गावस्य कल्पयितुमशक्यत्वात्॥ तथा हि पाराशरं॥ साकनं पुंड्रांतरं निराक्रियते॥ उर्ध्वपुंड्रं त्रिपलं च व-
 तुलं चतुरस्रकं॥ अर्ध्वपुंड्रादिकं लिङ्गं वेन निषेधो न धारयेत्॥ जन्मनो लब्धजातिश्च वेदपंथानमाश्रितः॥ पुंड्रांत-
 रं नूमाद्यापि ललाटे नैव धारयेत्॥ तिर्यकत्रिपुंड्रं संख्यत्यश्रोतं पुंड्रांतरं नूमात्॥ ललाटे धारयन्मर्त्यः पतत्येव॥
 न संवायः॥ न दाहयेद्द्विजश्चैव न दहेत्तृकपर्वकैः॥ स्प्रं कितायः स्ववेशांतराजानीधुं प्रवासयेत्॥ अतीव प्रप-
 तानां हि श्रपचाद्यं कनं नृणां॥ विधीयत न श्रुद्धानामतः शुद्धं न चाकयेत्॥ १॥ श्रपचादसं बंधं कनमित्यर्थः॥
 अश्रपनेचाभ्ययने श्रोतस्मातेषु कर्मसु॥ संनायणे च संबंधेनाधिकारी बलाच्छ्रितः॥ २॥ ननु तत्र मुद्रादिधारणस्य श्रो-
 तत्वात्तन्निदानसंगच्छते॥ तथा हि॥ यो ह वै श्लोकमो लेर्धर्माननुतिष्ठतातो॥ मवकं धत्ते धिर्वै सहस्रारः सहस्रारो मेभिर्नेमिना तत

तनूः॥ सायुज्यं लोकतामाप्नोतीति॥ तथा॥ चक्रं विनर्त्तिवपुषामितसंबलं देवानाममृतस्य विष्णोः॥ स एति नाकं दुरितं
विधूय॥ विश्रान्ति यद्यतयो वीतरागाः॥ तथा चक्रं कृप परिशिष्टे॥ अतस्तनू र्नेतदामो अश्रुते श्रुता सदृष्टं हंत सत्समास
ता॥ इति चेच्छृणु॥ तत्र यो ह वै इति वचनं॥ शतपथश्रुतिस्थिति॥ रामार्चनचंद्रिकाकारादिनिरुक्तं॥ न च तच्छतपथश्रु
स्मरणे उपलभ्यते॥ किंच॥ नेह विधिः श्रूयते॥ अपि च॥ पतितादि विषयकमेव॥ प्रागुदाहृतस्मृतिबलात्॥ न च स्मृत्या
श्रुतेः॥ संकोचोऽनुपपन्न इति वाच्यं॥ विशेषविषयिण्यास्मृत्या सामान्यश्रुतेः॥ संकोचस्य सर्वसंमतत्वात्॥ अन्य
था पतितस्याप्यग्निहोत्रसंगतः॥ कलावपिनरमेधाश्रमेधादेः प्रसंगश्च॥ तत्र यदि पतितानां कर्मानधिकारबोधक
स्मृत्या नरमेधाश्रमेधकावितिकलिन निविद्धपरिगणनस्मृत्या च॥ अग्निहोत्राश्रमेधादिश्रुतीनां संकोच इति ब्रूये॥ तर्हि
प्रकृतेऽपि तुल्यं॥ एतेन चक्रं विनर्त्तीत्यादिवचनमपि गतार्थं॥ यदयुक्तं॥ रुक्परिशिष्टमिति तत्र नेदं परिशिष्टं॥ किंतु स
प्तमाष्टके पठ्यते॥ इति तावत् वेदिकेन्यो गृह्येण॥ किंच नास्य खद निमतोर्थः॥ संभवति॥ इदं त्वदुपजीव्यैर्मोक्षैरित्यं
व्याख्यातं॥ पवित्रं ते विततं ब्रह्मण्यते॥ प्रकर्गात्राणि पर्येषि विष्णुतः॥ अतस्तनू र्नेति रुद्रांत्रः॥ ब्रह्मणः वेदस्य च
तुर्मुखस्य ब्राह्मणजातेर्वापतेरुद्रकेति विष्णुसंबोधनं प्रनुत्वं विष्णुतो विष्ण्वेवांगत्राणि पर्येषि॥ अंतर्यामितया व्या

प्रोक्षि॥ तादृशस्य ते तस्य विप्रं सुदर्शनं॥ अर्थीञ्च तेनेति लस्यते॥ अतस्तनूः असंस्कृतशरीरः आमः अधपापस्तदुल्ल
 नाश्रुते॥ न चैतद्वाख्यानं प्रामाणिकं॥ तस्मिन्नुदीचीनदर्शनपवित्रं वितन्वति पवित्रं ते विततं बुद्ध्या एतद्विदितं वितन्य
 मानमन्त्रियते यजमान इत्यापस्तंबसूत्रेण उक्ता तन्निर्दोषकलशो वितन्यमानस्य पवित्रस्य नुमंत्रणे एतन्मंत्रणे एत-
 न्मंत्रविनियोगोत्त॥ तथावा॥ हे बुद्ध्या एतन्मंत्रो सोमते तु स्यं त्वया वनार्थं॥ इहं दशापवित्रं विततं इत्यर्थो नाप्यसंमतः॥ अग्रेष्व
 कृच्छ्रवाङ्मायणदिनाः सप्ततनुरसत्तापितदेहः अतएव आमोऽपक्वोऽदधरागादिस्तदुल्लनाश्रुतेनाप्रोतीत्यर्थः॥
 अपिवा॥ सोमस्य धारा पवते इत्युपक्रमात्॥ शोधंते॥ अस्य जंतवः इत्थं सरदर्शनात्॥ पवमानसोमो देवतेत्यनुक्र-
 मणिकावचनात्॥ पूर्वोक्तापस्तंबसूत्राच्च त्वदुक्तोर्थोऽसंगत एव॥ यदप्युक्तं बिष्णुचंद्रोदये॥ नारायणायुधैर्युक्तं
 कृत्वात्मानं कलौ युगे॥ कुसते युग्मकर्मणि मे स तुल्यान्यसंशयं इत्यादि बुद्ध्या पुराणवचनानीति॥ तावपि समूल-
 ने पूर्ववद्विजेतरविषयव्यवस्थापने न गतार्थानि॥ प्रकृतबुद्ध्या पुराणे दशमाध्याये॥ तप्तमुद्रांस्त्यजाय हरि-
 णा निर्मिता पुरा॥ नूदेवस्तप्तमुद्रायाश्चिह्नं कृत्वा विमूढधीः॥ इह जन्मनि शूद्रः स्यात्प्रेत्य शूचन विष्यति॥ इति स्थि-
 तम्॥ भारद्वाजे॥ संतप्तशंखचक्राद्यैर्लिङ्गैरंकितविग्रहं॥ पश्यतो नरकप्राप्तिर्जायते नात्र संशयः॥ १॥ यस्तु संत

सत्रं खादिलिंगं किततनुं नरः ॥ ससर्वथा तना नोगी चान्दालो जन्मकोटिषु ॥ २ ॥ द्विजं संतसु त्रं खादिलिंगं किततनुं नरः ॥ सं ॥
 नाप्यरौ रवं यातिया वदिष्टाश्चतुर्दश ॥ ३ ॥ चक्रां किततनुं यवतत्र कोपितसंविशेत् ॥ यदितिष्टे न हापापी सहस्रवृक्षहा नवेत् ॥ ४ ॥ गग
 स्नातरतो वापि अश्वमेधरतोपि वा ॥ चक्रां किततनुं दृष्टारौ रवयुगमश्रुते ॥ ५ ॥ लिंगं किततनुं दृष्ट्वा पश्येत्सत्यं नर
 म्बर ॥ ६ ॥ हिमाद्रौ प्रायश्चित्तखंडे वायुपुराणे ॥ ब्राह्मणे यदि मोहेन तापयेद्दह्निषु इया ॥ मकर्महो न वेद त्रसवै पारखं
 वसंश्रुतः ॥ १ ॥ लिंगपुराणे ॥ त्रं खन्नक्रेतापयित्वा यस्य देहः प्रदह्यते ॥ स जीवन्मुक्तोऽप्यस्यः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ आदित्य
 पुराणे ॥ पूर्वजस्य तनुं दग्ध्वा त्रं खन्नक्रेतादिभिः पृथक् ॥ न तस्य निश्चितीर्ह्येष्टा स्नातवानजपादिभिः ॥ २ ॥ पृथ्वी चंद्रोदयादिभि
 र्वंधेषु विष्णुः ॥ त्रं खन्नक्रेताद्यं कर्म च गीतं नृव्यादिर्कृतं तथा ॥ एकजाते रयं धर्मे जातु स्याद्विजन्मना ॥ ३ ॥ इत्यादिशातातपहा
 रीतवाक्यानि द्रष्टव्यानि ॥ सूतसंहितायामपि ॥ वेदमार्गे कनिष्ठस्तमो हेनाप्यं कितो यदि ॥ पतये वनसं देहस्तथा पुंशं तरा
 दपि ॥ १ ॥ नां कनं विष्टे कुर्याद्देदयं ध्यानमाश्रितः ॥ जाल्छिताश्च न संनाष्या न स्पृश्याश्च कदाचन ॥ २ ॥ न दर्शनीयास्ता
 नरा जादेशाच्छीघ्रं प्रवासयेत् ॥ ३ ॥ यमु ॥ नाना देशसमुत्पन्ना ब्रह्मणा ह त्रिया विशाः ॥ चक्रां किताः प्रवेष्टव्या यावदागम
 नान्ममेति वचनमुदाहरंति ॥ तस्य विनापि चं समुच्चयस्य त्रिभुतेषामपि वक्तव्यत्वेन चक्रां किता इत्यस्य पूर्ववितयवि

शेष एतानावेविसमुच्चयसंनवेन श्रद्धादिविषयत्वमुचितमेव॥ किंच॥ तत्र चक्रदग्धाद्रतिपदाभावादिदं राजकीय
 चिह्नरूपं किंचित्स्यादिति नाति॥ तस्मादूर्ध्वपुंड्रमंकनं च सतिसमूलत्वे द्विजेतरविषयमेव॥ एवं रुद्राक्षातिरिक्तफल
 काष्ठादिमालाधारणमपि बोध्यम्॥ मुक्तावृत्तालोद्धारणेच्छायांतु रुद्राक्षान्वितमेव विनृयात्॥ मानंतूर्कधागिति
 संक्षेपः॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवस्तुतधाकरे उर्ध्वपुंड्रादिखंडनं नाम चतुर्थः किरणः॥ ४॥ अथ शिव
 लिङ्गपूजनमाहात्म्यं॥ विद्येश्वरसंहितायां॥ वेरमात्रे तु सर्वत्र पूज्यते देवतागणः॥ लिंगे चैव हि सर्वत्र कथं संपूज्यते शि
 वः॥ १॥ इत्थं शौनकादिभिः पृष्ठे सूत उवाच॥ शिवो हि द्विविधः प्रोक्तो निष्कलः सकलस्तथा॥ निष्कलत्वान्तिराका
 रं लिंगं तस्य स संगतं॥ २॥ सकलत्वात्तत्तद्भावे रंसाकारं तस्य संगतं॥ अत्र सत्त्वाच्च जीवत्वात्तथान्ये देवतागणाः॥ सर्वे सक
 लमात्रत्वाद्यर्थे ते वेरमात्रके॥ शिवस्योभयरूपत्वाद्भिंगे वेरं च पूज्यते॥ ३॥ वेरं प्रतिमा॥ तत्रैव शिवे नोक्तं॥ लिं
 गे च रेघने तु ल्यं न जतां लिंगमुत्तमं॥ तस्माद्भिंगे यं पूज्यं वेरादपि मुमुक्षुः॥ ४॥ महानारते द्वा एवर्वाणि श्रद्ध
 त्यामानं प्रतिव्याप्ते नोक्तं॥ देवदेवस्त्वमेयात्मा अजेयो विष्णुरव्ययः सर्वरूपं नवं ज्ञात्वा लिंगे चैव तितं प्रभुः॥ ५॥
 तत्रैव कृष्णार्जुनौ रवकथने॥ जनकर्मतपो योगास्तथोक्तवचपुष्कलाः॥ आभ्यां लिंगेर्विती देवस्त्वया चैवांशु

गेयुगे॥१॥शिवरहस्ये॥प्रतिमायां प्रयत्नेन कृतया सांग पूजया॥यत्फलं तत्फलं प्राप्यं व्यंगया जिग पूजया॥१॥प्रति
 मायां व्याशास्त्रं सांगं कर पूजनं॥कर्तुं न शक्यते यस्माद्धिगं पूज्यं प्रयत्नतः॥२॥स्कांदे॥योर्वायामवेयद्भूत्वा पूर्णं
 वर्षं शतं नरः॥लिंगमेकदिनं पूज्यं स नमस्तन संशयः॥१॥तत्रैव शैलीलिंगं समभ्यर्च्य पुस्तार्थं वतुष्टयं॥प्राप्नोत्यत्र पु
 मासद्यो नात्र कार्या विचारणा॥१॥वायुणा अयमेव पराधर्मस्ति दमेव परंतपः॥इदमेव परं ज्ञानं शिवलिंगं यदच्यते॥१॥ये
 लिंगं सकृदप्यन्न पूजितं पार्वतीपतेः॥कुतो जन्म मयं तेषां संसारे दुःखसागरे॥२॥सौरपुराणे विष्णु प्रतिशिववाक्यं॥लि
 गं सां पूजय हरे लिंगरूपधरोत्तमः॥१॥वासिष्ठलिंगे॥जन्मांतरसहस्रेषु यज्ञदानादिभिर्हिजाः॥नराणां क्षीणपापानां च
 द्वाजिगार्धने न वैत॥१॥यज्ञास्तथा सिद्धानां तीर्थसेवा जपोत्सवं॥सर्वलिंगार्धनाद्धीनं फलाय न भवेद्धिजाः॥२॥सर्वमा
 मेव धर्माणामधिगाराधनं वरं॥कीदृति शिशो यत्र लिंगं कृत्वा व्रजं तिये॥सैकतं मृत्युं वापिते न वं ये वन्मृत्युजः॥३॥शि
 वरहस्ये॥विना लिंगार्धनं यस्य कालो गच्छति नित्यशः॥महाहानिर्नवेन स्य दुर्हतस्य दुरात्मनः॥१॥एकतः सर्वदानानि
 व्रतानि विविधानि च॥तीर्थानि नियमा यज्ञा लिंगा दो वैकतः स्मृता॥२॥फलौ लिंगार्धनं श्रेष्ठं यथा लोके प्रहृष्टपते॥त
 था नास्तीति भास्यत्यतश्चास्त्राणामेव निर्णयः॥३॥काशीखंडे॥लिंगार्धनविधानं शैलीलिंगार्धनरतः सदा॥अक्षयवस

विज्ञेयः साक्षाद्वाहोपिमानवः॥१॥ शिवरहस्ये॥ गर्भधारणजः क्षेत्रास्तन्मातुः सफलः स्मृतः॥ यद्गर्भानि स्मृतः पुत्रो लिं
 गार्चनरतो भवेत्॥२॥ लिङ्गस्यार्चनमेवैकं कलौ सारतरं सुराः॥ तदेव धीरसंसारमहासागरतारकं॥ २॥ इन्द्रनीलमयं लिं
 गं विष्णुः पूजयते सदा॥ इत्यादिव द्युनैर्विष्णोरपि लिङ्गराधनं नियमेनैव श्रियते॥ किमुतान्येषां जीवानां॥ तथा खलुरा
 मेश्वरो ब्रह्मेश्वरो॥ व्यासेश्वरो बिल्वकेश्वरो॥ वसिष्ठेश्वरोऽगस्त्येश्वर इत्यादिनि लिङ्गानि पृथिव्यां तैस्तेर्महापुरुषैः प्रति
 ष्ठितान्यर्चितानि च॥ तत्तन्नामपूर्वाणि ह्युच्यन्ते॥ तत्तद्विषयाण्युपाख्यानानि वराहमिहिरकपारदबाणजशिवतानि पार्थिवमुत्तरोत्तरोत्तममिति॥
 नापेक्षया भेदं प्रति सिद्धं॥ लिङ्गभावे तु प्रतिमायां शिवपूजनं कार्यं॥ तदुक्तं विद्येश्वरसंहितायां॥ लिङ्गं प्राधान्यतः पू
 ज्यं तद्भावे रं दमैकं॥ लिङ्गभावे तु वेरं स्यात् पूजायां स्थापने मम इति॥१॥ लिङ्गास्युक्तानि श्रोत्रागमे॥ १॥ ह्यरागकाश्मी
 रतुष्यरागं दुर्नीलमेव विद्रुममोक्तिकराजतसोवर्णहीरकपारदबाणजशिवतानि पार्थिवमुत्तरोत्तरोत्तममिति॥
 वणोदिभेदेन लिङ्गमेव नाह॥ विद्येश्वरसंहितायां॥ रसलिङ्गं ब्राह्मणानां सर्वानीष्टप्रदं नवेत्॥ बाणलिङ्गं क्षत्रियाणाम
 हाराज्यप्रदं श्रुतं॥१॥ स्वर्णलिङ्गं तु वैश्यानां महाधनपतित्वदं॥ शिला लिङ्गं तु शूद्राणामहाशुद्धिकरं श्रुतं॥२॥ स्वीया
 भावेन दीयं तु पूजायां न निषिध्यते॥ स्त्रीणां तु पार्थिवं लिङ्गं सप्तर्षीणां विशेषतः॥३॥ विध्वानां निवृत्तानां रसलिङ्गं वि

शिष्यते॥विध्वानां प्रवृत्तानां स्फाटिकं परिकीर्तितं॥४॥ बाणलिंगं लक्षणमुक्तं संहितायां॥ नर्मदाजलमध्यस्थं
बाणलिंगमिव स्थितं॥ बाणसुरार्चितं लिंगं बाणलिंगं तदुच्यते॥१॥ सत्रापि॥ त्रिपंचवारं यस्यैव तुला साम्यं न जायते
॥ तदा बाणं समाख्यातं शेषं पाषाणं संज्ञितं॥२॥ नद्यां वा प्रक्षिपेद्भूयो यदा स दुपलभ्यते॥ बाणलिंगं तदा विद्धि सर्वलिं-
गोत्तमोत्तमं॥३॥ स्फाटिकं त्रिविधं प्रोक्तं चंद्रसूर्यानां त्मात्मकं॥ श्वेतरक्तं च पीतं च क्रमात्प्रोक्तं द्विजातिषु॥३॥ पुंलिंगे
द्वयवस्थायुगं तरविद्यया लेगे॥ कृते मणिमयं लिंगं त्रेतायां हेमसंभवं॥ द्वापरे पारदं श्रृंगं पार्थिवं तु कलौ युगे॥ सर्वव-
र्णं भ्रमाणां तु कलौ पार्थिवमहि॥ इति एव कारेण कलौ पार्थिवं लिंगं स्येव सर्वसाधारण्येनोक्तत्वात्॥ लेगे॥ रौद्रलिंगं
महाविष्णुर्भक्त्या श्रुद्धं पार्थिवम्॥ चारुचित्रं समन्वयं लब्धवान्यरमं पदं॥१॥ बुद्ध्या सर्वजगत्कर्ता मृद्धिं गेशं करार्च-
नात्॥ नारदीमाप्तवानां श्रुतस्मात्पूज्यं नहीमयं॥२॥ मृन्मयं लिंगमभ्यर्च्य मरुतः सकला अपि॥ लब्धवंतः प्रियं पू-
र्णं तस्मात्पूज्यं नहीमयं॥३॥ यस्येन्द्रियाणि पूजार्थं न वंति श्रुतं देहिनाः॥ कदाचिदपि वा विप्रसफलं तस्य जीवितं॥
४॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं मथवानरः॥ लिंगं महीजं संपूज्य शिवसायुज्यमाक्रयात्॥५॥ शिवरहस्ये॥ शिव-
लिंगं सदस्वाणं पूजया यत्फलं न वेत्॥ ततः शतगुणं पुण्यं लिंगेनादिसमुद्भवे॥१॥ ततः शतगुणं पुण्यं रत्नलिंगस्य

सु

६

पूजने॥ रत्नलिंगसहस्राणां पूजयायत्फलं न वेत्॥ २॥ ततः शतगुणं पुण्यं धातुलिंगस्य पूजने॥ धातुलिंगसहस्राणां पू
 जयायत्फलं न वेत्॥ ३॥ ततः शतगुणं पुण्यं बाणलिंगस्य पूजने॥ अनंतबाणलिंगानां पूजयायत्फलं न वेत्॥ ४॥ त
 तोनंतगुणं पुण्यं रसलिंगस्य पूजने॥ ततः शतगुणं पुण्यं मृत्तिलालिंगस्य पूजने॥ ५॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन लिंगं पूज्यं न हीम
 यं॥ अकृत्वा पार्थिवं लिंगं योन्यदेवं प्रपूजयेत्॥ ६॥ वृथानवति सा पूजा स्नानदानादिकं वृथा इति॥ सनत्कुमारसंहि
 तायां॥ यथानदीषु सर्वास्तु गंगाल्लेखा सरिद्धरा॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते॥ १॥ यथा सर्वेषु मंत्रेषु पूर्ण
 वोहिमहान् स्मृतः॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवो हिमहान् स्मृतः॥ २॥ तथा॥ मृन्मयं लिंगं मत्तमं पुरा लक्ष्मीप्रयत्नतः
 ॥ जाता सोभाग्यसंपन्ना महादेव प्रसादतः॥ ३॥ लिंगे॥ जायाते॥ पविष्यता ध्वी प्रमज्जानस्य सिद्धये॥ प्रधानसाधना
 न्याह॥ द्विजानामादरेण तु॥ १॥ अविमुक्तं मनसि ब्रह्मं नान्तरं श्रुत्वा॥ शतसुदीय जाप्यं वतथा संन्यासमुत्तमं॥ २
 ॥ न स्मनो ह्यलनं देवविपुंड्रस्य च धारणं॥ सदा ह्यंधारणं साक्षात्तथा पार्थिवपूजनं॥ ३॥ न स्म संपादनं ध्यानं न
 मेव परमस्य च॥ एतानि साधनान्याह प्रधानानि मम प्रिये॥ ४॥ इदं च शिवपूजनं नित्यं॥ तदुक्तं कांदे॥ किं वेदेः॥ किं
 ततः शास्त्रैः किं तपो॥ नेरथ ब्रूतेः॥ शिवः संपूज्यतां नित्यमुपदेशो यमुत्तमः॥ १॥ शिवधर्मे॥ न संये वैकमना भू-

त्वायावजीवंप्रतिज्ञया॥ अर्चयेत्समहादेवमापनोपिसदाबुधः॥ इत्यादौ नित्यं यावजीवं सदेति श्रवणतः॥ अकरणे प्रत्यवायश्रवणञ्च॥ तथा ह
शिवरहस्ये॥ शिवलिंगमभ्यर्च्योर्तुके मोहसंगतः॥ सयाति नरकं धारं यावदावन्दितारकं॥ १॥ पाद्ये॥ यो न पूज
यते लिंगं बुद्ध्यादीनां प्रकाशकं॥ शास्त्रवित्तसर्वज्ञेतापि चतुर्वेदः पशुसक्तसः॥ १॥ ईशानसंहितायां॥ यस्य नास्ति
गृहे निष्पुंशिवलिंगं तं शिवे॥ तद्गृहं चण्डिचण्डालगृहमेव न संशयः॥ १॥ उक्ता महात्म्ये॥ वरं वंध्यामारीवरम्
पित्रागर्भस्य पतनं वरं॥ मृत्युर्जातो तदनुदिवसेर्वा कतिपयैः॥ वरं डिमो जातो कटिति जनयित्रो हि मरणं न तु श्रेयः
शौचे तरकुसुमसंघे विहरणं॥ १॥ तथा बृहज्जाबालोपनिषदि॥ अहरहः शिवलिंगमनन्यर्च्यनाश्रोयात्॥ फल
मन्नमन्यत्वा॥ यद्युश्रीयादेतो न स्त्री न चेतनापः पिबेत्पृष्टिदिवं स्पृशेत् न भवेत्॥ प्रमादं नैकदा त्वनन्यर्च्यमुखा नो
जयित्वा वा केशान्वापयित्वा गव्यान्पिपेक्षसं पृष्ट्य जले रुद्धस्थाने वा जपेत्॥ त्रिवारं शतसुदीयमादित्यं पश्य
न्न निधाय स्वकं कर्म ततो रोद्रे रेवमंत्रैर्भोजनं कुर्यात्ततो नो जयित्वा द्वास्तुण्यभूतो भवति अन्यथा परं सोयातना
न श्रुते॥ १॥ जनना शौचे तथा शावा शौचे पिशिवार्चनं न त्याज्यं॥ किंतु स्पर्शरहितं कार्यं॥ तदुक्तं स्कंदे॥ जनना-
शौचमध्ये विकर्तव्यं शिवपूजनं॥ शावा शौचे विकर्तव्यं विनास्पृशं प्रयत्नतः॥ १॥ शंकरार्चनमकाले तु द्विजो

195

۱۹

नाशो च दोष नाक् ॥ अस्य श्रीदोष नाशार्थस्तुतकांते प्रयत्नतः ॥ २ ॥ रौद्रेण वरुणा कार्यो होमो रौद्रेः सहस्रकं
॥ प्रसवो जायते यस्यास्तया तु शिव पूजनं ॥ ३ ॥ कर्त्तव्यं मानसं नित्यं दशाहं तं प्रयत्नतः ॥ दशाहं समतीते तु कृत्वा स्ना
नं यथा विधि ॥ ४ ॥ शिवलिंगार्चनं कार्यं द्विजस्त्रीनिर्दिजैरिव ॥ होमो यं पुरुषाणां तु स्त्रीणां तु न कदाचन ॥ ५ ॥
इति श्रीमत्सामि सदानंदविरचिते श्रीवसुधाकरे श्रीमद्विंशतिपूजोक्त्यर्थे पूजनं नाम पंचमः किरणः ॥ ५ ॥
यथा जन्मोपचारैस्तु योऽशौः प्रदद्यात्तुतः ॥ पूजयेत्पार्श्वे लिङ्गं धौक्त विधिना द्विजः ॥ १ ॥ योऽशौरित्यर्थे
योगः ॥ योऽशौपचाराश्चोक्ता लोको ॥ आवाहनास्ते पाद्यार्घ्यं साधमनीयकं ॥ स्नानं वस्त्रोपवीतं च गंधपुष्पैश्च
कं ॥ दीपमन्त्रं नमस्कारः प्रदक्षिणं विसर्जनं ॥ २ ॥ आवाहनं निव्यक्तानुसंधानं ॥ विसर्जनं नाम निजरूपेण
वस्थानं ॥ तदुक्तं कालोत्तरो ॥ आवाहनं निव्यक्तिर्निजनायो विसर्जनं ॥ एवं दिने दिने देवं पूजयेदं विकापति ॥ २ ॥
एतादृशावाहनविसर्जनयोर्बोधा लिंगादावपि संभवात् ॥ तत्र प्रसिद्धावाहनविसर्जनयोरभावेऽपि न योऽशौपचा
रपूजनवैकल्यं ॥ यद्वा ॥ ध्यानं वस्त्रासनं पाद्यं अर्घ्यं साधमनीयकं ॥ स्नानं वस्त्रोपवीतं च गंधपुष्पैश्च
गंधपुष्पैश्च तथा दीपमन्त्रं निवेदनं ॥ प्रदक्षिणं नमस्कारोत्सृष्टपचारास्तु योऽशौः ॥ इति स्कांदोक्ताः ॥ योऽशौप

2

[illegible]

तायां॥ प्रदक्षिणा स्वराकोपि यः स्वांते चिंतयेच्छिः॥ गच्छन्समुपविष्टो वा तस्यानीष्टं वयच्छति॥ २॥ इति श्रीमत्स्वामिः
 नंदविरचिते शैवस्तोत्रे उपचारनिरूपणं नाम षष्ठः किरणः॥ ६॥ अथाऽजलानि स्कांदे॥ नद्याः समुद्रगमिन्याः नदा ह्य
 स्वयमाहृतं॥ वस्त्रहृतं वशीतं च विशिष्टं शिवपूजने॥ १॥ कौशीखंडे॥ वस्त्रहृतेर्जले निर्गमस्तपयित्वा ममामराः॥ लसां
 मेधजं नित्यं पुण्यं प्राप्नोति माप्नोति मानवः॥ वर्ज्यं नित्यं वै॥ मूद्रानीतं स्त्रियानीतं वा महस्तादृतं तथा॥ अन्यपूजावशि-
 ष्टं च जलं त्याज्यं शिवार्चने॥ २॥ वर्ज्यं पर्युषितं पुण्यं च वर्ज्यं पर्युषितं जलं॥ अवर्ज्यं जलं हवीतोयं तु लसीपयं बिल्वकं॥ २॥ सि-
 द्धांतशेखरे॥ कलुषं किमिदं मिमामोक्षं पतन्व लोदकं॥ अशुद्धं नृत्तलस्थं च शिलागर्तजलं वयम्॥ सदा छायायुतं त्या-
 ज्यं मत्स्यजातिनिषेधितं॥ द्रव्यादिदोषसंयुक्तं च वर्ज्यं शिवार्चने॥ २॥ जलसंग्रहणं कुर्यात्तदिवा बोधसिने निशि॥
 इति श्रीमत्स्वामिः सदानंदविरचिते शैवस्तोत्रे उपचारनिरूपणं नाम सप्तमः किरणः॥ ७॥ अथाऽभिषेकः सनत्
 कुमारसंहितायां॥ केवलं नोदके नैव स्नापनं मे न वेत्सदा॥ गंधोदकं शतगुणं पंचगव्यं ततो धिकं॥ तस्माच्छतगुणं क्षीरं
 सहस्रं कापिलं न वेत्॥ ततः शतगुणं जीर्णं सर्पिषा स्नानमेव वा॥ २॥ कपिला संभवेत्येन सर्पिषा स्नापयेच्च मां॥ क्षमा-
 मिदेवितस्याहमपराधान्ब्रूवामि॥ ३॥ अभिषेकपात्राण्युक्तानि लैंगे॥ सुवर्णकलशे नाथ तथा वैराजते न च॥

ताम्रेण कलशो नाथपाजाशो नदलेन वा ॥ शंखेन मृन्मये नाथशो धितेन शृङ्गेन वा ॥ सकूर्चनेन सपूष्येण स्नापयेन्मंत्रपूर्व-
 कनिति ॥ यत्तु वर्जयेच्छिवपूजायां शंखतोयविशोषतः ॥ अत्र तु ल्यबलविरोधाद्विकल्पः ॥ २ ॥ इत्यनिवेकः ॥ इति श्री
 मत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवसुधाकरे आनंदकोत्कर्षणनानामश्रमः किरणः ॥ ८ ॥ अथ गंधाः ॥ लिंगस्य लेपनं कु-
 योद्विध्यं गंधैर्मनोरमैः ॥ वर्षकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥ १ ॥ सौरपुराणे ॥ सुगंधलेपनापुण्यं द्विगुणं चंदनस्य च ॥
 चंदनाद्यागरोर्ज्ञेयं पुण्यं मृत्पुण्यं धिक् ॥ २ ॥ अथ गंधैर्विशोषेण द्विगुणं फलमिष्यते ॥ तस्माच्छतगुणं पुण्यं कुंकुमस्य-
 विधीयते ॥ ३ ॥ स्कांदेपि ॥ चंदनागलकचूरनानि गोचनकुंकुमैः ॥ लिंगमैतैः समालिप्य गणपत्यमवाक्रयात् ॥ २ ॥ अ-
 नुलेपनप्रमाणं लेने ॥ अनुलिपेच्छुलिंगं तु पंचविंशत्यनवे ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवसुधाकरे गं-
 धोत्कर्षणमंत्रांशमवमः किरणः ॥ ९ ॥ अथाऽक्षता ॥ शिवरहस्ये ॥ अर्चयिष्यतियोनित्यमखंडैः ॥ शालितदुलैः त-
 मूर्ध्वनेतुमिच्छामि प्रतिज्ञेयं मम विये ॥ १ ॥ अथ नक्तमित्यं निलैः कृत्वाः स्वेतैर्वा पूजयिष्यति ॥ तमूर्ध्वनेतुमिच्छामि प्रतिज्ञेयं म-
 म विये ॥ प्रियं गुणंदुलैर्नित्यं यो मामभ्यर्चयिष्यति ॥ तमूर्ध्वनेना ॥ २ ॥ इत्यक्षताः ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवसु-
 धाकरे अक्षतौत्कर्षणमंत्रांशमवमः किरणः ॥ १० ॥ शिवपूजनं सति सत्तदेवित्यपत्ररहितं न कार्यं ॥ तदुक्तमादि

व्यपुराणे॥ गोमयादुःस्थितः श्रीमान्बिल्ववृक्षः शिवप्रियः॥ तत्रास्ते बिल्वहस्ता श्रीः श्रीवृक्षस्तेन बोध्यते॥ १॥ बिल्वपत्रे वि-
 नाशजायः करोति शिवस्य च॥ सयाति नरकं दोरं यावद्विंशतिं तद्विंशतिं॥ २॥ इदं च निंदा वाक्यं॥ न हि निंदेति न्यायेन बिल्वप-
 त्रसहितं शिवार्चनं स्यात्पुण्यं बलवत्॥ न तु तद्विहितं पूजाया निषेधे सात्पर्यवत्॥ पूर्वोदाहृतानेकवाक्यविरोधात्॥
 ब्रह्मांडपुराणे॥ निच्यमादौ रना विद्धे बिल्वपत्रैः सदा शिवं॥ पूजयस्व महादेवं तस्मान्मात्रमदोभव॥ १॥ सौरपुराणे॥ एकं
 बिल्वदलं रम्यं मङ्गलं केनार्पितं मयि॥ अनंताघहरं नूनं सत्यमेवोच्यते मया॥ २॥ दर्शनाद्विल्ववृक्षस्य स्पर्शनाद्वंदनादपि
 ॥ अहोरात्रकृतं यापनं त्रयतेनात्र संशयः॥ २॥ ब्रह्मांडे॥ पंचाक्षरेण मंत्रेण बिल्वपत्रैः शिवार्चनं॥ करोति श्रेष्ठं याय-
 स्तु सगच्छेद्देष्टुं यदा॥ १॥ बिल्वपत्रच्छेदने निषिद्धदिना न्याह॥ जैते॥ अमारिक्तास्तु संक्रांता वष्टम्या मिंदुवासरे॥
 बिल्वपत्रं न वच्छिद्याच्छिद्याच्चेन्नरकं व्रजेत्॥ १॥ नूतना लाने शुद्धेः पर्युषिते रपि पूजनं कार्यं॥ तदुक्तं शिवरहस्ये
 शुद्धेः पर्युषितैः पत्रै रपि बिल्वस्य नारद॥ पूजयेद्गिरिजानाथमलानेयलतो नरः॥ २॥ तथा॥ तुलस्या बिल्वपत्रे न तु
 जेषु च सर्वशः न पर्युषितदोषोस्ति मालाकारगृहे तथा॥ २॥ सिद्धांतशेखरे॥ पर्युषिता मतुलसी मासमात्रं न दुप्यति॥
 चत्वारिंशद्दिनं बिल्वं कमलं त्रिदिनं शुभं॥ १॥ कैतकी शतपत्रं वस्तुनं पंचदिनं स्थितं॥ पक्षमात्रं दमनकोऽवस्थितो

पिनदुष्यति॥२॥ जातिपत्रैः फलेष्वापितथाकुंकुमकेसरैः॥ सुगंधपुष्पैर्यत्नेन सदा पूज्यो महेश्वरः॥३॥ तेषां पर्युषितसंघस्थितं
संवत्सरावधि॥४॥ मालायाः पर्युषितत्वं नास्ति तदा हवसिष्ठः॥ अन्यत्तरोषं पर्युषितं वर्जयेद्यज्ञकर्मणि॥ ग्रथितानि च पुष्पा
णि मेव पर्युषितानि दे॥ शुष्कपर्युषिता लाने अर्पितान्यपि ग्राह्याणि॥ तदुक्तं स्कांदे॥ अर्पितान्यपि बिल्वानि प्रक्षाल्य च पु
नः पुनः त्राङ्कुरा यार्पणीयानि न नवानियदिच्छति॥ खंडितं बिल्वपत्रं च यादृशं तादृशं शिवे॥ प्रत्यहं नियमेनेति प्राहुर्जीवा
लत्राखिनः॥ इदं त्वखंडिता लाने देदितव्यम्॥ नारदीये॥ सर्वेभ्यश्चैव पत्रेभ्यो बिल्वपत्रं विशिष्यते॥ दिने दिने तु दातव्यं शोधयि
त्वा पुनः पुनः॥ सप्तरात्रमतिक्रम्य निर्मात्य त्वं प्रपद्यते॥ पाद्ये॥ चूर्णीकृतान्यपि जात्रा बिल्वपत्राणि वैदिकाः॥ संपाद्य ह
जयेत्वं शानवा लाने विचक्षणाः॥ बिल्वपत्रमुपक्रम्य॥ स्कांदे॥ वामपत्रे स्थितो ब्रह्मा पश्चिमांशं दक्षिणे॥ मध्यपत्रे स्थि
तो सङ्गः सावः ससारमोचकः॥१॥ दृष्टनागे स्थिता यक्षाः स्युः कानां निबेधकाः॥ इन्द्रादयो लोकपाला वृंताग्रे परिकीर्तिताः॥
२॥ पूर्वनागे मृतं न्यस्तं से देवैर्हृदि निःपुरा॥ अतो वै पूर्वनागेन पूजयेद्गिरिजापति॥३॥ तत्रैव॥ पुष्पमूर्ध्वमुखं योज्यं पत्रं
योज्यं त्वधोमुखं॥ फलंतु समुखं योज्यं यथोत्पन्नं तथा र्वयेत्॥ लेंगे॥ मणिमुक्ताप्रवालस्करत्नैरप्यर्चनं कृतं॥ न गृह्णाति विना
देवि बिल्वपत्रैर्वरानने॥ बिल्वपत्रसंख्योक्ता॥ वायवीयसंहितायां॥ श्रीपत्रोत्पलपद्मानां संख्या सा हस्विकी मता॥ प्रत्येकम-

परासंख्याशतमहोत्तरं द्विजं ॥ १ ॥ पुण्यांतरेन नियमो बध्नात्मानं निवेदयेत् ॥ शिवरहस्ये ॥ धूपदीपोपहारादेशमावेपि द्विजोत्तम ॥ सां
 गं बिल्वदलेरेव न विष्यति शिवार्चनं ॥ १ ॥ बिल्वपत्रार्थमन्यतु न वत्येव न सर्वथा ॥ श्रद्धातीतैः क्रयक्रीतैर्विज्वपत्रैर्ममार्चनं ॥
 यः करोति समूहात्मारौ रवं नरकं व्रजेत् ॥ २ ॥ तत्रैव ॥ विविपत्रैर्महादेवं स्वाहृतैरेव कोमलैः ॥ यः पूजयति यत्नेन पदं शत्रो निशां
 करं ॥ १ ॥ अथ पुष्पाणि ॥ आरण्यसंनद्वेः पत्रैः पुष्पैर्वीगिरिसंनद्वैः ॥ अपर्युषेत निम्बिद्वे रस्त्रैर्जतुवर्जितैः ॥ १ ॥ आत्मारो
 मो ह वैरेव पुष्पैः संपूजयेच्छिवं ॥ अरस्त्रैरिति रक्तपुष्पनिषेधो रक्तोत्पलकर्णिकारव्यतिरिक्तविषयः ॥ रक्तोत्पलेः क
 र्णिकार्यः करोति ममार्चनं ॥ सत्तापवान्मनुष्येषु ममस्या त्स्त्रियकृतमः ॥ इति गान्धेयविधानात् ॥ द्विविधैः कर्णि
 कारैश्च पूजयेन्मां वरानने ॥ इति नारदीया ॥ स्वाहृतैरेव पूजनं कार्यं ॥ तदुक्तं शिवरहस्ये ॥ स्वयमुवाच पुष्पाण्यः
 स्वयं पूजयेच्छिवं ॥ तानि साक्षात्पुष्पातिदेवदेवो महेश्वरः ॥ १ ॥ उत्पाद्येत्यस्य आहस्येत्यर्थः ॥ स्वारा मसंभवं श्रेष्ठं मध्य
 मं विपिनोद्भवं ॥ विक्रीतमधमं पुष्पपत्रं च शिवपूजने ॥ २ ॥ स्मृत्यंतरेपि ॥ समित्युष्यकुशादीनि श्रोत्रियः स्वयमाहरेत्
 ॥ श्रद्धातीतैः क्रयक्रीतैः कर्मकुर्वन्त्यसत्यधः ॥ १ ॥ स्वयमाहरेदिति नियमो द्विजानामेव ॥ न तु शूद्राणां स्त्रीणां च ॥ श्रोत्रि
 यपदोपादानात् ॥ छेदनं पत्रपुष्पाणां स्त्रीभिः शूद्रजनेस्तथानकार्यं सर्वथाराजनिस्वाहृन्गवानुमनुरिति जेगात् ॥ एवं

च॥ धर्मार्जितधनकीर्तिः॥ पुण्यैः कुर्यात्सुखार्चनं॥ उद्धरिष्यस्य संदेहं सप्तपूर्वास्तथा परान्॥ इति वचनमपि स्त्रीमूढपर
 मेव॥ कर्मपुराणे॥ गृहं तस्यामिषुष्याणि देवार्चनविधौ द्विजेः॥ अन्यारामोद्भवान्येव नोगार्थेन कदाचन॥ १॥ देवता र्थं द
 जं पुष्पमस्तेयं ममुरब्रवीत्॥ याचितैः पत्रपुष्पाद्यैर्यः करोति सुखार्चनं॥ दृष्ट्या न वतिसा पूजास्तथा पराधीनवेततः॥ २॥ द
 क्षः॥ देवोपरि धृतं यच्च वाग्दत्तं धृतं च यत्॥ अधो वस्त्रं धृतं यच्च जलांतः क्षालितं च यत्॥ १॥ देवतास्तं भवद्वंद्वं च पु
 ष्यनिर्मोक्ष्यतां ब्रूजेत्॥ समितुष्य कुशादीनि वहंतं नानिवा दयेत्॥ २॥ तद्वहारी नेव मन्या नृहि निर्माल्यं तद्वेत्तयेः॥ ३
 ति॥ बिल्वापामार्गजाती तुलसी मिश्रा मिश्रा ताकेतकी भृंगदूर्वा॥ मंदारं नोजदनी मुनि तगरति लबुसकल्हारमध्वीः॥
 चंपा साराति कुंजादमनमसु च का बिल्वतो हानि त्रिंशत्॥ त्रिंशच्चैकारिराश्रयो दधि निधिवसुचुर्नृयमाभूय एव॥
 १॥ अहानि त्रिंशत्॥ मध्वीः राश्रयो दधील्यत्रार्थत्वमेव गतिः॥ अस्यार्थः॥ बिल्वतः बिल्वादारस्य मसु चकांतचतुविंश
 तः॥ पत्रपुष्पाणि क्रमेण तुलसं सखाकान्पहाति तावद्विषयं तपयुषिता निनवंति॥ तरुतरं पयुषिता निनवंति॥ यथा
 बिल्वस्त्रिंशदहानि॥ ३०॥ तपयुषितः॥ अपामार्गस्त्रिंशत्॥ ३०॥ जातीवीणि॥ ३॥ तुलसी एकं॥ १॥ शमी अरिः॥ ३॥ श
 तावरी राशिः॥ १२॥ केतकी उदधिः॥ भूयः भृंगराजः निधिः॥ १॥ दूर्वा वसुः॥ ६॥ मंदारः नृः॥ १॥ अंभोजं नृः॥ १॥ दर्भाः

यमः॥२॥ पुनरविमुनिः अगस्तिः त्रिंशत्॥३॥ तगरः त्रिंशत्॥३॥ तिलः॥३॥ ब्रह्मपलाशः॥१॥ कल्हारः॥६॥ मध्वी
 ॥१॥ चंपा॥७॥ अश्वरातीश्वेतः॥९॥ कृष्णश्व॥८॥ कुंभः॥१॥ दमनकः॥ मरुचकः॥२॥ निर्णयसिन्धोतु॥ बिल्वापा
 मार्गजातीतुलसित्रामित्राताकेतकीभृंगदूर्वामन्दांनोजाहिदनांमुनितिलतगरब्रह्मकल्हारमध्वीः॥ पद्म्याश्वरातिकु
 म्भादमनमरुचकाबिल्वतोऽहानिवारतास्त्रिंशत्कार्यरीशोदधीत्यादिः पाठः॥ मन्दोमन्दारः॥ अहीनांगकेशरः॥ कुम्
 नीपाटला॥ दूवाएकादश॥ उदधिश्चत्वारः॥ इति व्याख्यापितत्रैव॥ स्कांदे॥ संहृतैरन्यकुसुमैः पूजनीयोमहेश्वरः॥ हं
 तहीनैः पूजनीयोबृहतीकुसुमैः त्रिषुः॥१॥ अलानेतुसुषुष्याणां पत्रादीनिसमर्पयेत्॥ पत्रादीनामलानेतुनमस्कारः प्रशस्यते॥ पु
 ष्यापक्ष्याभ्राजायादिगुणं पुष्पं॥ तदुक्तंलैंगे॥ प्रत्येकमुक्तपुष्पेणदत्रासौवर्णिकंकला॥ सन्निश्चनृपशार्दूलतदवधि
 गुणंभवेत्॥२॥ नारदीये॥ यस्यबृहत्स्यपत्राणिपुष्पाणिचफलानिच॥ महादेवोपयुक्तानिसोपियातिपरंगतिं॥१॥
 सिद्धांतशेखरे॥ त्रौवागमेषुसर्वत्रप्रशस्तंकरवीरकं॥ तस्यमध्येस्थितोदेवो लिंगाकारः सपीठकः॥१॥ अप्रितंत
 ननिर्माल्यंपुनः शोध्यशिवंयजेत्॥ करवीरसहस्रेभ्यः शमीपुष्पंविशिष्यते॥२॥ शमीपुष्पसहस्रेभ्योत्प्लेकंधतूरकं
 वरं॥ धतूरकसहस्रेभ्योबृहत्पुष्पंविशिष्यते॥३॥ बृहत्पुष्पसहस्रेभ्योप्ययामार्गोविशिष्यते॥ पुष्पप्रकरणेवि॥ पुष्प

स्यसकंटकत्वादपामार्गस्यपत्रं ग्राह्यं॥४॥ अपामार्गसहस्रेभ्यः श्रीमन्नीलोत्पलं वरं॥ नीलोत्पलसहस्रेण यो मालां
संप्रयच्छति॥ शिवाय विधिवद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु॥ कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च॥६॥ वसे
च्छिवपुरे श्रीमान् शिवतुल्यपराक्रमः॥ ब्रह्मतीकुसुमेर्नक्षत्राद्यो लिंगं स कुरुदर्वयेत्॥७॥ गवामयुतदानस्य फलं प्राप्य
शिवं ब्रजेत्॥ मल्लिकोत्पलपुष्पाणि नागपुन्नागचंपकं॥८॥ अशोकश्चेतमंदारकर्णिकारवकानि च॥ करवीरा कर्णंदार
शमीतगरकेसरं॥९॥ कुशापामार्गकुमुदकदंबवकुलान्यपि॥ पुष्पैरेते रथालाभं पूजयेच्च सदा शिवं॥ करवीरसमाज्ञे
या जाता विजयपाटली॥ श्वेतमंदारकुसुमंसितपद्मेन तत्समं॥१०॥ नागचंपकपुन्नागाधतूरकुसुमेः समाः॥ अथ वज्र
मिसौरपुराणे॥ केशकीटापविद्यानि श्रीर्णपर्युषितानि च॥ स्वयंपतितपुष्पाणि तज्जेदुपहृतानि च॥१॥ उग्रगंधानि पु
ष्पाणि मूत्रानि तानि वर्जयेत्॥ एरंडपत्रैश्च तथा वासोभिः कुक्षितात्मभिः॥२॥ आनीतं नार्पयेच्छंभोः प्रमादादपि दो
षकृत्॥ कार्तिके सोमवारे विशेषतो धतूरपुष्पेण पूजा कार्या॥ तदुक्तं शिवरहसे॥ एकं वापि तु धतूरं कार्तिके सोम
वासरे॥ यदि यद्यात्तममप्रीत्या मयि लीनो भविष्यति॥३॥ पुष्पसमर्पणप्रकारश्चोक्तः प्रयोगपारिजाते॥ मध्यमाना
मिकामध्ये पुष्पं संगृह्य पूजयेत्॥ अंगुष्ठतर्ज्यन्यग्राह्यां निर्मात्य मपनोदयेत्॥४॥ नारदीये॥ तुलसीदलमात्रेण यः

करोति शिवार्चनं ॥ कुलैकविंशमुद्धृत्य शिवलोकमद्दीयते ॥ १ ॥ वन्यपुष्पाणां प्राशस्त्यमुक्तं ॥ पाद्ये ॥ शिवगीतायां ॥ धन्ये
 शुभादृशी प्रीतिर्वर्तते परमेशितुः ॥ उत मे स्रविनास्पेव ग्रामजेष्वापितादृशी ॥ १ ॥ इति श्रीश्रीवसुधाकरे बिल्वादिपत्रपुष्पो
 त्कर्षनिरूपणं एकाशकिरणः ॥ ११ ॥ अथ धूपः ॥ वायवीयसंहितायां ॥ चंदनागसकर्षूरकुष्ठगुगुलचूर्णकैः ॥ घृते
 नमधनाधैव सिद्धो धूपः प्रशस्यते ॥ १ ॥ सौरपुराणे ॥ गुगुलं घृतसंयुक्तं साक्षाद् क्लृप्तिशंकरः ॥ गोमूत्राद्गुग्गुलुर्जीसः
 सुगंधिः प्रियदर्शनः ॥ १ ॥ सधूपः सर्वदेवानां शिवस्य च विशेषतः ॥ लेगो ॥ कृष्णागसकर्षूरं धूपं दद्याच्छिवाय वै ॥ नैरं
 तर्त्येणामासाद्धेतस्य पुण्यमनंतकं ॥ १ ॥ इति श्रीमत्त्वामिसदानंदविरचिते श्रीवसुधाकरे धूपोत्कर्षवर्णनं नाम द्वाद-
 शः किरणः ॥ १२ ॥ अथ दीपः ॥ वायवीयसंहितायां ॥ कपिलासंभवेनैव घृतेनाति सुगंधिना ॥ नित्यं प्रदीपिता दीपाः
 शस्ताः शंकरपूजने ॥ १ ॥ शस्ता इत्यनेन कपिलाघृतासंभवे कपिलाव्यतिरिक्तानां गवां घृतेनापि दीपाः कार्या इति बोधि-
 तं ॥ न विष्ये ॥ घृतदीपप्रदानेन शिवाय शतयोजन ॥ विमानं लभते दिव्यं सूर्यकोटिसमप्रभं ॥ १ ॥ घृताः संभवेतु ॥ तिलते-
 लेन वा कार्योदरिद्वेण विपश्चिता इति ॥ अतसीतेलेनापि कार्यस्तुक्तं ॥ नागरखंडे ॥ अतसीतेलयुक्ता ये दीपा दत्ताः
 ॥ शिवालये ॥ दशपूर्वे दशपरे स्ते सप्तेताः शिवालये ॥ १ ॥ वसंतीति शेषः ॥ शिवालये कौलासे ॥ कौलसंभवे ॥

लेनापिदीपः कार्यस्तदुक्तं॥ स्कंदे॥ कुं सं नस्य च तेनेन दीपा दत्ताः शिवा लये॥ सानि नस्त न विव्यंति दीपदान फलेन
हि॥ १॥ कार्त्तिक्यां शिवाये दीपदान मति प्रशस्तं॥ तदुक्तं तत्रैव ये दीपमालां कुर्वन्ति कार्त्तिक्यां प्रदद्यान्विताः॥ याव
त्कालं प्रज्वलंति दीपास्ते लिंगमग्रतः॥ १॥ तावद्द्वयं सहस्राणि दाता स्वर्गे महीयते॥ अत्र कालत्राद्वक्षणादिपरत्वेन
योजनीयः॥ लिंगमिति षष्ठ्यर्थे द्वितीया॥ इति श्रीमं स्वामि सदानंद विरचिते शैवसूत्राकरे दीपोत्कर्षवर्णनं नाम त्रयोदशः
किरणः॥ १३॥ अथ नैवेद्यं॥ सौरपुराणे॥ शालितंदुलप्रस्थेन कुर्यादन्नं सुसंस्कृतं॥ नानाव्यंजनसंयुक्तं शिवलोके मही
यते॥ १॥ गुडखंडघृतानां च नक्ष्याणां च निवेदनात्॥ घृतेन पाचितानां च दद्यात्तत्र गुणं भवेत्॥ २॥ शिवधर्मोत्तरे॥ स
दा शिवस्य नैवेद्ये यावत्सिक्थ्या नि संख्यया॥ तावद्द्वयं सहस्राणि दाता शिवपुरे वसेत्॥ ३॥ घृतसूपयुतैः सिक्थैः पुण्यत्रा
तगुणोत्तरं॥ उपदंशयुतैर्ज्ञेयं पुण्यं दशगुणोत्तरं॥ ५॥ सुगंधिशालि नैवेद्यैर्विज्ञेयमयुताधिकं॥ स्कंदे॥ यावंतस्तदुल्ला
स्तस्मिन्नेवेद्ये संति संख्यया॥ तावद्द्वयं सहस्राणि शिवलोके महीयते॥ १॥ दद्याद्दिने दिने त्यक्तं पुस्तवाहारसंमितं॥ इदमना
द्यविषयकं॥ आद्यस्तु प्रत्यहं महानैवेद्यं कुर्यात्॥ महानैवेद्यं तद्गुणमुक्तं विद्येश्वरसंहितायां॥ शालितंदुलनारेण मारि
चघस्थकेन वा॥ यवैश्च दद्यात्प्रस्थेर्मध्याह्न्यकुडवेन वा॥ १॥ द्रोणमानेन मुद्गानंदं दद्यात्तद्व्यंजनान्वितं॥ घृतपक्वैश्चैश्च

श्री.सु.

२३

मोक्षकैर्मल्लिकादिभिः॥२॥ द्वादशैश्वर्यद्विहीरद्वादशाप्रस्थकेनच॥ द्वादशैरितिद्वादशानिरित्यर्थः॥ द्वादशैश्वर्यानामिनालि
केरफलादीनिसहस्रशतसंख्यासहस्रंवाशतंवाइतिसहस्रशतंइतिबहुव्रीहिः॥ इयंसंख्याफलसमुदायापेक्षया॥ नतु
प्रत्येकापेक्षया॥ द्वादशक्रमकैर्युक्तंषड्विंशत्यत्रकैर्युतं॥ कर्पूरवरचूर्णेनपंचसौगंधिकैर्युतं॥ तांबूलमेवंकथितंमह
नेवेद्यलक्षणं॥ इतिश्रीमत्त्वामिसदानंदविरचितेशैवस्तुधाकरेनैवेद्यात्कर्षवर्णनंनामचतुर्दशः किरणः॥१४॥
अथतांबूलं॥ काशीखंडे॥ मुखवासंतुयोदद्याहृतवानैवेद्यमुत्तमं॥ संख्यासमुद्ररत्नानां कथंचित्कर्तुमिष्यते॥ १
॥ मुखवासाहिदानस्यकः संख्यामत्रकारयेत्॥ मुखवासतांबूलमित्यर्थः॥ इतिश्रीमत्त्वामिसदानंदविरचितेशै
वस्तुधाकरेतांबूलोत्कर्षवर्णनंनामपंचदशः किरणः॥१५॥ अथप्रदक्षिणा॥ सनत्कुमारसंहितायां॥ प्रदक्षिणा
नमस्कारौसर्वांगीष्टप्रदावुभौ॥ पूजांतेवसदाकार्यौनोगमोक्षार्थिनिर्मरैः॥१॥ बृहन्मार्दीये॥ शिवंप्रदक्षिणीकृत्यस
व्यासव्यविधानतः॥ यत्फलं समवाप्नोति तन्मेनिगदतः शृणुः॥१॥ राजनप्रदक्षिणेकेनमुच्यतेब्रह्महत्या॥ द्विती
येनाधिकारित्वंतृतीयेनेंद्रसंपदं॥ प्राप्नोतीतिशेषः॥ कूर्मपुराणे॥ प्रदक्षिणाद्विजः कुर्यात्पंचब्रह्माणैवेजपन्॥ पंच
ब्रह्माणिसद्योजातादिपंचमंत्राः॥१॥ प्रदक्षिणासंख्यामाह॥ शिवरहस्ये॥ शिवप्रदक्षिणांकुर्यात्स्वयमष्टोत्तरेशातं॥

२३

सहस्रमयुतं लक्षं कोटि मन्येन कारयेत् ॥ १ ॥ प्रदक्षिण त्रयं कुर्यात् तथा पंचदशाथवा ॥ अष्टौ द्वादशावाका
र्यात्यधिका अपि शक्तिः ॥ १ ॥ इति कालभेदात्संख्याभेदमाह ॥ शिवरहस्ये ॥ प्रातः शिवार्चने देवि दशाकार्याः
प्रदक्षिणाः ॥ मध्याह्ने द्वादशाथैकादशासायान् हि सादरं ॥ १ ॥ प्रदक्षिण प्रकारः ॥ स्कान्दे ॥ दृष्ट्वा भान्तरितो भूत्वा पीठको
तरमेव च ॥ प्रदक्षिणं न कुर्वीत कुर्वन् विपदमश्नुते ॥ पाद्ये ॥ अपसव्यं यतीनां तु सव्यं तु ब्रह्मचारिणः ॥ सव्यासव्यं ग्रह
स्थस्य शोभोः प्रोक्तं प्रदक्षिणं ॥ २ ॥ सव्यासव्यस्वरूपं तु ॥ स्थाने दृष्टस्य संकल्प्य दृष्ट्वा नादौ प्रदक्षिणं ॥ सव्यं सव्यं विजानी
यादपसव्ये पसव्यकं ॥ दृष्ट्वा चंद्रे दृष्ट्वा चैव सोमसूत्रेषु नर्ह्ये ॥ इति बृहन्नारदीये उक्तं ॥ चंडस्थानभेशानीदिक नवप्रदक्षि
णोपेतं यः कुर्यात्तु प्रदक्षिणं ॥ त्रिंशत्सहस्रसंख्याकप्रदक्षिणफलं लभेदित्यपि ॥ तत्रैवास्या एव नवप्रदक्षिणात्ममुक्तं
॥ गृहस्थानामपि ज्योतिर्लिङ्गादिषु सव्यासव्यनियमो नास्ति ॥ तदुक्तं सूत्रसंहितायां ॥ ज्योतिर्लिङ्गे रत्नलिङ्गे ॥ स्वयं भुवि त
थैव च ॥ दृष्ट्वा चंडादिनियमः स्मरेश्वर न विद्यते ॥ लिङ्गपुराणे ॥ सर्वदिक्षु महाभागे विभोः कुर्यात्प्रदक्षिणं ॥ सोमसूत्रा
दिनियमो नास्ति विश्वेश्वरालये ॥ सोमसूत्रो ह्यनेदोषो नास्तीति भावः ॥ १ ॥ विभोर्विश्वेश्वरस्य आदिपुराणे ॥ पश्चिमा
भिमुखं लिङ्गं लिङ्गादिविवर्जितं ॥ गिरिनिगंस्थं ललिङ्गं जललिङ्गं तथैव च ॥ लिङ्गेष्वेतेषु सर्वेषु कुर्यात्पूर्णप्रदक्षिणं ॥ १

पश्चिमानिमुखंविश्वेश्वरादि॥गिरिलिंगंअंबकादि॥स्थललिंगंकात्र्यादि॥जललिंगंवरुणेश्वरादि॥एतेष्वपि
 प्रदोषकालेसव्यापसव्यप्रकारेणैवप्रदक्षिणाकार्या॥अतएव॥सनत्कुमारसंहितायां॥सव्यापसव्यप्रकारेणैवव्या
 सेनअष्टम्यांप्रदोषेविश्वेश्वरे॥प्रदक्षिणाकृताइत्युक्तं॥लिंगांतरेतु॥सतिसामर्थ्येगृहस्थेनसर्वदासव्यापसव्यप्रका
 रेणैवप्रदक्षिणाकर्तव्या॥असतितुकांतांतरेसव्यापसव्यप्रकारवर्जनेपिप्रदोषे॥अवश्यंसव्यापसव्यप्रकारेणैवप्र
 दक्षिणाकर्तव्या॥तद्युक्तंशिवरहस्ये॥शक्तैस्तुसर्वदाकार्यसव्यापसव्यप्रदक्षिणं॥इदंकार्यंप्रदोषेषुशक्तिदीनैरपिदि
 जैः॥१॥अशक्तानांकांतांतरेसोमसूत्रलंघनेनदोषइतिभावः॥प्रदक्षिणानियमोभविष्ये॥आसनप्रसवोनारीज
 लपूर्णघटयथा॥उद्धंतीशानैर्योतितथाकुर्यात्प्रदक्षिणं॥पदेपदांतरंगत्वाकरौचलनवर्जितो॥वाचास्तोत्रंदिधा
 नंघतुरंगंप्रदक्षिणं॥२॥नारदीये॥शिवप्रदक्षिणायांतुमौनंकार्यंप्रयत्नतः॥कृतांजलिपुटेरेवशिवस्मरणपूर्वकं
 ॥३॥बृहन्नारदीये॥शिवप्रदक्षिणाकुर्वत्सोमसूत्रंनलंघयेत्॥लङ्घितेत्वेकमेवस्यादनुत्तरेऽयुतत्रयम्॥सोमसूत्र
 मानमुक्तं॥सिद्धांतशेखरे॥प्रासादविस्तारसमानसूत्रंसोमसूत्रंदिशि सोमसूत्रं॥सूत्राद्वह्निर्लंघनतो न दोषः स दो
 षमन्यंतरलंघनेतु॥१॥अस्यार्थोलिंगार्चनचंडिकोदिसंमतः॥प्रासादशब्देनप्रासादांतर्गतोलिंगमित्यंतरालंदे

शो गृह्यते॥ तद्विस्तारेण समानसूत्रं यत्तन्निर्बहिः॥ सोमस्य दिशि उत्तरदिशि सूत्रं तस्योमसूत्रं॥ तावन्मात्रमुद्धंघने दो
षप्रयोजकमित्यर्थः॥ सूत्राद्धिस्तुक्तपरिमाणस्योमसूत्राद्धिर्न दोषः॥ ततोऽग्रेऽणालिका लंघनेऽपि न दोषः॥ किंतु॥
एकमेवैकं स्यादिति भावः सर्वथा तदलंघने तु अयुतत्रयं प्रदक्षिणाफलं स्यात्॥ यथा क्रमव्याख्याने तु एकमेव स्यादि
ति बृहन्नारदीयोक्तं न संगच्छेत्॥ तद्धंघनस्य निषिद्धत्वात् काष्ठलोष्टादिभिराच्छिन्नायाः॥ उक्तपरिमाणस्योमसूत्रां सर्गता
या अपि प्रणालिकायाः निर्बहिर्द्धंघने तु न दोषः॥ तदुक्तं सूत्रसंहितायां काष्ठलोष्टादिभिश्च न लङ्घने नैव दुष्यति॥ सो
मसूत्रमनुद्धंघ्यगर्भकार्या प्रदक्षिणा॥ १॥ वृषो यदि न वेदं नो चेत्तत्र न सर्वथा॥ सोमसूत्रमनुद्धंघ्यगर्भसृष्टेऽपि च
॥ २॥ पिहितं वाप्यपिहितं सोमसूत्रं न लंघयेत्॥ बहिष्प्रापिहितं सूत्रमुद्धंघ्यान्नोति यातनां॥ ३॥ अपिहितमिति न स
मासः॥ बृहन्नारदीये॥ प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा नमस्कारैश्च यंच निः॥ पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा शिवलोकं महीयते॥ १॥ एक
हस्तनमस्कारादेकस्माच्च प्रदक्षिणात्॥ अंधकारं नमस्कारादब्दपुण्यं विनश्यति॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविर
चिते शैवसूत्राकरे प्रदक्षिणोक्तबर्णननाम षोडशः किरणः॥ १६॥ अथ नमस्कारः॥ ब्रह्मवेवर्मे॥ वृषं धित्वा महोदधेऽं
गरूपिणमव्ययं॥ प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा प्रणमं हृदयं च वा॥ १॥ लेगं॥ साष्टांगो दंडवज्जुनो भक्तिर्बुधैर्बुधैः॥ कर्तव्यः श्रीमहे

शायदेवदेवाय सर्वदा ॥ २ ॥ शिवधर्मोत्तरे ॥ अकुर्वन्ति नमस्कारमीश्वराय क्वचित्क्वचित् ॥ संपर्कोक्तो तु काश्चोभासे वि
 मानैः प्रयांति च ॥ १ ॥ काशीखंडे ॥ लिंगं समर्चितं दृष्ट्वा यः कुर्यात्पुण्यं तं सकृत् ॥ संदेशं जायते तस्य पुनर्दहनिबंधने ॥ त
 था व्यासाः ॥ एवं विधे कलियुगे दोषाणामेकशोधनं ॥ महादेवनमस्कारो ध्यानं दानं मिति श्रुतिः ॥ १ ॥ शिवरहस्ये ॥ अष्टांग
 सहिताः कार्याः ॥ प्रणामाः पार्वतीपतेः ॥ अष्टांगान्युक्तानि ॥ कर्मपुराणे ॥ जानुबाहुशिरश्चक्षुर्गंडांतंगाष्टकं यदि ॥ दंडवत्पु
 णनासक्तं तदष्टांगनतिर्न वेत् ॥ वक्षुर्दृष्टिः साष्टांगनमस्काराकरणे प्रत्यवायो युक्तस्तत्रैव ॥ यः साष्टांगं महादेवं न मेत्सावधान
 तः ॥ सदष्टांग इति ज्ञेयः सद्यं सत्यं न संशयः ॥ १ ॥ नैर्गे ॥ शिवलघ्वर्चनमस्कारः शिवदेव इति स्मृतः ॥ सपुण्यनाशकस्तस्मात्
 कर्त्ता पापहृद्भवेत् ॥ १ ॥ पतित्वा दंडवद्भुजावुत्थायोन्यथा अश्रिष्टः प्रणामास्तप्रकर्त्तव्याः शंकराय महात्मने ॥ २ ॥ स्कां
 दे ॥ उत्थायोन्यथा साष्टांगान्युणामानुविंशदुत्तरां ॥ यः करिष्यति यस्तेन स पापेभ्यो विमुच्यते ॥ १ ॥ कोर्मि ॥ सदा शिवं
 नमस्कुर्यात्संवेणोत्तरं शतं ॥ शिवरहस्ये ॥ एकं विंशतिः कर्त्तव्याः प्रणामाः पार्वतीपतेः ॥ एकादशाथवाष्टौ वा नातो
 मृताः कदाचन ॥ १ ॥ अक्षु ॥ नमस्कारत्रयं कुर्यात्स महादेवं मदानरः ॥ १ ॥ तदस्य शक्तविषयं ॥ यमुसिद्धांतशेखरे ॥ दंडव
 णामभ्यासः स्यात्प्रणामोऽथ नमस्कृतिः ॥ अष्टांगैश्च द्वांगैश्चिनिर्गैश्चिधामतः ॥ १ ॥ शिरमाहस्तयुगमेनकर्त्तव्या

बुबुकेन च ॥ बाहुभ्यां नुवमष्टांगैः संस्पृश्य प्रणमच्छिवं ॥ २ ॥ शिरो हस्तेश्च जामुन्यां पंचांगैः प्रणमेश्छिवं ॥ शि
 रसाहस्तयुगैर्न विनिरंगैर्ममेश्छिवं ॥ ३ ॥ अथोचितं नमस्ते देवदेव कालाद्यपेक्षया ॥ तदपि साक्षात्कारणसमर्थविष
 यं ॥ देशकालाद्यपेक्षयेति तत्रैवोक्तत्वात् ॥ ब्रह्मवैवर्ते ॥ अथेष्टेष्टामनांगे समीपे गन्तमंदिरे ॥ जपहोमनमस्कारान्नकु
 र्याद्देवतालये ॥ १ ॥ अथेष्टमृत्पुमवाप्नोतिष्टेष्टेष्टपचयः स्मृतः ॥ वामनांगे नमस्कारांशो दक्षिणे सर्वकामदः ॥ २ ॥ अत्र दक्षिण
 नांगे देवस्य ॥ नत्वात्मनः ॥ तदुक्तं ज्ञानरत्नमालायां ॥ देवस्य दक्षिणे भागे नमस्कारं प्रकल्पयेत् ॥ इति विश्वेश्वरस्य पश्चिमा
 निमुखत्वेन मुक्तिमंडपस्य वामनांगत्वेऽपि विंशोऽवधनात् ॥ सर्वेव प्रणमादिकं कार्यं ॥ तदुक्तं काशीखंडे ॥ देवस्य दक्षिणे भागे
 स्थित्वा निर्घोणमंडपं ॥ नमस्कारत्रयं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥ इति दक्षिणे भागे दक्षिणस्यां दिशि इत्यर्थः ॥ इति नवि
 रोधः ॥ ब्रह्मअष्टासंस्कृतत्वात् नमस्कारमंडपं ॥ इति च ॥ केचित्तु ॥ पश्चाः पश्चपतेरग्रे दंडवद्व्यतिष्ठति ॥ पतंति पातकाः
 सर्वे नो हिंसेति कदाचन ॥ इति विशेषविधानात् तत्रांशोरग्रधममस्कारः कार्यः इत्याह ॥ ॥ इति श्रीमत्सामिसदानंदवि
 रचिते श्रीवसुधाकरेणमास्कारोत्कर्षवर्णननामसंस्तवशः किरणः ॥ १७ ॥ सूतसंहितायां शिवपूजायां दिङ्मयमादिक
 मुक्तं ॥ स्नात्वा शुद्धासने देशे गे मयं नोपलैपिते ॥ समामीमः सदा मोनीनिश्चिनोदउमुखः शुचिः ॥ १ ॥ ब्रह्मस्यतिष्ठ ॥ काज

निदेनदिग्भेदमाह॥ शिवार्चनं सदा कर्मभुक्तिभुक्तिप्रदं मृनिः॥ प्राकृपश्चिमोदगस्येस्तत्रातः सायं निशा सुवदति॥ ॥
 ॥ इति श्रीमत्स्वामि सदानंदविरचिते शिवस्तोत्रे विष्णुः शिवस्तोत्रे विष्णुः शिवस्तोत्रे विष्णुः शिवस्तोत्रे विष्णुः शिवस्तोत्रे विष्णुः
 क्षणनिर्णयः॥ जाबालोपनिषदि॥ रुद्रमुक्तं भुंजीत॥ रुद्रपीतं विवेत॥ रुद्राघ्रातं जिघ्रेद रुद्रेणा तमश्नंति रुद्रेणा पीतं विबंति
 ॥ रुद्राघ्रातं जिघ्रंति॥ तस्माद्ब्राह्मणः प्रशान्तमनसो निर्मात्य मेव नक्षयंति॥ सत्रशिवं निर्मात्य तदितरभोजनस्य रागतः॥ प्रा
 तत्वात् भुंजीत इत्यादि परिसंख्याविधिः॥ पचनखनक्षणादिविधिवत्॥ एतदेव शिव निर्मात्य मेव नक्षयंतीत्येवकारेण
 दृढीकृतं॥ ब्राह्मण इति॥ क्षत्रियादेरप्युपलक्षणं॥ ब्राह्मणपदस्य॥ अर्थवादस्थलेनोपसंहारस्थलेन च उपक्रमस्य
 विधिसंकोचकत्वासंभवात्॥ एतद्विधिनियमितभोजनस्यैव सायं प्रातर्हिजातीनामशानं श्रुतिचोदितमित्यादौ
 प्राक्मुखान्नाभिभुंजीतेत्यादौ च देशकालादिनियमः क्रियते॥ एवं च सतियद्यपि श्रुतिविरोधात्॥ शिवनिर्मात्य
 नक्षणानिंदावाक्यानि सर्वा वष्टनस्मृतिवदप्रमाणानीति वक्तुमुचितं॥ अतएव विरोधे त्वनपेक्षं स्यादसतित्यनुमा
 नं इति जैमिनिस्त्वं॥ श्रुतिस्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव बलीयसी॥ स्मृत्याचारविरोधे तु स्मृतिरेव गरीयसी॥ तिन्यायः
 ॥ श्रुतिस्मृतिसदाचारइति मन्वादि संगृहीताधरोहक्रमश्च संगच्छते॥ तथापि॥ अस्याग्रहिजनबोधनाय निर्मात्य

नक्षत्रानिषेधवाक्यानां बहुपुराणवचनाद्यष्टंभेन व्यवस्थो ह्येव्यते ॥ तत्र सावद्विधयः ॥ जैंगे ॥ पुष्पं फलं सुगंधं च
वस्त्राणां नरणां निच ॥ शिवायितानि स्वीकुर्यादन्यथा किं त्विषी भवेत् ॥ १ ॥ शिवाग्रेशिवनिर्माल्यगृहीते वशिष्ठ
जात ॥ स्वयं मेवादक्षनस्तनरकं प्रतिपद्यते ॥ २ ॥ ब्रह्मांडे ॥ मत्स्यमन्त्रप्रयत्नेन निवेद्या श्रातियः सदा ॥ स भूपालः सर्व
वैतानवत्येव हि सर्वथा ॥ ३ ॥ अतीतानागतं ज्ञानं भूपालं च शश्वतं ॥ जातिस्मरत्वं सौंदर्यं मने वेद्यं स नक्षत्रात् ॥ ४ ॥ म
ने वेद्यमनुच्छिष्टं मत्वा नुच्छिष्टमुत्तमं ॥ यो श्रातिसतु सर्वज्ञः स भूपालोऽपि जायते ॥ ५ ॥ निर्माल्यसलिलं पीत्वा देवस्य मम श्रू
लिनः ॥ क्षयापस्मारकुष्टाद्यैः सद्यो मुच्येत बंधनात् ॥ ६ ॥ निर्माल्यं परमं पुण्यं मे वेद्यं पापमाश्रानं ॥ ब्रह्मचारिगृहस्थानां य
तीनां च विमुक्तिदं ॥ ७ ॥ निर्मलत्वाच्च निर्माल्यं नृणां नेर्मल्यकारणं ॥ यद्यदात्महितं लोके तत्तद्दुष्पारं च यत ॥ ८ ॥ शिव
लिंगार्पितं कुर्यात्तत्र तुष्यति शंकरः ॥ उपवाससहस्राणि प्राजापत्या युता निच ॥ ९ ॥ शिवायितं विना भुंक्ते सद्या भवति
किं त्विषी ॥ पूर्वाह्णं कुर्वन्निति शेषः ॥ सूतसंहितायां ॥ शंभो निर्माल्यकं शुद्धं भुंजीयात्सर्वतो द्विजः ॥ अन्यदेवस्य मे
वेद्यं भुंक्ता चांद्रायणं चरेत् ॥ स्कान्दे ॥ प्रसादमन्यदेवस्य भुंजतां किं त्विष्यं भवेत् ॥ शिवस्यैव तु निर्माल्यं नक्षत्राधार्य
द्विजातिभिः ॥ इत्यादि शिवपुराणे ॥ निर्माल्यं लघुमेतौ बोधार्थे च विशेषतः ॥ मध्वार्यं च विष्णोर्निर्माल्यं च नक्ष

येत॥ इत्यादिनिषेधवाक्यानि तत्र व्यवस्थामात॥ नारदः॥ शिवानुभूतमखिलं परिभाषते॥ नो ज्येष्ठार्थमिति द्वे धार्याद्विध्वं च त-
 दिष्यते॥ १॥ देवस्त्वं देवताद्वयं नैवेद्यं च निवेदितं॥ चंड इव्यं बहिः क्षिप्तं निर्माल्यं षड्विधं मतं॥ २॥ इति निर्माल्यस्य षड्विधत्वमु-
 क्ता॥ दासी दासादीनां देवस्त्वं हे मरुत्प करत्नादीनां देवता इव्यत्वं सकल्य पूर्वकं समर्पिता नाम न जलादीनां नैवेद्यत्वं वो-
 क्ता एतन्निविधु निर्माल्यमनर्हमिति कथ्यते॥ प्रसादाद्भोजनं कुर्वन् भूमौ सप्तादमंगलः॥ १॥ इति एतन्निविधुस्याप्यस्य-
 भोजनं निविधुः॥ शिवो यन्मुक्तं सगंधमन्नपानादिकं तथा॥ निवेदितमिति श्रोतुं सर्वपापहरं परं॥ इति निवेदितस्रगंधादि-
 भोजनं संस्तव्यं॥ चंड इव्यं बहिः क्षिप्तं योरनक्ष्यत्वमुक्ता॥ इदमाह॥ निर्माल्यं षड्विधं नो ज्येष्ठं मेकमेव निवेदितं॥ अतो यानि
 विधायकवधनानि तानि निवेदितविषयाणि॥ यानि तु निषेधवाक्यानि॥ तां निषेधसादिष्वं च विधु निर्माल्यविषयाणीति
 नारदसंमता व्यवस्था वेदितव्या॥ इदं च निषेदितं शिवेतरदेवनैरेरपि नो ज्यं॥ स इन्मुक्तं भुंजीत इति पूर्वादाह तस्मिन्निबल-
 त्॥ ततोतिरिक्तं तु एतैर्न नो ज्यं॥ शिवभक्तैस्तु निवेदितादिनरदपि नोक्तव्यं॥ इति शिवपुराणादिसंमता व्यवस्था॥ तथा
 हि शिवपुराणे॥ निर्माल्यं निर्मलं शुद्धं निर्मलत्वादनिदिशितं॥ तस्माद नो ज्यं निर्माल्यं प्राकृतैरशिवभक्तैः॥ १॥ लोभान्ध-
 रं चोन्मोर्निर्माल्यं घनं न क्षयेत्॥ जिह्वावापल्यसंयुक्त एष संस्कारवर्जितः॥ २॥ शिवनिर्माल्यं नो जीवरो रवं मरकं

ब्रजदेतिशिवसंहितायां॥ व्यासजेमिनिसंवादेजेमिनिः॥ अनर्हं नमने वेद्यं पादं बुकुसुमंदलं॥ इतीश्वरेण कथि
 तंतत्रकेचिन्महर्षयः॥१॥ वदंतितत्कथं स्वामिनयथा र्थकथयस्वमे॥ व्यासः॥ देवदेवस्य वचसो विषयो यं न जेमिने
 ॥ वीरभट्टेण श्रुतिताः शिवभक्तिपराङ्मुखाः॥२॥ शनोरन्यत्र देवेषु ये भक्ता ये न दीक्षिताः॥ ते व्यामनर्हमीशस्य तत्पुसाद च
 तुष्टयं॥२॥ यद्यपि शिवपुराणे॥ शिवभक्तिवर्जितानां निर्मात्य भोजननिषेधः सामान्येन प्रतीयते॥ शैवसंहितायां
 च॥ पादं द्वादेरनर्हत्वं सामान्येन प्रतीयते॥ तथापि तत्निवेदितेतरविषयकम्॥ पूर्वोदाहृतश्रुतिनारदादिवचन
 ग्रामाण्यात्॥ नारदेन संकल्पार्पितस्यैवान्नादेर्न वेद्यस्योक्तत्वेन तत्साहचर्यात्॥ पादंबुध्नृतेरपि संकल्पार्पि
 तस्यैव निषेधसंभवेन पूजामात्रसंकल्पेनार्पितस्य॥ ध्यानमात्रेणार्पितस्य च निषेधा संभवाच्च लोभादेवाशैवस्य धा
 रणनिषेधेन प्राणयात्रार्थधारणभक्षणयोरशैवस्यापि धारणादिनिषेधाभावाच्च॥ कामिके ईश्वरवचनमपि॥
 अशुद्धात्माऽछचिर्लंभान्मदुक्तं पावनं परं॥ भक्षयेन्नाश्रमायाति शूद्रोऽस्य ध्ययनादिव॥१॥ एवं च॥ यानि सामा
 न्यशिवनिर्मात्यभोजननिषेधवाक्यानि तानि शिवभक्तिवर्जितानां निवेदितेतरनिर्मात्यभक्षणनिषेधपराणि॥ य
 दितु निवेदितभक्षणनिषेधवचनमपि क्वचिदुपलभ्यते॥ तत्तु श्रुत्यादिविरोधादुक्तम्यायेनोपेक्षणीयमेव॥ यत्र तु

शिवसंनिधानं नास्ति॥ तत्रापि बुभुक्षितं न विवासितं न च श्रद्धादिकं वागादिना शिवाय समर्प्यैव भोक्तव्यमुक्तं॥
 श्रद्धाद्युत्तुसारात्॥ श्रायतनं विशेषतु शिवभक्तिवर्जिता नामपिलोभात्॥ पंचविधनिर्मात्यधारणेऽपि न दोषः॥
 तदुक्तमग्निपुराणे॥ बाणलिङ्गं च लेलोहे सिद्धलिङ्गं स्वयंभुवि॥ प्रतिमास्तु सर्वस्फुटनदोषोऽनात्यधारणे॥ निर्मात्य
 धारणेऽस्यार्थः॥ न चेदं निवेदितं परमनिवेदितं परत्वेऽपि॥ शिवपरमशिवपरत्वेऽपि प्राणयात्रा मात्रसाधकधारणवशमि
 ति वाच्यं॥ तत्र पूर्वोक्तरीत्या दीवा प्रसक्तेरेव प्रतिप्रसवायोगात्॥ लोहे धातुमये स्कांदे॥ अग्रास्तु शिवनिर्मात्यं
 च पुष्पं दलं जलं॥ शालिग्रामस्य सर्गात्सर्वं याति पवित्रतां॥ शालिग्रामस्य सर्गे नाम्॥ शालिग्रामस्य सर्वदेवात्म
 कत्वेन सर्वदेवपूजाधारतया तत्र शिवबुद्ध्या पूजायां पत्रादीनामर्पणं॥ इति तद्गणप्रकाशे स्थितं॥ कृत्यरत्नाय
 त्पातु॥ शिवनामि विषयकमेतदिति॥ स्थितं॥ पूजाप्रकाशे दाहता॥ पादौ॥ शालिग्रामशिला लिङ्गेयः करोति म
 मार्चनं॥ तेनार्चितः कार्तिकेययुगानामेकसप्ततिः॥ न तु शालिग्रामेण सह पूजितं शिवायार्पणमिति भूमितव्यं
 क्षरस्वारस्यात्॥ तथा अत्रतीतः॥ तस्मात्तत्र शिवनिर्मात्यं सर्वेच्छुद्धं॥ न कस्यापि वर्जनीयमिति सिद्धं॥ अतएव॥ नि
 यतकमलसंख्यापरिपूरणाय समर्पितं नेत्रं निर्मात्यभूतं विष्णुर्दधार॥ इति पुराणेषु प्रसिद्धं॥ ब्रह्मादयोऽपि शिव

निर्मल्यधारयन्ति॥ तथा च॥ नागवन्तवतुर्थम्भेदहं प्रतिमती वाक्यं॥ किं वा शिवाख्यमशिवं न विदुस्त्वदमे॥ ब्रह्मादय
स्तमवकीर्यजटाः प्रमृगाने॥ तन्मात्मनस्मन्कपाल्यवसन्पिशुचैर्मूर्धनिर्दधति तच्चरणवसृष्टं॥ १॥ तच्चरणद्वयसृष्टं
गलितं निर्मल्यं यमूर्धनिधारयन्तीति श्रीधरः॥ यद्यपि शिवो निर्मल्यमेव मोक्षयन्ना न्यदेवनिवेदितं न वा निवेदितं॥ इति
पूर्वोदाहृतश्रुत्यादिबलात्सिद्धेर्चेष्टनिबन्धमाभास्यतश्च श्रीमद्भागवतादिवचांसिनिषेधरूपाणि बहुत्र उपलभ्यन्ते॥ त
यापि विस्तरभयात्॥ अस्मात्परेषां विद्वद्ब्रह्मसंभावनामया च्छतानि तोषयन्त्यन्ते॥ इत्यन्तं॥ यदहं दुर्लोकैष चतिविवि
धं त्वौषधिगणं तथैवान्नं वहीरविभूषणानां हसकलं॥ विधिर्यते जाजनयति जगत्स्थावरचरं॥ सुवर्णयुतः सुरन
रगणाभिभूतितनो॥ १॥ श्रुतीर्यदृक्काजामनसि दधते वा विवबुधाय दंष्ट्रुत्यं चक्रं हरि रवति विभ्रत्रिभुवनं॥ तथा धत्ते
नेत्रं हरयजनसंघतमनिशं॥ कर्द्वेनाकुंतय रमश्च वसं पक्व रहितं॥ २॥ इति श्रीमत्स्वामि सदानंदविरचिते श्रीव
सुधाकरे नैवेद्योत्कर्षनिरूपणं नामैकोनविंशः किरणः॥ १॥ अथ सद्यो जातादिपंचवृत्तसंवेर्बोधाय नोक्तप्रकारे
ण पार्थिवसजाप्रयोगः॥ तत्रादौ कृतावश्यकक्रियः स्नानादिनाशुचिर्भूत्वा धृतत्रिपुंड्रसूत्रमालः॥ कृतसंध्यावेदना
दिनित्यक्रियः प्रयतो ब्रह्मचारी शुक द्विवासानदीची दिशंगत्वाशुद्धो देशे शोभाया एवेणुकीटकेशस्थिवालुकादि

श्री. सु.

२५

दोषरहितांमृदंष्ट्रं॥ तत्रगंधाद्यपचारैर्भूमिसंभूज्यनत्वा॥ ईशानकोणगतंमृदंशस्त्रेणोत्कीर्ण्य॥ अष्टांगुलांमृदम
पाकृत्य॥ उद्धृतासिधराहेणकृष्णेनशतबाहुना॥ मृत्तिकेलांघृत्लामिषजयाचधनेनच॥ २॥ इतिमंत्रेणशुद्धांतमृद
मादाय॥ श्रुत्वादिस्पर्शरहितोमोनीगृहेऽप्रागत्यशुविस्थलेतांस्थापयेत्॥ कृताचमनश्चैलाजिनकुशोत्तरेत्यासनेउद्द-
त्तुखउपविशेत्॥ ततः पृथिव्याधृतालोकादेवित्वंविष्णुनाधृता॥ त्वं चधारयमांदेविपवित्रं कुरुवासनं॥ २ इतिभूमि
शार्थ्य॥ अपसर्पंतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः॥ येभूताविघ्नकर्तारस्तेनश्यंतुशिवाज्ञया॥ इतिपवित्वा॥ गौरसर्वपा
नचतुर्दिक्षुविकिरेत्॥ ततोविष्णुर्विष्णुरस्याद्येवंगुणविशेषणविशिष्टायांपुण्यतिथ्यावित्यंतदेशकालादिसंकीर्त्य
ममसकलमनोरथसिद्धिदुरितक्षयद्वाराश्रीभवानीशंकरप्रीत्यर्थंअमुकसंख्याकपार्थिवलिंगानांपूजनंतंत्रेणपृथ-
क्पृथक्वाकरिष्येइतिसंकल्पंकुर्यात्॥ यजमानस्यचेदमुकशर्मणोयजमानस्याभीष्टसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
अमुकसंख्यापार्थिवलिंगानांपूजनंकरिष्यामीतिसंकल्पंकुर्यादिति॥ सद्योजातंप्रपद्यामिसद्योजातायवेनमोनमः॥
भवेनवेमातिभवेनवस्वमांभवोद्भवायनमः॥ इतिमंत्रेणमृदश्चूर्णंकुर्यात्॥ वामदेवायममोजेष्टायनमः॥ श्रेष्ठायनमोरु-
द्रायनमः॥ कालायनमः॥ कलविकरणायनमोबलविकरणायनमोबलायनमोबलप्रमथनायनमः॥ सर्वभूतहमना

यनमो॥ मनोन्मना यनमः॥ इति जलसेवनं॥ अघोरेश्वरो घोरेश्वरो घोरघोरतरेभ्यः॥ सर्वेभ्यः॥ सर्वसर्वेश्वोनमस्ते अस्तु सद्रूपेभ्यः॥ इति संयोजनं॥ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि॥ तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥ इति पिंडीकरणं॥ ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानांब्रह्माधिपतिर्ब्रह्माण्डिपतिर्ब्रह्माग्निवामेश्वरश्चित्सदा शिवो म॥ इति मंत्रैरणयोक्तमेखलमुखंदलिगं लिंगानि वा विधाय सद्यः समस्ता घनाग्रनेति शिरसानियम्य॥ पूजे वामपाणौ वेदिका यांताम् पात्रे वा बिल्वपत्रं निधाय॥ ननु परिसाक्षत पुष्पं लिङ्गं संस्थाप्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्॥ प्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य बुद्ध्या विष्कृष्टा क्रूरयः क्रूरजुः सामानि च्छंदांसि॥ प्राणाख्या देवता॥ ओं बीजं॥ ह्रीं शक्तिः॥ क्लीं कीलकं॥ पार्थिवलिङ्गप्रतिष्ठापने विनियोगः॥ ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं यं रवं रां षं सहं हंसः॥ शिवस्य प्राणा शिवस्य जीवः॥ शिवस्य सर्वे द्वियाणि भूरा गत्यस्तु खंचिरं तिष्ठंतु स्वाहा॥ शिवे हागच्छे हतिष्ठममूर्जां गृहाणेति प्राणप्रतिष्ठांकृत्या॥ लिङ्गानां बहु लक्षणेषु प्राणप्रतिष्ठां पृथक् पृथक् कुर्यात्॥ पूजने विकल्पः॥ तत्रेण पृथक् पृथक् वा॥ सह पुष्पो दकेन लिङ्गे देवमावाहयेत्॥ ॐ नमः पुरुषमावाहयामि॥ ॐ नुवः पुरुषमावाहयामि॥ ॐ नुघः पुरुषमावाहयामि॥ ॐ स्वः पुरुषमावाहयामि॥ ॐ नूनूं वः स्वः पुरुषमावाहयामि॥ ॐ माया तु न गवान्महादेव इति आवाहयेत्॥ स्त्वामि सर्वजगन्नाथयावत्पूजावसानकं॥ तावत्वं प्रति

श्री. सु

३०

जावेनलिङ्गेस्मिन्संनिधिंकुस॥२॥ इतिसंप्रार्थ्य॥ स्वस्यवामभागेजलवृण्णकलशंस्थापयेत्॥ सामग्रीदंक्षिण
भागो॥ आपोवाद्दृढं सर्वविश्वभूतान्यायः प्राणवा आपः पशव आपो नानामापोऽमृतमायः सद्यो विराडाप
स्वराडापः श्रुदाठं सांयो॥ ज्योतीठं व्यापोयजूठं व्यापः सत्यमायः सर्वादेवता॥ आपोभूर्भुवः स्वराप ओम्॥ इत्यभि
मंथ्य॥ गधाक्षतैः संपूज्य॥ कलशस्यमुखेविष्णुः कंठेसुदः समाश्रितः॥ मूलेतत्रस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाः स्मृताः
॥१॥ कुक्षौतुसागराः॥ सप्तसप्तद्वीपावसंधरा॥ रुग्वेदोद्ययजुर्वेदः॥ सामवेदोद्ययवर्णः॥ अग्रेऽसहिताः
सर्वेकलशानुसमाश्रिताः॥ अत्रगायत्रीसावित्रीशान्तिः पुष्टितुष्टिकरीतथा॥ आप्यातुशिवपूजार्थं दुरितक्षयकार
काः॥ इतिकलशेसर्वतीर्थान्यावाह्य॥ तत्रस्थेर्जलेस्तत्पुरुषायविद्महेमहादेवायधीमहि॥ तन्नोऽसुष्टुः प्रचोदया
त्॥ इतिसद्विगायत्र्यास्वशरीरं पूजासंभारांश्चसंप्रोक्ष्य॥ ततो ध्यामं॥ ध्यायेन्नित्यंमहेशंरजतगिरिनिभं चारुचंद्राव
तंसं॥ रत्नाकल्पोज्ज्वलांगपरशुमृगवराभीतिहस्तप्रसन्नं॥ यक्षासीनंसमंतात्कृतममरगणेव्याघ्रकृतिंवसानं॥
विश्वाद्यंविश्ववंद्यंनिखिलनयहरंपंचवक्त्रंविनेत्रं॥२॥ दक्षोत्संगनिषण्णकुंजरमुखंप्रेम्णाकरेणस्पृशन्॥ वामो
सुस्थितवदन्ननांकललितस्कंदंकरेणालनन्॥ दृष्टानीतिमनोहरंकरयुगंविभूत्प्रसन्नाननो॥ भूयान्नःशरदिंदु

३०

सुंदरतनुं श्रेयस्करः शंकरः ॥ २ ॥ आत्मानं रुद्ररूपं ध्यात्वा ॥ मनः कल्पितैर्गंधादिभिरन्यथैवामना सा पुटाध्वना
मनः ॥ सिस्थितशिवं पुष्पप्रक्षेपेण लिंगे आगतं विभाव्य पूजयेत् ॥ सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजातस्यैव नमो नमः ॥ आ-
सनं समर्पयामि ॥ योरुद्रो अग्नौ यो अस्फप ओषधीषु यो वनस्य तिष्ठु यो रुद्रो विश्वाभुवनानि विवेश ॥ तस्मै रुद्राय ।
नमो अस्मद्रुतियजुषा पाद्यपात्रमग्निमं अर्घ्यं प्रक्षाल्य ॥ तिरः पवित्रमप आनीय ॥ पुनस्तेनैवापो निमं अमह्यपवित्रेण
दित्यंदशयित्वा ॥ नवं नवेनाति नवेन वस्त्रमां पाद्यं समर्पयामि ॥ पुनर्योरुद्रो अग्नौ इतियजुषा अर्घ्यपात्रमग्निमं अर्घ्यं
त्यतिरः पवित्रमप आनीय पुनस्तेनैवापो निमं अमह्यपवित्रेण दित्यंदशयित्वा ॥ नवं नवेनाति नवेन वस्त्रमां पाद्यं समर्पयामि
पुनस्तथेवाधममपात्रमादित्यंदशयित्वा वामदेवाय नमः ॥ आचमनं समर्पयामि ॥ ज्येष्ठाय नमः मधुकर्कसमर्पणं ॥ आप्याय स्व-
समेतुते इति ॥ पयः ॥ पृथिव्यामिति वा पयः स्नानं समर्पयामि ॥ दधिक्षावणो अकारिषमिति दधिक्षानं समर्पया-
मि ॥ घृतं मिमिक्षिरे ॥ इति घृतं ॥ घृतपावानु इति वा घृतस्नानं समर्पयामि ॥ मधुवातेति मधुस्नानं समर्पयामि ॥ स्वा-
दः पवस्वेति ॥ अपां रसमिति वा शर्करास्नानं समर्पयामि ॥ शुद्धं दक्षस्नानानि ॥ आपो हिष्ठेत्याद्या अर्घ्यमंत्राः पठ-
नीयाः ॥ तथा सांगेन शत रुद्रायेण निषेकं कुर्यात् ॥ अथ व्याहृतिभिः ॥ प्रदक्षिणमुदकं परिषिष्य ॥ पवित्रं पादमू-

शे.सु

३१

लेनिधायाङ्घ्रिस्तर्पयति॥ नवदेवंतर्पयामि॥ शिवदेवंतर्पयामि॥ ईशानं देवंतर्पयामि॥ पशुपतिं देवंतर्पयामि॥ रुद्रदे
वंतर्पयामि॥ उग्रं देवंतर्पयामि॥ नीमं देवंतर्पयामि॥ महान्तं देवंतर्पयामि॥ अष्टनिर्मत्रैस्तर्पणं कुर्यात्॥ ज्येष्ठानमः
॥ वस्त्रं समर्पयामि॥ रुद्राय नमः॥ उपवीतं समर्पयामि॥ कालाय नमः॥ गंधं समर्पयामि॥ कलविकरणाय नमः॥
अक्षतान्समर्पयामि॥ बलविकरणाय नमः॥ विल्वपत्रादिधत्तूरादियुष्माणि समर्पयामि॥ बलाय नमः॥ धूपं सम
र्पयामि॥ बलव्रमथनाय नमः॥ दीपं समर्पयामि॥ ततो नैवेद्यं॥ अमृतं यस्तरणमसीति प्रतिपदं कृत्वा॥ हविरे विरु
द्धं सर्वं स्वादु वस्तु कंदमूलफलानि प्रक्षिपेत्॥ सुहृत्समनपेक्षमाणं आसीनो हविस्तृप्ता स्यामि॥ इति नैवेद्यमुद्घास्या
मृतापिधानमसीति प्रतिपदं कृत्वा॥ सर्वभूतवन्दनोऽय नमः॥ नैवेद्यं समर्पयामि॥ मनोन्मत्ताय नमः॥ आचमनं सम
र्पयामि॥ शंभवे नमः॥ तांबूलं समर्पयामि॥ शंभवे नमः॥ प्रदक्षिणं समर्पयामि॥ शंभवे नमः॥ नीराजनं समर्पया
मि॥ शंभवे नमः॥ नमस्कारान्समर्पयामि॥ जिह्वास्यज्जागृदिदिक्षु वक्ष्यमाणैर्मन्त्रैरक्षतान्क्षिपेत्॥ उन्नवाय क्षि
तिमूर्त्तये नमः॥ शर्वाय जलमूर्त्तये नमः॥ ईशानाय अग्निमूर्त्तये नमः॥ पशुपतये वायुमूर्त्तये नमः॥ रुद्राय आ
काशमूर्त्तये नमः॥ उग्राय यजमानमूर्त्तये नमः॥ नीमाय सोममूर्त्तये नमः॥ ततः प्रार्थना॥ नमः॥ उकाररूपाय वै

३१

दरूपायतेनमः॥ अलिङ्गलिङ्गरूपाय विश्वरूपायतेनमः॥ १॥ नमो मोक्षप्रदेतुभ्यं नमो मादात्मनस्तथा॥
नमः शब्दस्वरूपाय रूपातीतायतेनमः॥ २॥ त्वं माता सर्वलोकानां त्वमेव जगतः पिता॥ त्वं आता त्वं सत्त्वमि
त्रं त्वं प्रियः प्रियरूपधृक्॥ ३॥ त्वं गुरुस्त्वंगतिः साक्षी त्वं पिता त्वं पितामहः॥ नमस्ते भगवन् रूपास्करामि
ततेजसे॥ ४॥ संसारसागरोन्मग्नं मामुद्धर शिवाय्यय॥ अनेन पूजनेन त्वं वाञ्छितार्थं प्रदो नव॥ ५॥ दंडवत्
प्रणतो भूत्वा कृत्वा चैव विशेषतः॥ एकाग्रः प्रयतो भूत्वा मंत्रमेतदुदीरयेत्॥ ६॥ अंगहीनं क्रियाहीनं विधि
हीनं महेश्वर॥ पूजितो सिमया देवतत्त्वमस्वां धिकापते॥ ७॥ अन्यथा सक्तचित्तेन क्रियाहीनेन वा विभो॥
मनोवाक्कायदुष्टेन पूजितो सित्रिलोचन॥ तत्सर्वं क्षम्यतां देवदासे कृत्वा दयामयि॥ ८॥ इति प्रार्थनां कृत्वा
॥ शोडीभिः कृग्यजुः सामाथर्वनिष्कार्यैः स्तोत्रैः कृत्वा यथाशक्ति पंचाक्षरमंत्रस्य जपं कुर्यात्॥ शिवपंचाक्षर
मंत्रस्य वामदेवकृषिः पङ्क्तिः स्मृदः॥ शिवो देवता॥ सदा शिवप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः॥ अनेन जपेन शिवः
प्रीयतां॥ प्रयातु भगवान् महादेव इति विसर्जनं कुर्यात्॥ बाणलिङ्गादावावाहनविसर्जनेन स्तः॥ आवाहन
विसर्जनयोः॥ पूर्वोक्तरूपत्वे तु॥ तत्रापि तेस्त एवेत्युक्तं प्राक्॥ आवाहनं न जानामि न जानामि विसर्जनं॥

पूजां चैव न जानामि त्वंगतिः ॥ परमेश्वर इति मंत्रं पठित्वा ॥ सव्यहस्ततलेन लिङ्गं स्पृशेत् ॥ ततः शिवनिर्लेज
 नोदकं चुलुकमिति वारत्रयं विवेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ कालमृत्युहरं पुण्यं ब्रह्म हव्या विनाशनं ॥ व्याधिघ्नं पुण्यपास्य
 शिवनिर्लेजनोदकं ॥ इति वैदिकोक्तप्रकारेण पूजापद्धतिः ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवसुधा
 करे वैदिकोक्तपार्थिवपूजानिरूपणं नाम विंशः किरणः ॥ २० ॥ ॥ आयुरारोग्यवृद्धार्थं पशुपुत्रधनाप्तये ॥ ना
 ममंत्रेण कर्त्तव्यं स्त्रीभिः पार्थिवपूजनं ॥ १ ॥ स्त्रीभिः शृङ्गे श्वकर्त्तव्यं धर्मकामार्थसिद्धये ॥ सदा श्रीपार्थिवेशस्य पूजनं ना
 ममंत्रतः ॥ २ ॥ इति पाद्मे स्त्रीशृङ्गाणामपि पार्थिवपूजाविधानात् ॥ तेषामपि नाममंत्रेण पद्धतिः ॥ पूर्वोक्तरीत्या देश
 कालादिसंकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पार्थिवलिङ्गपूजनमहं करिष्ये ॥ हराय नमः ॥ मृदाहरणं ॥ महेश्वराय नमः
 संघट्टनं ॥ शंभवे नमः प्रतिष्ठापनं ॥ देवस्य प्राणजीवः सर्वेन्द्रियाणि इहागत्य सुखेन चिरं तिष्ठंतु ॥ ध्यायेन्नित्यं महे
 शमिति देवं ध्यात्वा ॥ मूलपाणये नमः ॥ आवाहनं ॥ पिनाकधृषे नमः पाद्यं ॥ शिवाय नमः ॥ इति मंत्रेण ध्यात्वा
 नस्नानवस्त्रयसोपवीतगंधपुष्पधूपदीपभैवेद्यांतं कुर्यात् ॥ यद्वा ॥ शिवाय नम इति नमो तेन नाममंत्रेणैव स्त्री
 शृङ्गेः सर्वमपि पार्थिवेश्वरपूजनं कार्यं ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवसुधाकरे स्त्रीशृङ्गयोः पार्थि

वभूजानिभूमा मेकविंशः किरणः ॥ २१ ॥ अथैकादशी ॥ एतद्दुतं हि शैवानामपि विहितमस्ति ॥ तथा च शिव
गीतायां ॥ एकादश्यामुपोष्येव यः पूजयति मां निश्चिः ॥ सोमवारे विशेषेण समेन को न नश्यति ॥ शिवधर्मे ॥ वैष्णवो
वाथ शैवो वा कुर्यादेकादशीव्रतं ॥ सौरपुराणे ॥ वैष्णवो वाथ शैवो वा सौरोप्येतत्समाचरेदिति ॥ नंदीपुराणे ॥ एका
दश्यष्टमी चैव पक्षयोश्च चतुर्दशी ॥ शिवस्य तिथयः प्रोक्ता मुनिभिः शौनकादिनिरिति ॥ एतन्माहात्म्यं नारदीय
पुराणे ॥ एकादशी समुत्पेन वह्निना पातके धनं ॥ न समतां याति राजेन्द्र अपि वर्षातोद्भवं ॥ १ ॥ नेष्टशं पावनं लो
के मराणां ॥ भूपविद्यते ॥ यादृशं पशुना न स्पृशेत्तदपातकहानिदं ॥ २ ॥ एकादशे द्वियैः पापं यत्कृतं न वति प्रभो
॥ एकादश्यापवासे नैतत्सर्वं विलयं बुजेत ॥ ३ ॥ एकादशी समं किंचित्पापत्राणं न विद्यते ॥ अग्रे मोक्षप्रदात्येवारा
ज्यपुत्रप्रदायिनी ॥ ४ ॥ सुकलत्रप्रदात्येवाशरीरारोपदायिनी ॥ नगंगानगयाभूपनकाशी नक्षत्रं ॥ ५ ॥ न चै
व कौशवं क्षेत्रं न रेवानच वेदिका ॥ यमुना चंदूनागा घतुल्याभूपहरेर्दिनात् ॥ ६ ॥ विंतामणिसमाख्ये वाथ वाक्ष्य
निधेः समा ॥ संकल्पपादपत्रख्या वेदवादीपमाथवा ॥ ७ ॥ एकामेकादशी वापि समुपोष्य जनार्दन ॥ कामेनापि स
मभ्यर्च्य संसारान्मुक्तिमाप्नुयात् ॥ ८ ॥ प्रसंगाद्वापि दंष्ट्रादामोहाद्वा त्रिदशाधिय ॥ एकादश्यां मनः ॥ कृत्वा सर्वदुः

शे.स

३३

खात्प्रमुच्यते॥ एषा देवलः॥ नशांस्वेनपिवेत्तोयंनखादेत्कूर्मसूकरौ॥ एकादश्यांननुंजीतपक्षयोस्तभयोरपि॥ १०॥
रटंतीहपुराणानिभूयोभूयोवरानने॥ नभोक्तव्यंनभोक्तव्यंसंप्राप्तेहरिवासरे॥ ११॥ नमुयानिनभ्रमुक्तानिवाक्का
निश्रयंते॥ तानि किंपक्षद्वयेपिनोजनप्रतिषेधपराणि॥ उतपर्युदासद्वयाः नोजनसंकल्पविधिपराणि॥ इतिवे
निषेधाएव॥ एतेनोजनस्येतिन्यायविदोमन्यंते॥ ननुंजीतेतिप्रधानेनविधायकप्रत्ययेनसहनसंबंधात्॥ त
स्यागेनभ्रः पर्युदासलक्षणायांचगौरवात्॥ नशांस्वेनपिवेत्तोयंद्वयादिभिः॥ संप्रतिपन्ननिषेधैः साहचर्येणैकत्र
पठितत्वाच्च॥ नैतेषुवाक्येषुपर्युदासकारणं॥ ब्रूतशब्दसामानाधिकरण्यादिश्रूयते॥ पर्युदासपक्षेच॥ गृहस्थो
ब्रूतचारीचेत्यत्रवाक्येषुपक्षद्वयेषुपवासप्रसक्तैर्गृहस्थग्रहस्थग्रहणमनुपपन्नंस्यात्॥ श्रुत्वामेवसदागृहीत्यादिनि
र्वाक्यैर्वक्ष्यमाणैर्विरोधात्॥ अतो नोजनप्रतिषेधाद्भ्रमो॥ नचेतादृशेषुवाक्येषुब्रूतविधायकवचनेका
र्थार्थं॥ मूलभूतश्रुतिकल्पनागौरवानावार्थवसंकल्पलक्षणेवास्तुइतिवाच्यं॥ फलमूलत्वेनमूलकल्पनागै
रवस्थादोषत्वात्॥ अन्यथानिषादस्यपत्यधिकरणमुच्छिद्येत॥ येषुपुनर्वचनेषु॥ नभ्रसंबद्धनोजनार्थकश
ब्दयुक्तेषुब्रूतशब्दसमनिव्याहारोदृश्यते॥ तानिब्रूतशब्दसामानाधिकरण्यबलात्॥ पर्युदासाश्रवणेनभोज

३३

नसंकल्पविधिपराणि॥ यथा॥ परमापदमापन्नो हर्षे वासमुपस्थिते॥ सूतके मृतके वापिन व्यजेद्वा दशी वृतं॥ स
तके तु नरः स्नात्वा प्रणम्य मनसा हरिं॥ एकादश्यां न भुंजीत वृत एवं न जुष्यते॥ यानि चोपवासशब्दवन्ति न श्रूयित
शब्दवन्ति तेषां विवचनेषु प्रभोजनसंकल्प एव विधीयते॥ उपवासशब्दस्य वृतविशेषवाचित्वाद् वृतशब्दस्य सं
कल्पविशेषवाचित्वात्॥ यथा॥ एकादशी मुपोषेत पक्षयोरपि॥ यथा शुक्लपक्षे तथा कृष्णपक्षे विशेषेणैव कृतं॥
वृत्तवैवर्ते॥ प्रकुर्याद्द्वैष्टमव वृतमित्यादि॥ तथा फलवाहारसहितेषु॥ यदीच्छेद्हरिसायुज्यं श्रियं संततिमेव वा॥
एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरपि॥ इत्यादिषु प्रभोजनसंकल्प एव पर्युदासस्य विधीयते॥ निषेधपरत्वे फ
लसंबंधानुपपत्तेः॥ एतानि त्रिविधानि वाक्यानि कार्यानि केचित्कर्तव्यताकोनि॥ इति कर्तव्यतात्विज्यं॥ गृहीत्वोदुं
वरं पात्रं वारिपूर्णा मुद उपरवः॥ उपवासं तु गृहीयाद्यथा संकल्पयेद्बुधः॥ १॥ इति वाराहपुराणे॥ तत्रोदुंबरं ताम्रं तेन घटि
तमौदुं वरं॥ यथा संकल्पयेदस्मिन् तथोद्दिष्टेति विशेषः॥ अयं संकल्पस्तद्दशम्यां शौक्यं कर्तव्यः॥ तदुक्तं ब्रह्मवैवर्ते॥ १॥
से हरिदिने सम्पन्निधाय नियमं निश्चि॥ दशम्यां उपवासस्य प्रकुर्याद्द्वैष्टमव वृतं॥ संकल्पमंत्रविष्णुस्मृतौ उक्तं॥ एका
दश्यां निराहारः स्थित्वा वैवापरेह नि॥ नोऽप्येह पुंडरीकाक्षशरणं मे न वाच्युत॥ इत्युच्चार्य ततो विद्वान्पुण्यां जलं तथा र्पये

त॥ श्रीवादीनां तु हेमद्रौ सोरपुराणे ॥ सावित्र्याप्यथवानाम्नासंकल्पं तु समाचरेत् ॥ सावित्र्याशिवगायत्री ॥ शिव
 गायत्री ॥ उतस्युसवायेति नामुच्चार्योद्यानुक्ता अपरे ह्युमितो ह्याभीतिवदेत् ॥ यद्वा ॥ शिवनामोच्चार्य तथा वदे
 त् ॥ पुंडरीकाद्यां श्रुतस्याने पार्श्वतीनां धिष्णु रक्षति वाक्यः कार्यः ॥ फलादिभक्त्ये निराहारदृष्ट्योऽप्युक्तं फलाहा
 रदृष्ट्यहमित्युक्तं नमिति चोक्तः कार्यः ॥ एवं संकल्पप्रयोगे वि॥ कृष्णैकादशी तु ॥ बोधिन्या कर्ध्वशायिन्याः शकृ
 निष्क्रामैरवैष्णवगृहस्थैर्नोपवसमीया ॥ न विष्णोः भरे ॥ शुक्ला गृहस्थैः कर्तव्या नोगसंतानवर्द्धिनी ॥ मुमुक्षुनि
 स्तथा कृष्णान्ते न तेनोपदेशिता ॥ इति धुष्टिश्चिरं प्रति कृष्णवाक्यं ॥ ते ॥ तुभ्यं ॥ गेनिलः ॥ एकादश्यां न भुंजीत पक्षयो
 रनयोरपि ॥ वनस्थयति धर्मो यः शुक्लागे वसदा गृहीत्यादिवाक्ये गृहस्थानां शुक्लायामेव व्रतविधानात् ॥ क
 र्तव्या ॥ वनस्थयति धर्म इति पदद्वयदर्शनादिदं वाक्यद्वयं व्रतविषयकमेव ॥ निषेधपालनं काम्यव्रतं च सर्वे
 ष्मायां सर्वगृहीणां संनवत्येव ॥ निषेधानां विशेषानपेक्षत्वेन यत्यादिषु ॥ उपसंहारायोग्यत्वेन गृहस्थेषु अपि पुर
 तिसंनवात् ॥ पुत्रवांश्च समार्यश्च बंधयुक्तस्तथैव च ॥ उभयोः पक्षयोः काम्यव्रतं कुर्यात्तु वैष्णवमिति नारदो
 क्तेऽपि ॥ न विष्ये ॥ यथा शुक्ला तथा कृष्णायथा कृष्णानयो सरा ॥ तुल्ये ते मन्यते यस्तु सहि वैष्णव उच्यते ॥ नारदी

ये॥ नित्यं नक्षत्रसमायुक्तैर्नरैर्विष्णुपराधणैः॥ पक्षे पक्षे च कर्तव्यमेकादश्यामुपोषणं॥ २॥ शयनाबोधिनीमध्ये
या कृत्तेकादशी भवेत्॥ सेवोपोष्या गृहस्थे नान्या कृत्तेकादशेन॥ इति वचने॥ नान्या कृत्तेत्यनुवादः प्राप्तेर
भावात्॥ एकादश्यां च कृत्तेकादश्यां संक्रांतौ च रवौ तथा॥ पारणं चोपवासं च न कुर्यात्पुत्रवान्मृही॥ १॥ इति वचनं॥
शयनी बोधिनी मध्यवर्ति कृत्तेकादशी शुभुत्रवतो गृहस्थस्य उपवासनिषेधपरं॥ अन्यथा गृहस्थस्य पुत्रा
यामेवोपवासविधानेन कृत्तेकादश्यामुपवासप्राप्तेरेवाभावात्तद्वैयर्थ्यं स्यात्॥ ईदृशेषु वाक्येषु रव्यादावुपवासस्य
पारणस्य निषेधो रव्यादिवारनिमित्तकस्य ब्रूतस्य तत्पूर्वदिनकृतवृत्तांगपारणस्य चतुसंक्रांतिरविवारयोर्येका
दशी॥ तद्ब्रूतस्य तयोरेकादशी ब्रूतपारणस्य च॥ भृगुभानुदिनोपेतासूर्यसंक्रांतिसंयुता॥ एकादशी सदा
पोष्यापुत्रपोषप्रवर्द्धनीति विष्णुधर्मवाक्यविरोधात्॥ भानुवारादौ ब्रूते तु अमावास्याद्वादशी च संक्रांतिः
विशेषतः॥ एताः प्रशस्तास्तिथयो भानुवारस्तथैव च॥ अत्र कानंजपो होमस्तीर्थदेवादि पूजनं॥ उपवासस्तथा
दानमैकैकं पावनं स्मृतं इति मानं॥ पारणं तु॥ सप्तवारानुपोष्येव सप्तधा संयतेंद्रियतेंद्रियः॥ सप्तजन्मकृता त्या
पासस्त्रुणा देवमश्रयतीति शानि वारब्रूता गद्याः॥ दोषास्तं॥ नित्यं द्वयोरयनयोर्नित्यं विष्णुवतोर्द्वयोः॥ चंद्रार्कयो

ग्रहणयोर्व्यतीपातेषु पर्वसु ॥ अहोरात्रोषितः स्नानं प्राश्नं दानं तथा जपं ॥ यः करोति प्रसन्नात्मा तस्य स्यादक्षयं
 वत इति ॥ संक्रांतिपूर्वदिनवृतांतया संक्रांतौ प्रात उपवास निषेधे तु किंचिद्भक्ष्यं प्रकल्पयेत् ॥ न दुष्यत्युपवासे
 न उपवासफलं लेनेत् ॥ निषेधो धनं घनं प्रयुक्तं प्रत्यवाय परिहार रूपं फलं ॥ भक्ष्यकल्पनाच्च ॥ वायुपुराणे ॥
 नक्तं हविष्यान्नमनोदनं च फलं तिलाः क्षीरमथांबुचाज्यं ॥ यत्पंचगव्यं यदि वा पिवायुः ॥ प्रशस्तमशोतरमुत्त-
 रं यत् ॥ १ ॥ अशक्ता ववीदमेव वीधं ॥ मार्कंडेयस्त्वनुकल्पान्तरमप्याह ॥ एकं भक्तेन नक्तं तथैवायाचितेन च ॥
 उपवासेन दानेन निर्द्वादशिको भवेत् ॥ इति हविष्यतु ॥ हैमंतिकं सितास्विन्नं धान्यं मुक्तास्तिलायवाः ॥ कलाय-
 कं गुमीवारावास्तुकं हिलमोचिका ॥ षष्ठिकाः कालशाकं च मूलकं केमुकेतरम् ॥ लवणे सैध्वसामुद्देगव्ये
 च दधिसर्पिषी ॥ पयो नूदृतसारं च पनसाग्रहरीतकीति सिटीजीरकं चैव नागरगजपिप्पली ॥ अतैलपक्कं मु-
 नयो हविष्यान्नं प्रचक्षत इति बोध्यं ॥ अन्यच्च ॥ नारिकेरफलं चैव कदलीजवली तथा ॥ आम्रमामलं चैव प-
 नसंचहरीतकी ॥ वृतांतरे ॥ प्रशस्तं च हविष्यं च क्षते बुधा इति ॥ इदं चाष्टमामूर्ध्वमाः शीतेर्वर्वाद्धस्य चार्यादिभि-
 ः सर्वैर्कार्यं ॥ तथा च न विष्ये ॥ अष्टवर्षाधिको मर्त्योऽप्यशीतेर्मृतवत्सरः ॥ एकादश्यामुपवसेत्यक्षयोऽसभयोरपीति

गृहस्थस्य कृत्स्नेकादशीव्रतनिषेधस्योक्तत्वात् ॥ मर्त्यो गृहस्थातिरिक्तः ॥ गृहस्थो ब्रह्मचारी च योऽनश्नस्तुत
पञ्चरेत ॥ प्राणमिहोत्रलोपेन अवकीर्णीभवतु सः ॥ इति वचस्तनिरंतरोपवासनिषेधकमित्यन्यत्र विसरः ॥
आहिताग्निरनङ्गुश्च ब्रह्मचारी च ते त्रयः ॥ अन्नमिव सिद्ध्यति नैषां सिद्धिरनश्नतामित्यापस्तम्बवचनं तु ॥ अग्निहो
त्रादिनिरोधकाद्वाक्किजनकोपवासनिषेधकमिति ॥ उचितमेव चेत्तत् ॥ यत्तेषां श्रोतानुष्ठायिनां निव्यस्याप्यस्य
स्मार्त्तस्यानुकल्यादिना निर्वाहणं ॥ सत्याव्रतेन दोषव्यसंभावनायां ॥ उपावृतस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह उपवासः
स विज्ञेयो नोपवासस्तुल्यं व्रतं ॥ पापेभ्यो व्रतांगतया निषिद्धेभ्य उपावृतस्य ॥ गुणैर्हरिहरस्मरणनामकीर्त्तनार्चनेऽस
हवासोऽवस्थानमहोरात्रं उपवासः ॥ सर्वभोगविवर्जितो ज्ञेय इत्यर्थः ॥ तस्मात् इतरसत्कर्मलोपो न नावः एतदर्थं न
क्तादि अनुकल्याः कार्याः ॥ असत्यं नावणं द्यूतं दिवा स्वप्नं च मैथुनं ॥ एकादश्यां न कुर्वीत उपवासयशोनरः ॥ यत्तिंता
पाव्यं डि संभाषा नृतस्तेयादिकं वर्जयेदिति ॥ तथा ॥ असकृजलपानाश्च तांबूलस्य च न क्षणतः ॥ उपवासो विनश्येत्
दिवा स्वापाश्च मैथुनात् ॥ ब्रह्मचर्यं तथा शौचं सव्यमाभिषवर्जनं ॥ व्रते ध्वेता निवत्वारिवरिष्ठानीति निश्चयः ॥ आमिषं
मांसं ॥ तस्य वर्जनं पारणं ह ॥ उपवासदिने प्राप्य नावात् ॥ यद्वा ॥ आमिषं दृतिपानीयं गोवर्जं क्षीरमाभियं ॥ मस्र

श्री-सु.

३६

रमानिषं सस्येकलेजं बीरमानिषं॥ आनिषं शुक्तिकाचूर्णमानिषं महिषीपयः॥ आनिषं दृतिपानीयमारनालंतथामि
षमिति स्मृत्यंतरोदाहृतमानिषं ग्राह्यं॥ तनु॥ एकादशपांतिविहं॥ स्त्रीणां तु प्रेक्षणात्॥ स्पर्शाक्षानिः संकथनादपि ।
निःस्पंदते ब्रह्मचर्ये न दारेष्वहनु संगमात्॥ नावसहिते न चेतसा स्त्रीणां प्रेक्षणादिभिः ब्रह्मचर्ये निःस्पंदते॥ नृपतीत्य
भिप्रायः॥ उद्यदासे तथा आद्धेन कुर्यादंतधावनं॥ दतानां काष्ठसंयोगे हंतिसप्तकुलानि च॥ दंतशोधनमत्र निषि
ध्यते॥ येन केनचित्काष्ठग्रहणं निंदार्थं वा दगतमविवक्षितं॥ निषेधस्य निवृत्तिकलत्वेन विशेषस्यानाकांक्षितत्वात्
॥ अक्ताः शर्करा नुपदधातीति विध्युद्देशस्य॥ पुनर्विशेषमनुवादाय सामान्यानुष्ठानानुपपत्तेराकांक्षितो वि
शेषतेजोवैद्यतं इति वाक्यशेषगतो गत्यते॥ अन्येतु॥ अलानं वानिषेधे वा काष्ठानां दंतधावनं॥ पर्णदिना वि
शुद्धेन जिह्वोद्धेखः सदैव चति॥ वैठीनसिचचनादलाने॥ दंतकाष्ठानां निषिद्धायां तथातिथौ॥ अपांद्वाद्वागड
विर्विदध्यादंतधावनं॥ द्रुतिव्यासचचनाच्च जिह्वोद्धेखनदंतशोधने कार्ये॥ इत्यर्थवादगतोपि विशेषो विवक्षि
तद्रव्याहस्तवनं॥ जिह्वोद्धेखनस्य दंतधावनत्वात्वाङ्गोत्तमदंतधावनव्यवहारः॥ अ॥ पादशरणे॥ सर्वगंडूषाणां
मुखांतरगतसर्वावयवशोधकत्वेनात्र दंतधावनपदप्रयोगेपि दंतयावनमात्रधावके एव लोके दंतधावने व्यव

३६

हारादेस्तनियेधाप्रसक्तंरेवानुष्ठानावारणत्वाद्येतरैरनिषिद्धचूर्णदिनापत्रेणवादंतमार्जनमकार्यमेव॥यदि
तुयेवीनसिवाक्येदंतधावनशब्दस्यमुख्यार्थत्वंचअस्यसमुच्चयार्थकत्वंतर्हिअन्योक्तमेववरम्॥यत्तु॥स्त्रिया
इतिप्रकृत्य॥पुष्यालंकारवस्त्राणिगंधधूपानुलेपनं॥उपवासेनदुष्यंतिदंतधावनमंजनं॥इतिव्यासोक्तं॥तत्सम
र्त्तकाणांभर्त्तसमीपवर्त्तिनीनांवनितानांवेदितव्यं॥स्मृत्यंतरेव॥नेत्रांजनंसतांबूलंसिंदूरंरक्तवाससी॥बिभृया
त्सोपवासापिसर्वदाभर्त्तवृद्धये॥अत्रकाम्योपवासवाक्येषु॥बहुविधाःनियमाःदृश्यंते॥तेवविस्तरभयानलि
ख्यंते॥इत्यस्यतोऽवसेयाः॥तेचकाम्यकर्मसुअवश्यमपेक्षिताः॥तत्रसर्वांगोपसंहारनियमात्॥नित्यकर्मणि
सुयथाशक्त्युक्त्याकुर्यादिति॥इतिविज्ञायकुर्वीतावश्यमेकादशीव्रतं॥विशेषनियमाशक्तोहोरात्रंभुंजि
वर्जितः॥१॥इतिमाधवीयं॥ब्रह्मवैवर्त्तत्॥किंच॥प्रधानस्योपवासस्याप्यसामर्थ्ययदैकनक्तादीनिविधीयते
॥तदेतिकर्त्तव्यतामुकाकथा॥तथामार्कंडेयः॥एकनक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच॥उपवासेनदानेनननि
र्द्धादशिकोनवेत्॥स्मृत्यंतरेचउपवासेखराक्तानामशीतेरूर्ध्वजीविनां॥एकनक्तादिकंकार्यमाहुर्बोधायनो
मुनिः॥१॥एकनक्तादिकमुक्तं॥अत्राप्यशक्तावनुकल्पमाह॥कात्यायनः॥पितृमातृभ्रातुरर्थेआचार्यार्थेविशे

धनः॥ उपवासं कुर्वाणः पुण्यं शतपुण्यं लभेत्॥ २॥ यमुद्विश्य कृतः॥ सोऽपि संपूर्णं फलमाप्नुयात्॥ इत्यादि प्र
 तिनिधयोऽन्यतो ज्ञेयाः॥ एवं॥ कां स्य मां संसृजं वक्षोऽं वानृते नाभं॥ पुनर्नो जनमत्याशा दशाभ्यां परिपरिवर्जये
 त्॥ इति स्कांदोक्तं॥ कां स्य मां संसृजं वक्षोऽं वानृते नाभं॥ व्यायामं च प्रवासं च मेथुनं तिष्ठति पिष्टं मसूरं च दशा
 भ्यादिषु वर्जयेदिति मात्स्याक्तं॥ अक्षरलवणाः सर्वे हविष्या न निषेविणः॥ अवनीतल्यशयनाः प्रिया संगवि
 वर्जिताः इति दशमी प्रकृत्य नारदीयोक्तं॥ दशाभ्यामेकं भक्तं तु कुर्वीत नियतेन्द्रियः॥ आचम्य दंतकाष्ठं तु खादे
 दन्नदन्तरं॥ इत्यादि स्मृत्यन्तरोक्तं च नियमजातं काव्यवृत्तपरमेकं॥ हर्षोदाहृतवाक्यात्॥ सायमाद्यंतयोरक्षोः सा
 यं प्रातश्चमये॥ उपवासफलप्रेक्षार्जस्त्याक्तं चतुष्टयं॥ अथ नित्योपवासी वेत्सायं प्रातर्भुजिक्रियां॥ वर्जयेन्म
 तिमानविप्रः संप्राप्ते हरिवामरे॥ इति विष्णुरहस्यवचनाच्च॥ नो जनप्रतिषेधमात्रे तु नो जनवर्जनमात्रमिति कर्त
 व्यतात्पर्यं॥ एतावानेव हि ब्रतनिषेधपरिपालनयोर्विशेषः॥ यद्गते सत्यांशे नो नियमपरिपालनं॥ इतरत्र नेति॥
 अतएव कृष्णमासगृहस्थानां ब्रतनिषेधेऽनुजिघांसरूपनिषेधपरिपालनप्रसक्तौ उपवासनिषेधे तु किंचिद्दृश्यं प्र
 त्यर्थेदिति संगतं॥ अतएवात्ममाश्रित्य तिष्ठंतीति निर्दिष्टावाक्यगतोऽन्तश्चाद्योऽदमीयपरो नपचेदन्मात्मन इति वत॥

अयं च निषेधः ॥ कलंजमक्षणादिनिषेधवन्नित्यएव ॥ वृत्तंतुसंयोगपृथक्कन्यायेनमित्यंकात्म्यं च ॥ तत्रोभयोरे
 कत्रवृत्तसक्त्यानिषेधस्यवृत्तानुष्ठानेनैवसिद्धिः ॥ पूर्वतिथिग्रहणनित्यामकानांवाक्यानांविहितकर्मविशेषविषयक
 त्वदर्शनेनवृत्तमात्रविषयत्वात् ॥ निषेधमात्रपरिपालनात्मिकायांनोजननिवृत्तौनतेषांप्रवृत्तिः ॥ किंतु ॥ यावत्तेका
 दशीतावत्यांमनोक्तव्यं ॥ तिथिमात्रसंबंधेनएकादश्यांननुंजीनइत्यादिनिषेधप्रवृत्तिः ॥ निषेधस्तनिवृत्त्यात्मा ॥ काल
 मात्रमपेक्षते ॥ इतिदेवलोके ॥ निर्णयसिंधौतु ॥ दशम्यांएकादशीप्रवृत्तौवृत्तेपिएकादशीमारभ्यमनोक्तव्यंदेवज
 षवनादेवदृश्युक्तं ॥ आहृतु ॥ अन्नाघ्राणंकर्तव्यं ॥ मातापित्रोःक्षयेवास्तेनवेदेकादशीयदा ॥ अस्यर्घ्यपितृदेवांश्च
 आजिघ्रेत्पितृसेवितं ॥ १ ॥ उपवासांयदानित्यः ॥ आहंनैमित्तिकंनवेत् ॥ उपवासंस्तदाकुर्यादाघ्रायुपितृसेवितं ॥ २
 ॥ इतिवचनाभ्यां ॥ अत्रवृत्तलोपेप्राजापत्यादिकमन्यवदृष्टव्यं ॥ कायिकादिनियमरूपांगलोपेतु ॥ तत्तारतम्ये
 नतस्यायश्चितार्थसकृदसकृद्वैतमंत्रजपः ॥ यथाहविष्णुधर्मेषु ॥ शारीरमंतःकरणोपघातंवावश्चविष्णुर्नगवान
 शेषं ॥ शमंनयत्वस्तुममेहशर्मपायादनंतोद्धृदिसंनिविष्टः ॥ १ ॥ अंतःशुद्धिबहिःशुद्धंशुद्धोर्ध्वमन्योच्युतः ॥ सकरो
 त्वमलेतस्मिन्शुचिरेवासिसर्वदा ॥ २ ॥ वात्योपधातानमघोबोधांश्चनगवानजः ॥ शमंनयत्वमेयात्माविष्णुश्चेतसि

धतः॥ उपवासं कुर्वाणः पुण्यं शतपुण्यं लभेत्॥ २॥ यमुद्दिश्य हतः॥ सोऽपि संपूर्णं फलमाप्नुयात्॥ इत्यादि प्र
 तिनिधयोऽस्य तीर्त्तव्याः॥ एवं॥ कां स्य मां संसृजं वक्षोऽं वानृत्तनाथं॥ पुनर्नो जनमव्याशादशायां परिपरिवर्जये
 त्॥ इति स्कांदोक्तं॥ कां स्य मां संसृजं वक्षोऽं वानृत्तनाथं॥ व्यायामं च प्रवासं च मेथुनं तिष्ठं पितृं मसरं वदशा
 म्यादिषु वर्जयेदिति मात्स्याक्तं॥ अक्षरलवणाः सर्वे हविष्या न निषेविणः॥ अवतीतल्यशयनाः प्रियासंगवि
 वर्जिताः इति दशमी प्रकृत्य नारदीयोक्तं॥ दशाप्यामेकं नक्तं तु कुर्वीत नियतेन्द्रियः॥ अथ च मय दंतकाष्ठं तु खादे
 दंतदमंतरं॥ इत्यादि स्मृत्यंतरोक्तं च नियमजातं काव्यवृत्तपरमेकं॥ हर्षोदाहृतवाक्यात्॥ सायमाद्यंतयोरहोः सा
 यं प्रातश्चमधमे॥ उपवासफलप्रेक्षार्जस्त्याक्तं चतुष्टयं॥ अथ नित्योपवासी वेत्सायं प्राप्तं मुजिक्रियां॥ वजेऽन्म
 तिमानविप्रः संव्राते हरिवासरे॥ इति विष्णुरहस्यवचनाच्च॥ नो जनप्रतिषेधमात्रे तु नो जनवर्जनमात्रमिति कर्त
 व्यतात्पर्यं॥ एतावानेव हि ब्रतनिषेधपरिपालनयोर्विशेषः॥ यद्वृत्ते सत्यांशस्तौ नियमपरिपालनं॥ इतरत्र नेति॥
 अतएव कृत्वा स गृहस्थानां ब्रतनिषेधेऽपि नुजिघांसरूपनिषेधपरिपालनप्रसक्तौ उपवासनिषेधे तु किंचिद्व्यंज
 त्मर्थेऽपि न संगतं॥ अतएवा न मास्ति तिष्ठंतीति निर्दिष्टावाक्यगतोऽन्तश्चाद्योऽदमीयपरो न पचेदन्तमात्मन इति वत्॥

अयंचनिषेधः॥ कलंजमक्षणादिनिषेधवन्नित्यएव॥ वृत्तंतुसंयोगपृथक्कन्यायेनमित्यंकास्यं॥ तत्रोनयोरे
 कत्रप्रसक्त्यानिषेधस्यवृत्तानुष्ठानेनैवसिद्धिः॥ पूर्वतिथिग्रहणनियामकानांवाक्यानांविहितकर्मविशेषविषयक
 त्वदर्शनेनवृत्तमात्रविषयत्वात्॥ निषेधमात्रपरिपालनात्मिकायांनोजननिवृत्तौनतेषांप्रवृत्तिः॥ किंतु॥ यावत्तेका
 दशीतावत्यांमनोक्तव्यं॥ तिथिमात्रसंबंधेनएकादश्यांननुंजीतइत्यादिनिषेधप्रवृत्तिः॥ निषेधस्तनिवृत्त्यात्मा॥ काल
 मात्रमपेक्षते॥ इतिदेवलोके॥ निर्णयसिंधौतु॥ दशम्यांएकादशीप्रवृत्तौवृत्तेपिएकादशीमारभ्यमनोक्तव्यंदेवलो
 कवचनादेवदुसुक्तं॥ आहृतु॥ अन्नाद्याणंकर्तव्यं॥ मातापित्रोःक्षयेप्राप्तेनवेदेकादशीयदा॥ अन्यर्घ्यपितृदेवांश्च
 आजिघ्रेत्पितृसेवितं॥ १॥ उपवासीयदानित्यः॥ आहंनैमित्तिकंभवेत्॥ उपवासंस्तदाकुर्यादाद्यापितृसेवितं॥ २
 ॥ इतिवचनाभ्यां॥ अत्रवृत्तलोपेप्राजापत्यादिकमन्यवदृष्टव्यं॥ कायिकादिनियमरूपांगलोपेतु॥ तत्तारतम्ये
 नतस्यायश्रितार्थसकृदसकृद्वैतमंत्रजपः॥ यथाहविष्णुधर्मेषु॥ शरीरमंतःकरणोपधातंवाचश्चविष्णुर्नगवान
 शेषं॥ शमंनयत्वस्तुममेहशर्मपायादनंतोद्दिशंनिविष्टः॥ १॥ अंतःशुद्धिबहिःशुद्धंशुद्धोर्ध्वमन्योच्युतः॥ सकरो
 त्वमलेतस्मिन्शुचिरेवासिसर्वदा॥ २॥ वात्योपधातानमघोबोधांश्चनगवानजः॥ शमंनयत्वमेयात्माविष्णुश्चेतसि

चं	१०	६०
मं	११	६०
बु	१३	१
वृ	१२	२

अत्रबुधेऽपवासः इत्येके॥ नौमे इत्यन्ये॥ स्कांदे॥ पूर्णव्येकादशीत्याज्यावर्द्धते द्वितयं यदि॥ तथा
 ॥ अविद्धापि वविद्धास्यात्यरतोद्वादशीयदि॥ १॥ भृगुनारदौ॥ संपूर्णेकादशीयत्रप्रभाते पुनरेव सा
 ॥ तत्रोयोव्याद्वितीयातुपरतोद्वादशीयदि॥ परतस्त्रयोदश्याम्॥ संपूर्णेकादशीयत्रप्रभाते पुनरेव सा
 ॥ सर्वैरेवोत्तराकार्योपरतोद्वादशीयदीति च नारदः॥ ३॥ न चैतादृशानिवेष्टमवविषयाणीति वाच्यं॥
 विनिगमका॥ नावात्॥ न हि वैष्मवानां विद्धात्यागवत्॥ शुद्धवृद्धात्यागेऽतादृशवाक्यातिरिक्तं प्रमाणमस्ति॥ येन त
 देकार्थत्वात्थमीदृशवाक्यान्यपि तद्विषयाणि स्युरित्येकं॥ अन्ये त्वेतेषु वाक्येषु पूर्णत्वं च सूर्योदयादारभ्य प्रवर्तमान
 त्वं॥ न त्वसृणोदयादारभ्य प्रवर्तमानत्वं॥ अप्रसिद्धत्वात्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ असृणोदयवेधवाक्यानां वैष्मवविष
 येऽपसंहारस्य दर्शितत्वेन सामान्यशास्त्रार्थव्यवस्थापकत्वानुपपत्तेरिति वैष्मवान्प्रतीयं विद्वेच॥ इति दशमी
 शेषसंयुक्तेति गुरुवचनेनेमानिवचनान्ये कार्यकानीति स्मार्त्तानां पूर्वत्यागे मानाभावः॥ न चैवमेवां वैपथ्यं
 ॥ ग्रंथांतरस्थस्य ग्रंथांतरस्थेनावैपथ्यात्॥ उपसंहारकं णोपसंह्रियमाणानां गतार्थत्वेऽप्यदोषाच्च॥ एतदेक
 वाक्यतयेवाविद्धापि चेति स्कांदवाक्यमपि सूर्योदयेऽविद्धायां वैष्मवविषयम्॥ अतएवोदाहरिष्यमाणे॥ पुनः

प्रजातसमये इत्यादिष्वसिद्धवाक्ये ॥ परतो द्वादशी न चेदिति द्वितीयश्लोकद्वितीयपादः संगच्छते ॥ नो चे
त्यरतो द्वादश्यासत्यामपि ॥ तेषां परस्यैष ब्रुतस्य सत्वे नायं पादो न संगच्छेत ॥ इति स्मार्त्तैः पूर्वैर्बोधोप्या ॥ सामा
न्यवाक्येऽप्युक्त्याहुः ॥ ॥ अद्वाधिकानधिकद्वादशीकायथा ॥ गृहिणां नो मे ॥ इतरेषां विधवानां ब्रुध्वेऽप

३	१०	२०
३	११	२०
३	१२	१
३	१३	५५

वासः ॥ नारदः संपूर्णैकादशीयत्र द्वादश्यां वृद्धिगमिनी द्वादश्यां लंघनं कार्यं त्रयोदश्यां तु पारणं ॥ स्कंदे ॥
अथ मेहनिसंपूर्णव्याप्या होरात्रसंयुता ॥ द्वादश्यां तु तया तात दृश्यते पुनरेव च ॥ १ ॥ पूर्वाकार्या गृहस्थे
स्तु यतिनिश्चयविमोदति ॥ सर्वैरेवोत्तराकार्या इत्युदाहृतवाक्ये सर्वपदोपादानादुभयाधिक्ये

॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ सकामानां नानेन वाक्येन पूर्वैकादशीब्रुतविधानं ॥ अत्र गृहस्थपदयतिपदे स
कामनिष्कामपरे ॥ अतएव निष्कामस्तु गृहीकुर्यादुत्तरैकादशीब्रुतं ॥ प्रातर्भवतु वामावाद्वादशी च द्विजोत्तम
॥ १ ॥ इति स्कांदे ॥ एवं निष्कामगृहिणेऽपि उत्तरत्रोपवासो विहितः ॥ एवं ब्रुवनस्यादेरपि संग्रहो भवति ॥ अतए
व ॥ पुनः प्रजातसमये घटिके कायदानवेत् ॥ अत्रोपवासो विहितो वनस्थस्य यत्ने स्तथा ॥ १ ॥ विधवाया श्रुतत्रे
व परतो द्वादशी न चेत् ॥ इति वसिष्ठः ॥ इदं शास्त्रं द्वादश्यादिवाक्यैकवाक्यतया संपूर्णैकादशीयत्र द्वादश्यामित्यु

क्तनारदवचनमपि निष्कामपरं॥ यद्वा॥ नारदवचनमुनयाधिक्यपरं॥ उदाहृतस्कांदादिवाक्येकवाक्यत्व
 लाभात्॥ ईदृशबहुविधवचनानुरोधादेवतु॥ एकादशीविद्युच्चावेतच्छुल्केरुष्मेविशेषतः॥ उत्तरोत्तुयतिः
 कुर्यात्पूर्वमेव सदा गृहीतिस्कांदवाक्ये निष्कामपदं निर्गती विद्युः प्रीत्यतिरिक्तः कामो येषामिति व्युत्पत्त्या वैष्म
 वविषयं॥ वैष्मवगृहस्थस्यापि गृहस्थत्वेन स्कांदादिवाक्येः॥ पूर्ववत्तत्राप्तोद्भवमुत्तरविधानं संगच्छते॥ एवं च गृ
 हस्थपदयतिपदयोर्द्वयोर्न लक्षणा॥ एतदनुसारेणैवेतरवचनव्यवस्थापि बोध्या॥ एवं च वसिष्ठवाक्यस्थाय्या
 दिपदानिवैष्मवपराणीत्यपिकेचित्॥ विद्युः प्रीतिकामैः स्मार्त्तैस्तद्देतिथी उपोष्ये॥ तदाहृद्ववसिष्ठः संपूर्णैका
 दशीयत्रप्रभाते पुनरेव सा॥ लुप्यते द्वादशीतत्र उपवासः कथं न वेत्॥ १॥ उपोष्येद्वेतिथीतत्र विद्युः प्रीतानतस्य
 रैः॥ स्कांदेतु॥ संपूर्णैकादशीयत्रप्रभाते पुनरेव सा॥ त्रयोदशीउषः काले उपोष्यातत्र कानवेत्॥ उपोष्येद्विति
 थीतत्र विद्युः प्रीतानतस्य रैरित्यत्र उषः कालशब्दोद्वादश्याः अनाधिक्योपलक्षकः॥ अत्र एकाधिकारिकत्वे
 पिवाचनिकीवृत्तावृत्तिः॥ अतएवेदृशवचनानां साफल्यं एतेन सकामनिष्कामयोः॥ एतद्वत्तत्र विधायकमि
 दं निनाधिकारिकं वचनांतरैकवाक्यत्वलाभात्॥ अन्यथा॥ आहृतेर्योगादिति प्रत्युक्तं॥ श्रुदानधिकाऽधि

कदादशीकायथा॥ ॥ नौमे उपवासः॥ नारदः॥ न चेदेकादशीविंशोद्वादशीपरतः स्थिता॥

च	१०	२०	५९
मं	११	५६	६०
बु	१२	५०	
ह	१२	२	

उपोष्येकादशीतत्रयदीच्छेत्परमंपदमिति विष्णुर्द्वादशीपरतस्त्रयोदश्या॥ अत्र चतुर्थपादोर्थवादः॥

अतएवस्कांदे॥ शुद्धायदासमाहीनासमाहीनाधिकोत्तरा॥ एकादशीमुपवसेत्तन्शुद्धां वैष्णवीनापि॥

इतिसामान्यतो विधिनिषेधो संगच्छेते॥ उत्तराद्वादशी॥ अतएव॥ अविद्यापिधेतिस्कांदवचनं॥

वैष्णवपरं॥ तादृशावाक्येकवाक्यतात्नाञ्च॥ एवं॥ एकादशीभवेत्पूर्णापरतोद्वादशीयदि॥ तदात्येकाद-

शीत्यस्काद्वादशीसमुपोषयेदित्यादिवाक्यान्पि॥ संवृणोति द्वादशीभ्याज्यापरतोद्वादशीयदि॥ उपोष्याद्वादशी

शुद्धाद्वादश्यामेवपारणं॥ २॥ इति च भागवततंत्रपठितत्वाद्द्वैष्टवविषयमेव॥ अतएव न चेदेकादशीविष्णावि-

त्पुदात्तवाक्यविरोधो न॥ एवमन्यान्यपि॥ एकादशीशुद्धत्वे शुद्धद्वादशीव्रतविधायकानि वाक्यानि वैष्णवपर-

त्वेन व्याख्यायानि॥ यस्तु॥ पृथ्वीचंद्रोदये हृन् नारदीये॥ संवृणोति द्वादशीशुद्धाद्वादश्यां नैव किंचन॥ द्वादशीचत्र

योदश्यामस्ति तत्र कथं न वेत्॥ पूर्वा गृहस्थेः कार्या स्यादुत्तरायति निस्तिथिरिति॥ तच्च अनाकरत्वादनादेयं॥

॥ शुद्धामधिकानधिकद्वादशीकायथा॥ ॥ नौमे उपवासोऽसंदेहात्॥ शुद्धायदासमेतिस्कांदञ्च॥ विद्याधिका

श्री.सु.

४१

च	१०	६०	
म	११	५६	वा ६०
बु	१२	६०	५९
ह	१३	५५	

धिकछादशीकायथा॥ सर्वेषां नो मे उपवासः॥ कएवः॥ उदयोपरिविद्धा तु दशान्येकादशीतिथिः॥ दान
वेभ्यः॥ प्रणनार्थं दत्तवान्याकशासनः॥ १॥ उदयः सूर्योदयः॥ उदयपदेन ऊटिसुपस्थितेः॥ दशम्याः
प्रातमादाय यदोदेति दिवाकरः॥ तेन स्पृष्टं हरिदिनं दत्तं जंभासुरस्य तु॥ इति स्मृत्यंतराञ्च॥ इमे वाक्ये स्मा
र्त्तविषये एव॥ वैष्णवानां असृणोदयवेधनिषेधावेव प्राप्तः॥ सामान्यवेधनिषेधवाक्यान्पि वैष्णवे
ष्विदस्मार्त्तेष्वपि प्रवर्त्तत एव॥ विनिगमना विरहात्॥ ॥ विद्धाधिकानधिकछादशीकायथा॥

च	१०	२	९५५
म	११	३	
बु	१२	३	
ह	१३	४	

ताकार्यसर्वत्रैकादशीतिथिः॥ द्वादशीचतुयोदश्यां विद्यते यदिवानवा॥ १॥ तथा॥ सर्वत्रैका
दशीप्रात्याद्वादशीमिश्रितानरेः॥ प्रातर्नवतुवामावायतर्नित्यमुपोषणमिति॥ त्रयोदश्यां द्वादशीसत्त्वं त्वत्वे च
कादशीद्वादशीमिश्रितैव कार्या॥ वृत्तस्य मुख्यत्वेन त्रयोदश्यां सत्त्वं वृत्ताप्रयोजकत्वादितिसमुदायार्थः॥ नारदः
द्वादशैकादशीयत्रसंगता त्रिदशाधिप॥ तामुपोष्यततः कार्यत्रयोदश्यां तु पारणं॥ २॥ परतः एकादशीकलाया ऊ
र्ध्वं॥ इमानि द्वादश्याः॥ सूर्योदयपर्यंतत्वे तदुपास्तोमानानि॥ ततो न्यून्यत्वेपि सैवोपोष्या॥ तथा च कुर्मपुराणे॥

४१

एकादशीद्वादशीचरात्रिशेषेत्रयोदशी॥ तत्रकतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणं ॥ १ ॥ स्कांदः ॥ एकादशीद्वाद
 शीचरात्रिशेषेत्रयोदशी॥ सोषोष्पाद्यप्रयत्नेन महापुण्यविवर्द्धनी ॥ २ ॥ इति ॥ अत्रैकोद्विविधेऽपि क्षये पुत्रव
 दूहिणं नक्तं ॥ मसूपवासः ॥ तथा च कौर्मै ॥ एकादशीद्वादशीचरात्रिशेषेत्रयोदशी ॥ उपवासं न कुर्वीत पुत्र
 पौत्रसमन्वितः ॥ दृष्ट्वा शातातपः ॥ एकादशीयदा विद्वाद्वादशी च क्षयंगता ॥ क्षीणसाद्वादशी ज्ञेयानक्तं तत्र वि
 धीयते ॥ १ ॥ पुत्रिणं इति शेषः ॥ उक्तवाक्यानुरोधात् ॥ अतएव ॥ एकादशी कलायत्रद्वादशी च यंगता ॥ तत्र
 नक्तं प्रकुर्वीत तोपवासं गृहाश्रमी ॥ इत्यपि पुत्रिविषयमेवेत्याहुः ॥ कौर्मस्थपुत्रपौत्रसमन्वित इति पदयोग्य
 तापरत्वेन गृहिबोधकं ॥ एतदनुरोधादिति तु युक्तम् ॥ क्षयश्चात्राविशेषात् ॥ सूर्यादयात्प्राक्निवृत्तिरूपस्त
 व्यर्थं तत्त्वरूपश्च ग्राह्यः ॥ एवं च पारणहेनलनेतद्व्यादिवक्ष्यमाणवाक्यानुभयानाधिक्यविषयाण्येव ॥ ॥
 विद्वानधिकद्वादशीकायथा ॥ ॥ सर्वेषां सोमे उपवासः ॥ एकादशीयदेति वक्ष्यमाणपाप्मात् ॥
 बृहन्नारदीये ॥ एकादशीयदा विद्वाद्वादश्यां न प्रतीयते ॥ द्वादशी च त्रयोदश्यामस्ति तत्र कथं न वे
 त ॥ १ ॥ उपोष्पाद्वादशी तत्र सर्वैरेव न संशयः ॥ एतदनुसारेणैव ॥ एकादशीयदानुष्ठापरोद्वा

बुं	२०	१	
म	६	१०	
बु	६	१	
ह	१३		

दशमी नवेत॥ उपोष्याद्वा दशमी तत्र यदीच्छेत्परमांगतिमिति व्यासवाक्ये चतुर्थपादोऽर्थवादः॥ सर्वेषां परत्रोपवासस्यै
 वेष्टत्वात्॥ एकादशी निमित्तोपुपवासी वचनवत्तादेव द्वादश्यां यतो नास्ति वचनस्यातिशयः॥ द्वित्यादुरत्रेदं बोध्यं
 मिदं वचनद्वयं वैष्णवविषयं॥ सर्वैरित्यस्य सकामेर्निष्कामेऽप्येत्यर्थः॥ एकादशी यदा विधा परतोऽपि न वर्द्धते॥ य
 तिसिर्गृहीतैव सेवोपोष्यादयेति धिरिति पाद्ये॥ अये सामान्यतो दशमी विज्ञाया उपवासस्य विधीमात्रा॥ न चो॥ दा
 दतवाक्यं ह्यनुसारेणोदमुनयानाधिक्यपरमेवास्त्विति वाच्यं॥ एतदनुसारेण तयोर्वैष्णवविषयताया एव वक्तु
 मुचितत्वात्॥ न चान्विनिगमकानावः॥ विनिगमका सराभावे शिष्टसंप्रदायस्य विनिगमकत्वात्॥ न च॥ दिनत्र
 यमृते देवितापाष्यादशमी युता॥ सेवोपोष्या सदा पुण्या परतश्चेत्त्रयोदशी तिस्कांदवचने कार्यो देवास्यो भया नाधि
 क्यपरत्वं॥ इति वाच्यम्॥ द्विष्टगेकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः॥ तामेवोपवसेत्काममकामो विघ्नतत्परः॥ इति
 कर्मपुराणवचने कार्यनास्य वैष्णवविषयत्वात्॥ ईदृशविषये वैष्णवानामपि वचनादेव दशमा विज्ञोपवास
 स्य वक्तुमुचितत्वात्॥ इति॥ एवं च यदि देवा तु संसिद्धेदिति वक्ष्यमाण नारदवचनं स्कांदादिवाक्यानि च तद्विष
 याणि॥ अतएव॥ एकादशी न लभ्यते त्याद्युदाहरिष्यमाणं कृष्यष्टंगदिवाक्येषु न संकोचः॥ उभरत्र तु वैष्णव

वविषयकाण्यपिवाक्यानित्रातिविरोधानावादुदाहरिष्यंते॥ ॥विद्वानधिकानधिकद्वादशीयथा॥ ॥
 सर्वेषां सोमे उपवासः॥ स्कां दे॥ विद्याप्य विद्याविसेया परतो द्वादशी न चेत्॥ इति॥ पारणां दे॥
 न लभ्येत द्वादशी कृत्यापि चेत्॥ तदानीं दशमी विद्याप्य पोष्यैकादशी तिथिरिति वाक्यं तं
 पञ्चपुराणे॥ एकादशी दिशा विद्या परतोपि न वर्द्धते॥ यतिनिगृहिभिश्चैव सेवोपोष्या द्वादशेति
 थिरिति॥ न वर्द्धत इति साम्या निघ्रायेण॥ न्यय इति स्पृनता निघ्रायेण॥ यद्यपि द्वादश्या एव अनाधिक्य
 मुक्तं॥ तथापि द्वादश्या अपि तद्विध्यं॥ दिनत्रयमृतं देविनो पोष्या दशमी युता॥ सेवोपोष्या सदा पुण्या परतश्च
 त्रयोदशी तिस्कांदात्॥ अतएव॥ यदि तु देवा त्सिद्धे द्वादश्यां दिनत्रयं॥ तत्र क्रतुशतं पुण्यं द्वादशी पारणे न
 वेत्॥ इति नारदवचनं॥ द्विष्ट्यंकादशीयत्र तत्र संनिहितो हरिः॥ तामेवोपवसेत्काममकामो विधुतसुरः॥ २॥
 इति कूर्मपुराणवचनं चो नयानाधिक्य परं॥ एकादशीयदा विद्वेति द्वादश्याधिक्ये परोपवाम विधाने नैतयोर्वा
 धाच्च॥ एवमग्निमवाक्यद्वये विबोध्यं॥ द्वादशमी द्वादश्यां स्पृशतीति द्विष्ट्यं॥ दिनत्रयमृतं इति स्कांदानुसारा
 त्॥ दिनत्रयमृतं इत्यादिवचनत्रयं विद्वत्सूनायामुपवासेनानां॥ साम्येपि सेवोपोष्या॥ एकादशी न लभ्येत सक

व	२०	१	एपण
म	२२	५५	व पण
वु	२३	५७	

श्री.सु.

धर

लाक्षादशी भवेत् ॥ उपोष्यादशमी विद्या ऋषि सहा लको ब्रवीत् ॥ २ ॥ इत्यादिक्रम्य शृंग दिवचनेभ्यः ॥ अविद्या नि
निषिद्धे श्रेत न लभ्यं तं दिना नितु ॥ मुक्तैः ॥ पंचमिर्विधा ॥ ग्राह्ये वैकादशी तिथिरिति च क्रम्य शृंग वचनात् ॥ अत्र
मुहूर्त्तं पंचक मरुणा द्यमार न्यबोधं ॥ अन्यथा परत्रैकादश्या अवश्यं नावेनाऽविद्याऽलाभानावात् ॥ इमानि वा
क्यानि ॥ पुत्रवद्गृह्यतिरिक्त विषयाणि ॥ सपुत्रगृहिणं तु उत्तरत्रोपवासः ॥ एकादशी दिनक्षये उपवासं करोति यः ॥
तस्य पुत्रा विनश्यंति मघायां पिंडदोयथा ॥ एतदेकवाक्यतयेव ॥ एकादश्यां यदा वत्स दिनक्षयति तिथिर्भवेत् ॥ अत्रो
पोष्याद्वा दशी स्यात्त्रयोदश्यां तु पारणमित्यादिवाक्या न्यपि सपुत्रगृहिविषयाणि ॥ सपुत्रगृहि क्लृप्तदशमी वेधनि
षेधसहचरितद्वादशी व्रतबोधकानि ॥ दिनक्षये तु संप्राप्ते उपोष्याद्वा दशी भवेत् ॥ दशमी शेषसंयुक्तां न कुर्वी
त कदाचनेत्यादिकर्मपुराणादिवाक्या नि चैतादृश विषयाणि ॥ पुत्रवद्गृहिणमप्युत्तरत्रोपवासो न्यूनत्वरूपः
क्षये एव बोध्यः ॥ न तु साम्यरूपे ॥ तथा हेमाद्रौ भविष्ये ॥ एकादशी कलाप्येकापरतो न च वर्द्धते ॥ गृहिनिः ॥ पुत्र
वक्षि श्रमैवोपोष्यात्तदा तिथिरिति पूर्वत्रोपवासविधिः संगच्छते ॥ परतो वृद्धभावीर्क्तः साम्येनात्यर्यात् ॥ अतए
व वाक्यांतरेण न विरोधः ॥ मुमुक्षूणां तु साम्ये परैव ॥ दशमी मिश्रिता पूर्वोपवृत्ता तु द्वादशी परा ॥ एकादश्यां महा

धर

प्रसुतपवासः कथं न वेत् ॥ इत्युपक्रमः ॥ श्रुद्धैव द्वादशी राजन् ॥ उपोष्या मोक्षकांक्षितिरिति शिवरहस्ये
॥ तथा निधानात् ॥ परा इत्यस्य पूर्वो ह्येरात्रा प्रविष्टा इत्यर्थः ॥ सामर्थ्यात् ॥ पारणादिने देवमभ्यर्च्य ब्रतमिव
दने मंत्रः पठितव्यः ॥ अस्नानतिमिरांधस्य ब्रते नानेन केवाव ॥ प्रसीद संमुखो मायज्ञानदृष्टिप्रदो भवेति ॥ एत-
च्च व्यासवचनं ॥ शौ वैस्तत्रा उ-करे स्पृहः कार्यः ॥ तच्च पारणं ॥ यदा पारणादिने द्वादशांभोजमापयात् तदा द्वा-
द्दशी लीनं सकलं कृत्य मरुणोदये कृत्वा द्वादशी मध्ये एव कर्तव्यं ॥ तथा च स्कंदपुराणे ॥ कलाद्वयं त्रयं वापि द्वा-
दशी यत्र दृश्यते स्नानार्चनादिकं कर्म तदाराधनं विधीयते ब्रतिरात्रा वित्युक्ते पुरुषोदये एव कार्यं ॥ तथा च ना-
रदीये ॥ अल्पायामथ विषे द्वादश्या मरुणोदये ॥ स्नानार्चनक्रियाः कार्या जपहोमादिसंयुता इति पद्मपुरा-
णेऽपि ॥ यदा भवति घाल्यामुद्वादशी पारणादिने ॥ उषः काले द्वयं कुर्यात् ॥ प्रातर्मध्याह्निकं तदेति ॥ यस्य चाव-
श्यकमरुणोदयाधिककालसाध्यं तेन तद्विनसंख्यादिसंकोचेनाप्यावश्यकं कृत्वा द्वादशी मध्ये पारणं कर्तव्यं
॥ महाहामिकरीत्येवाद्वादशी लंघिता नरैः ॥ करोति धर्महरणमस्नाते वसरस्वतीति पद्मपुराणे ॥ द्वादशी लंघने-
शोभमवशात् ॥ अस्नातेत्यधिकरणेन प्रत्ययः ॥ तेन तस्यां स्नानमकृत्वा लंघिता सरस्वती यथा धर्महरति त

याऽनोजनेनलंघिताद्वादर्शपीत्यर्थः॥तेननद्यंतरेउत्तीर्यस्तानं॥सरस्वत्यांतुस्मात्वोत्तरणमितिस्त्वचितं॥यदावुमृत
 तिथिनिमित्तकं॥गजच्छायावासण्याद्यन्ययोगनिमित्तकंवाश्राद्धस्नानादिकंत्रयोदर्श्याकर्तव्यंनवति॥
 संकटांतरेवाशास्त्रीयं॥तदाऽत्यद्वादशीमध्येद्विःपारणं कृत्वापश्चाच्छ्राद्धादिविधायनोक्तव्यं॥यदाहृदेवर्जः॥
 संकटेविषुमेप्रांतद्वादश्यापारयेत्कथं॥अद्विस्तुपारणंकुर्यात्पुनर्नृक्तेनदोषकृदिति॥अत्रचाद्विः॥पारणमा
 त्रंविधीयते॥श्राद्धाद्यनपकर्षस्तवचनात्तावादेवसिद्धः॥माध्याह्निकपिपर्कस्तनृपस्यामपिद्वादश्यांनवत्यं
 व॥सर्षपामुपवासानांप्रातरेवहिपारणेतिमाधवास्तुदाहृतवचनात्॥नोजनमाध्याह्निकयोश्चवाचनिकयोर्वा
 पर्थसद्भावात्॥यदातुप्रातःकालेद्वादशीप्रथमपादव्याप्तानवति॥तदातमतिलंघ्येवपारणंकर्तव्यं॥द्वादशाः
 प्रथमःपादोहरिवासरसंज्ञितः॥तमतिक्रम्यकुर्वीतपारणंविष्णुतत्पुनःइतिविष्णुधर्मोत्तरात्॥एतेषांचद
 श्यादिनियमानामंगभूतानांलोपेप्रायश्चित्तंग्रंथांतरादुच्यते॥विस्तरमथादिहोस्मानिर्नलिख्यते॥
 इतिश्रीमत्स्वामिसदानंदविरचितेशैवसूक्तधारेणकादशीव्रतनिरूपणंनामद्वाविंशःकिरणः॥२२॥अथप्र
 दोषवृत्तं॥ब्रह्मोत्तरखंडे॥पक्षद्वयेत्रयोदर्श्यानिराहारेनवेदिवा॥इत्युपक्रम्यधर्मगुप्तेतीहासकपवर्ण्य॥

एवमन्येसमाराध्यप्रदोषेगिरिजापतिं॥ जनेतेनीषितान्कामादेहांतेतुपरांगतिं॥ तथा॥ एतन्महाव्रतं पुण्यं प्रदोषे
गिरिशार्चनं॥ धर्मार्थकाममोक्षाण्यदेतत्साधनं परं॥ अत्र त्रयोदशी प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या॥ ततस्तुलाहितेना
मोक्षात्वासनियमो व्रती॥ पूजास्थानं ततो गत्वा प्रदोषेशिवमर्चयेत्॥ इति स्कंदपुराणे तद्व्रतविधौ॥ प्रदोषस्य
शिवपूजनकालत्वोक्तेः॥ पूजाव्रतेषु सर्वत्र तत्कालव्यापिनी तिथिरिति नियमात्॥ तत्र पूर्वोत्तरान्यतरदिनेषु
दोषव्याप्तौ तत्सर्गो वासेव ग्राह्या॥ दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ॥ साम्येन तदेकदेशस्यर्गो वा उत्तरा॥ घातः॥ संकल्पये
द्विद्वानुपवासव्रतादिकमित्युक्तसंकल्पकालभारभ्यसत्वात्॥ वैषम्येण तदेकदेशस्यर्गो तदाधिक्यवती पूर्वा
पि ग्राह्या॥ यदि देवपूजाभोजनपर्याप्तं तदाधिक्यं स्यात्॥ मोचेत्साम्यपक्षे दुस्तरैव॥ सायान्हरूपगो एकालव्या
पेरपितत्रलाभात्॥ सायान्हरूपगो एतत्कालत्वं प्रदोषस्यर्गो भावे तत्र नक्तं विधानादवगम्यते॥ तथा च स्कंदपु
राणे॥ प्रदोषव्यापिनी तस्यां दिवानक्तं विधीयते॥ आत्मनो द्विगुणाच्छायामंदीभवति नास्करे॥ तन्नक्तं नक्तमि
त्यादुर्नक्तं निशि भोजनं॥ एवं ज्ञात्वा ततो विद्वान्सायान्हेतुमुजि क्रियां॥ कुर्यान्नक्तव्रती नक्तफलं भवति निश्चितं तथा मु
हूर्त्तौ नंदिनं नक्तं प्रवदंति मनीषिणः॥ नक्षत्रदर्शना नक्तमहं मये गणाधिप॥ इति॥ नविष्यसुराणेपि॥ नक्ष

वदर्शनोर्द्धकालस्य अहं मन्येदस्युक्त्या मुख्यत्वं ॥ पूर्वाद्धोक्तस्य च गौणत्वमवगम्यते ॥ दिनं नक्षत्रं नक्षत्रतयोप-
 नित्यर्थः ॥ नक्षत्रदर्शनादित्यत्र ऊर्ध्वमित्यध्याहारः ॥ प्राप्येति ल्यबलोपनिमितावापंचमी ॥ अतएव दिनद्वये
 पि प्रदोषस्य शान्तिवेषु तरेषां संकल्पकालव्याप्तिश्च ॥ नवात्रैकनक्षादिवन्मुखकालेऽनुष्ठानं ॥ किंतु गौणका-
 लएव ॥ सायान्हेतु जुजिक्रियामिति वचनात् ॥ तत्पूर्वस्य च पूजादेरप्यपकर्षणतत्रैव कर्तव्यत्वात् ॥ प्रदोषका-
 लश्च ॥ त्रिमुहूर्तप्रदोषः स्याद्वावस्तंगते सतीत्युक्तो बोधः ॥ अत्रत्य पूजादिप्रकारः ब्रह्मोत्तरखंडे सप्तमाध्याये द्र-
 ष्यः ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते श्रीवसुधाकरे प्रदोषवृत्तिनिरूपणं नाम त्रयोविंशः किरणः ॥ २३
 ॥ ॥ अथ शान्तिप्रदोषसोमप्रदोषसोमवारवृत्तानि ॥ तत्र तावत्कांक्षे ॥ वृत्तादिद्वये तरेषां देवानां च नयोत्पत्तौ ह-
 र्हस्पतिः श्रीशिवाराधनस्यैव तन्निवारकत्वे उपदिष्टे ॥ गुरोर्केन विधानेन कीदृशो न वृत्तेन च ॥ आराधनी योगेरी-
 शो अस्मान्निर्जयकानुकेः ॥ तद्वदस्वस्तराचार्यत्वं हि नः परमा गतिरिति देवानां प्रश्नः वता ॥ एते हृहस्पतिवाक्प-
 ॥ कार्तिकादिषु मासेषु मंदवारे न यो दर्शनी ॥ विशेषाच्छुक्लपक्षे तु सर्वकामकरी शुभा ॥ तस्यां प्रदोषसमये लिंगरूपी
 सदा शिघ्रः ॥ पूजनीयो हि देवेंद्र सर्वकामसमृद्धये दस्युक्ता साध्यान्हे स्नानादिकमुक्ता ग्रामाद्दहिः स्थितं लिंगं ग्रा-

माच्छतगुणं स्मृतं॥ बाह्याच्छतगुणं पुण्यमरणस्य च पूजने॥ वन्याच्छतगुणं प्रोक्तं लिंगे वै पर्वतस्थिते॥ पार्वताच्चायु
 तगुणं तपोवनसमाश्रिते॥ कात्र्यादिसंस्थिते लिंगे पूजितं स्यादमंतकं॥ इति लिंगविशेषे फलविशेषमुक्त्वा शिव
 पूजनादिप्रकारं बोक्त्वा॥ एवं यः कुरुते न कुर्याद्भयं भवतु स न॥ शनिवारेण सद्युक्तं साद्यापनविधिं नरः॥ आयुरा
 रोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रममंतकं॥ शनूंश्च जयते नित्यं प्रसादात् शंकरस्य च॥ तस्मात्त्वमपि देव इदं पूजयस्व सदा शिवं॥
 शनिप्रदोषविधिना भूयं वृत्रविजेष्यसि॥ एवं निशाम्य गुरुणो कथितं तदानीं॥ मिंद्रोपितेन विधिना गिरिशं प्रपूज्य
 ॥ लोकां प्रसंतमिव दैत्यपतिं प्रवृद्धं तं तत्क्षणादगमयत्॥ क्षत्युक्तं॥ ब्रह्माक्षरखंडे॥ शिवपूजासमालोके हेतुः॥
 स्वर्गपवर्गयोः॥ सोमवारे विशेषेण प्रदोषादिगुणान्विते॥ १॥ प्रदोषः त्रयोदशीसंबंधरूपः॥ इदं सोमप्रदोषमा
 हात्म्यं॥ परं॥ केवलेनापिये कुर्युः॥ सोमवारे शिवार्चनं॥ न तेषां विद्यते किंचिदिहामुत्र च दुर्लभं॥ २॥ केवल्य
 मुक्तप्रदोषराहित्यं॥ अग्रतः शुचिर्भुत्वा सोमवारे जितेन्द्रियः॥ वैदिकैर्लोकिकैर्वापि विधिवत् पूजयेच्छि
 वं॥ ३॥ ब्रह्मधारी गृहस्थो वा कन्यावापि स भर्तृका॥ विभर्तृका बासं पूज्य लभते वरमीप्सितं॥ इति तत्रैव॥ सो
 मवारे शिवं गौरीं पूजयस्व समाहिता॥ उपोषिता वा सुरनाता विरजां वरधारिणी॥ १॥ यतवाक निश्चलमतिः

पूजां कृत्वा यथोचितां ॥ ब्राह्मणभोजयित्वा यशिवं सम्यक् प्रसादयद्व्युक्ता ॥ अनियेकपीतं पूजादीनां पा-
 पक्षयसाम्राज्यादिफलकत्वमुक्ता ॥ होमेन सर्वकोशानां समृद्धिरुपजायते ॥ सर्वेषामेव देवानां तुष्टिः संयममा-
 जनात् ॥ २॥ इत्यमराध्या ॥ शिवं सोमवारे शिवामपि ॥ संयमभोजनं दिवा श्रुत्वा प्रदोषे शिवं संपूज्य भोजन-
 मिति ॥ ये सोमवारे स्वेच्छं हि दिवा कुर्वन्ति भोजनं ॥ तान्यातयंतु नरकेश्वरतिघोरेषु यत्नतः ॥ इति शिवरस्येः करणे
 दोषश्रवणं तथा ॥ निश्चित्य लेन कर्त्तव्यं ॥ भोजनं सोमवारे ॥ उपोषणदिनान्यस्मिन् दिवसे नियमोत्थयं ॥ इ-
 त्यादिषु तत्रैव यत्नादिपदश्रवणं नित्यमिदं ॥ ॥ इति श्रीमत्स्वामिसदानंदविरचिते शैवसुधाकरे सो-
 मवारवृत्तिरूपेण नाम चतुर्विंशः ॥ २४ ॥ ॥ अथ श्रीशिवरात्रिः ॥ सा च कृष्णादिमासरीत्या फा-
 ल्गुनकृष्णचतुर्दशी ॥ शुक्लादिरीत्या तु माघकृष्णचतुर्दशी ॥ अत्र च शंभोर्लिंगमाविर्भूतमिति ईशानसंहि-
 तायामुक्तं ॥ तथा हि ॥ माघकृष्णचतुर्दश्यामादिदेवो महाभिनिः ॥ शिवलिंगतपोद्भूतः कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ इ-
 ति पुराणंतरेषु ॥ तस्मिन् दिने समुद्राग्निः स तं विषं पीत्वा जीवोद्धारप्रयोजकव्रतमाविष्क्रियुः ॥ श्रीशिवो-
 विषयान्जातसंतापजीवानुकारी संविवेश महोपोषितैर्देवैर्निशि जायद्विश्वतुर्यामंजलप्रसेकादिना प्रश-

मितः॥ ततस्तेजो जगदस्योनि श्येवं सरोपो व्यजाग्रद्भिः सर्वैरहमर्च्यस्ते नरसर्वार्थसिद्धिर्ने विष्यति नो
चेन्महाहानिः स्यादिति स्थितं॥ स्कांदे तु॥ मार्गशीर्षे समुद्रतुलिनं देवैरस्यां राधावर्चितमिति स्थितम्॥ अ
त्र कल्पने देन व्यवस्था बोध्या॥ शिवरहस्ये॥ तत्सु नृस्यथ देवर्षे माघ कृष्ण चतुर्दशी॥ शिवरात्रिः संमा
ख्याता प्रियेयं त्रिपुरद्विषः इति॥ माघग्रहणममांतमासेन॥ स्कांदे पि॥ माघफाल्गुनयोर्मध्ये असिताया
चतुर्दशी॥ शिवरात्रिस्तु साख्याता सर्वयज्ञोत्तमोत्तमेति॥ शिवरात्रिं वृतं चोपवासं पूजा जागरणरूपप्रधा
नत्रयसमुदायरूपं॥ उपवासं प्रभावेन बलादपि च जागरात्॥ शिवरात्रे स्तथा तस्यां लिंगस्यापि च पूजया॥
अमक्षयानुत्तमतेजोगान् शिवसाधुज्यमाक्रयादिति॥ नागरखंडे॥ त्रयाणामपि फलसंबंधात्॥ क्वचिदुप
वासमात्रं प्रवणं त्वितरयो रूपलक्षणं॥ क्वचितु अत्राक्षं प्रत्यनु कल्पत्वेनैकस्य द्वयोर्वा प्रवणं॥ अथवा
शिवरात्रिं च पूजा जागरणे नयेत्॥ कश्चित्पुण्यविशेषेण व्रतहीनोऽपि यः पुमान्॥ जागरं कुरुते तत्र सप्तदशम
तां व्रजेदित्यादिषु॥ अथवा आदिशब्दप्रवणात्॥ अत्र चतुर्दशी॥ अर्धरात्र्या पिनीया स्यात्॥ तथा च नारदीये
॥ माघमासचतुर्दश्यामादिदेवो महा निशि॥ शिवलिंगात्समुद्भूतः कोटिस्त्यसमप्रभः॥ तत्कालव्यापिनीया स्यात्

शिवरात्रिब्रूतेतिथिरिति॥ तत्र परेष्टरेव निशीथव्याघोदिनद्वयेवानिशीथाव्यासौ परैव॥ पूर्वैष्टरपरेष्टर्वामहा
 निशीचतुर्दशी॥ व्यासासादृश्यतेयस्यांतस्यांकुर्याद्धृतंनरद्वितिकृत्यरत्नोदादृतवचनात्॥ माघासितेभूतदिनं हि
 राजन्नुपेतियोगंयदिपंचदश्या॥ तथाप्रयुक्तानतुतोप्रकुर्याच्छिवस्यरात्रिप्रियकृच्छिवस्येतिहेमाद्रुदाहृतव
 चनात्॥ जययात्रयोदश्याप्रकर्षेणयुक्तामिषुक्तत्वात्॥ पूर्वैष्टस्त्रयोदश्याबहुरात्री॥ व्याप्तिप्रतीतिः॥ यातुपूर्वे
 ष्टरेवनिशीथयोगिनीदिनद्वयेपिवानिशीथयोगिनीसापूर्वैव॥ तदुक्तं॥ स्कंदे॥ कृष्णाष्टमीस्कंदषष्ठीशिवरात्रि
 चतुर्दशी॥ एताः पूर्वयुक्ताः कार्यस्तिथ्यंतेपारणंभवेत्॥ तथा॥ जयंतीशिवरात्रिश्चकार्येभद्राजयान्विते॥ तथा
 ॥ माघफाल्गुनयोर्मध्येयास्याच्छिवचतुर्दशी॥ अनंगेनसमायुक्ताकर्तव्यासासदातिथिरिति॥ ननुपूर्वैष्टरेवनि
 शीथयोगिनीतत्कालयोगात्पूर्वलिखितवचनेभ्यश्चपूर्वैर्वेतिरुक्तं॥ दिनद्वयेतद्योगिनीतुपरेष्टगिनीतुपरेष्टः॥
 प्रदोषनिशीथोनयव्याप्तिलानांत्संकल्पकालमारभ्यसत्वादहोरात्रौभययोगाच्चपरैवयुक्ता॥ नतुपूर्वा॥ अतएव॥
 माध्वेनापिनिशीथव्यापिनीपूर्वैवग्राह्येत्युक्तं॥ तिथितत्वेयेवमेव॥ तत्कथंपूर्वैष्टरेवेष्युष्यतद्वतिवेत्॥ उच्यते॥
 अर्द्धरात्रात्पुरस्ताच्चैजयायोगेयदानवेत्॥ पूर्वविद्वैवकर्तव्याशिवरात्रिःशिवप्रियैरितिपद्मपुराणवचनमीदृश

एषविषये पूर्वविद्धाविधानार्थः॥ अंततः सर्वाण्यपि पूर्वविद्धाविधायकानि प्रागुक्तानि वाक्यानि॥ महतामपि
पापानां दृष्टावैमिहृतिः पुरा॥ न दृष्टा कुर्वतां पुंसां कुड्युक्तां विधिं विनामिति स्कंदपुराणीये मावास्यायुतानि वेधश्चेता दृष्टा
विषय एव सार्थकः॥ पूर्वस्या एव निशीथयोगे॥ पूर्वग्रह एव माघकृष्णस्य चतुर्दश्यामिति॥ पूर्वोदाहृतनारदी
यद्यप्यनेन पूर्वह्ररपरे कर्त्तव्येति प्रागुक्तं पारस्तावत् पुनराहृतवचनेन च सिद्धत्वात्॥ एवं सति तत्र पूर्वोक्तवचनानां
मानर्थक्यानि दिनद्वये निशीथव्यापिन्याः॥ पूर्वस्या ग्राह्यत्वं प्रतिपादयंति॥ किंच॥ अर्द्धरात्रात्परस्ताच्चेदिति
वचने पूर्वविद्धे चत्येवकारादुत्तरविद्धा निवर्तकादुत्तरविध्याः प्रसक्तिर्गम्यते॥ सा चोभयत्र निशीथयोगे एव सं
भवति॥ ननु पूर्वत्रैव निशीथयोगे॥ तस्मादुभयत्र निशीथयोगिभ्योऽपि पूर्वैवेति॥ स्कंदपुराणे॥ आदौ मार्गशिरे मा
सिदीपोत्सवदिने पिवा॥ पृथ्नीयान्माघमासे वा द्वादशौ वसुपोष्ये दिव्यादिवचनेः प्रतिमां सकृद्वचनं चतुर्दशीषु॥ न
जोपवासजागृणात्मकं काम्यं शिधरात्रिव्रतं विहितं॥ तस्यापि रात्रौ प्रतियामं पूजा जागरणस्य ध्वविधानात् सक
लरात्रिसाध्यत्वात् बहुरात्रिव्यापिनी तत्र ग्राह्या॥ दिनद्वये रात्रिसाम्ये॥ पूर्वा॥ रुद्रपूजेषु सर्वेषु कर्त्तव्या संमुखीति
थिरिति ब्रह्मवेवर्त्तत्॥ येषां प्रदोषव्याप्तिरपि निर्णयिका॥ तेषां मते उत्तरेति स्कंदपुराणे॥ माघकृष्णचतुर्दश्या

रविवारोयदाभवेत्॥ भौमोवायभवेदेविकर्त्तव्यं ब्रतमुत्तमं॥ शिवयोगस्य योगे तु तद्भवेदुत्तमोत्तममिति॥ तथा च
 ॥ त्रयोदशी कलाप्येकासध्ये चैव चतुर्दशी॥ अंते चैव सिनीवाली त्रिष्टयां शिवमर्चयेदिति॥ पारणं च॥ स्कंद
 पुराणे एव तिथ्यंते तिथिमध्ये च विहितं॥ कृष्णाष्टमी स्कंदवृष्टी शिवरात्रि चतुर्दशी एताः पुर्वश्रुताः कार्यास्तिथ्यं
 ते पारणं भवेदिति॥ उपोषणं चतुर्दश्यां चतुर्दश्यां च पारणं॥ कर्त्तव्यं॥ सकृत्तं जप्ते श्रुत्वा न्यते वाथ वानवेति॥ त
 त्र॥ सात्वत्समयपर्यंतं व्यापिनी चेत्यरेह नि॥ दिवैव पारणं कुर्यात्पारणं नास्ति होषना गिति शिवरात्रि प्रकर
 ण पवित्रकालादशीदिलिखितवचनास्तिथ्यं तं प्रतीक्ष्य दिवा पारणं सकर्त्तुं शक्यं चेतिथ्यंते॥ नो चेतिथि
 मध्ये एवेति व्यवस्था॥ इदं ब्रूतं संयोगदृष्ट्या त्कन्यायेन निबन्धं काम्यं च॥ तथा च॥ माधवीये॥ स्कंदे॥ परास्य
 रतरं नास्ति शिवरात्रि परास्यं न पूजयति न स्मरेत् न रुद्रं त्रिभुवनेश्वरं॥ जंतुर्जन्म सहस्रेषु भ्रमते नात्र संशय
 इति॥ अकरणे प्रत्यवायकः॥ वर्षे वर्षे मन्वादे विनरो नारी पतिव्रता॥ शिवरात्रौ महादेवं नित्यं भक्त्या प्रपूज
 येदिति वीप्सा कर्त्तव्यं॥ अणवो यदि वा लघुष्वेतद्दीयते॥ हिमवानपि॥ चलं स्येते कदाचिद्वै निश्चलं हि शिवव्रतमि
 तिवचनाच्च नित्यता॥ मम भक्तकृतयो देवि शिवरात्रि नुपोषकः॥ गणत्वमहं दिव्यमहं शिवशासनं॥ सर्व

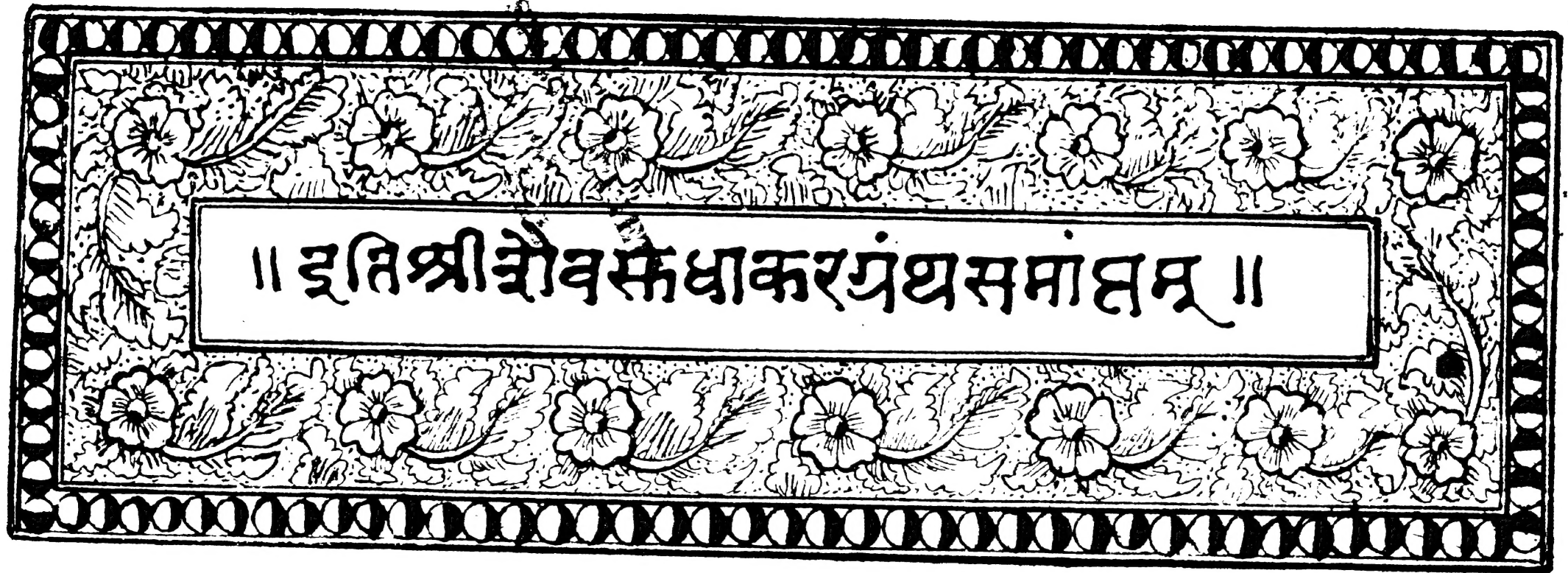
ननुत्कामहाभोगान्ततोमोक्षमवाक्रयादितिस्कांदात्॥छादशाब्दिकमेतस्याश्रुतुर्विशाब्दिकंतुवै॥तत्रैवेशानसंहि-
तावधनात्॥काम्यता॥तत्रैव॥शिवरात्रिव्रतनामसर्वपापविनाशनं॥आचंडालमनुष्यानांभुक्तिभुक्तिप्रदायकं॥अथ
मन्त्रसंक्षेपतःशिवरात्रिव्रतानुष्ठानप्रकारः॥धृतत्रिपुंड्ररुद्रहस्तिष्याकृद्भिरव्यशिवप्रीतिकामः॥शिवरात्रिव्रतं
त्येतत्करिष्येहंमहाफलं॥निर्विघ्नमस्तुमेवात्रत्वत्प्रसादाजुगत्यते॥चतुर्दश्यांनिराहारोभूत्वाशंभोपरेहनि॥भोक्ष
हंभुक्तिमुक्त्यर्थेनारणंमेभवेश्वरेतिपठित्वाजलमुत्सृजेत्॥ततो नित्यकृत्यंविधायराधौप्रथमप्रहरेऽद्यशिवपू-
जाकरिष्येइतिसंकल्प्य॥पूर्वप्रतिष्ठितेलिंगेऽप्रतिष्ठितेवातद्देवघ्राणप्रतिष्ठांकृत्वावक्ष्यमाणपार्थिवलिङ्गंसजा-
प्रकारेणपंचाक्षरेणवैदिकेनवायोराणमंत्रैर्वाघ्राणवादिचतुर्थ्यसनमोतंशिवनाम्नावावाहनाद्युपचारेःपूजयेत्
॥तत्रविशेषः॥उहोर्द्रेशानायनमः॥इतिप्रथमप्रहरेदुधेनस्तपनं॥शिवरात्रिव्रतंदेवपूजाजपपरायणः॥करो-
मिविधिवद्संगृहाणार्घ्यंसहेश्वरेत्यर्घ्यदानं॥ततस्तेनमंत्रजपेनतत्कथाश्रवणादिभिर्वाजागरणं॥तद्द्यानंतजुषः
स्नामंतत्कथाश्रवणादिकं॥उपवासकृतांत्येतेगुणाःप्रोक्तामनीविभिरितिचचनोत्॥द्वितीयप्रहरे॥उहोर्द्रेश्वोरा-
भनमइतिरक्षास्तपनं॥नमःशिवायशान्तायसर्वपापहरायवा॥शिवरात्रौददाम्यर्घ्यंप्रसीदुभयासहेतिचार्घ्यदा

नं॥ तृतीयप्रहरे॥ उं ह्रीं वामदेवाय नम इति घृतेन स्नपनं॥ दुःखदरिद्रशोकैर्न दग्धो हं पार्वतीपते॥ शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यमु-
 माकांतगृहाण मे द्रव्यार्घ्यदानं॥ चतुर्थे॥ उं ह्रीं सद्योजाताय नम इति मङ्गला स्नपनं॥ एवं मूलमंत्रजपादि नारात्रि मति वा-
 त्॥ प्रभाते॥ अविघ्ने न व्रतं देव त्वत्प्रसादात्समापितं॥ क्षमस्व जगतां नाथ त्रैलोक्याधिपते हर॥ यन्मया यत्कृतं पु-
 ण्यं तद्दुष्टस्य निवेदितं॥ त्वत्प्रसादान्महादेव व्रतमद्य समर्पितं॥ प्रसीदो भव मे श्रीमत्सद्गुतिः॥ प्रतिपाद्यतां॥ त्वदालो-
 कनमात्रेण पवित्रोऽस्मि न संशयः॥ इति व्रतं समर्पयेत्॥ परदिने यथाशक्ति घ्राणान्नं भोजयित्वा॥ संसारकेन्द्रदग्ध-
 स्य व्रतेनानेन शंकर॥ प्रसीद संमुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रदो भवेति संश्रयः॥ बंधकनिः॥ सह पारणं कुर्यादिति॥ सच्छा-
 त्वाब्धिं नवो भवं प्रजजतां सौख्या बुधैर्वर्धकः॥ श्रीमच्छैव विरोधि दुर्जनमहाविंताब्धि वृद्धिप्रदः॥ संसारो ध्वंशता-
 पत्तच्छ्रुतिविदां विस्मिष्टसद्दीप्रियो॥ दीनानामतितापहृत्सु सततं विद्वच्चकोरप्रियः॥ १॥ श्रौतस्तेन समीहितार्थह-
 नना सद्यैष धीगोचरः सत्सत्कौमुदकुङ्कुलस्फुरणकृतवुर्ध्वा मनोज्ञापकृत॥ हृत्स्वेतौ वसुधा करोय मुदियादीना-
 प्रियाणां सदा॥ तद्वाक्यैः परिनिःसृतैः स्वकीरणैर्हृत्स्वज्ञमोहंतमः॥ २॥ अक्षपादकणभक्षपक्षयोः कक्षभक्षकणि-
 रक्षकक्षयोः॥ कर्मदक्षसुराक्षिदक्षिदक्षयोर्वात्स्याक्षजपरोक्षतेक्षयोः॥ ३॥ ज्ञाननाशमतप्युत्पदादयो॥ हंतवा

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ तपोयज्ञदानादिभिः शुद्धबुद्धिर्विरक्तो नृपादौ पदे तु च्छुब्धा ॥ परित्यज्य सर्वं यदा प्रो-
तितत्त्वं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ १ ॥ दयालुं गुह्यं ब्रह्म निष्ठं प्रशास्यं समाराध्य नत्वा विचार्य स्वरूपम् ॥ यदा-
प्रोतितत्त्वं निदिध्यास्य विद्वान् परं ॥ २ ॥ यदा नन्दरूपप्रकाशस्वरूपं निस्तत्र पंचं परिच्छेदशून्यं ॥ अहं ब्रह्म वृ-
ह्येकगम्यं तुरीयं परं ॥ ३ ॥ यदा ज्ञानतौ नातिविश्वं समस्तं विनष्टं च ॥ सद्यो यदात्मप्रबोधे ॥ मनोवागतीतं विशु-
द्धं विमुक्तं परं ॥ ४ ॥ निषेधं कृते नेति नेतीति वाक्यैः समाधिस्थितानां यदा नातिवृणी ॥ अवस्थात्रयातीतम-
हं तमेकं परं ॥ ५ ॥ यदा नन्दलेशैः समानन्दविश्वं यदा नाति सत्त्वं तदा नाति सर्वं ॥ यदा लोचने हेयमन्यस्तमस्तं प-
रं ॥ ६ ॥ अनन्तं विभुं सर्वयोनिं निराहं शिवं संगहीनं यदौकारगम्यं ॥ निराकारमृत्युज्वलं मृत्युहीनं परं ॥ ७
॥ यदा नन्दसिंधौ निमग्नः पुमान्स्यादविद्याविलीनः समस्तत्रयं च ॥ तदा नस्फुरत्यद्भुतं यत्रिमितं परं ॥ ८ ॥
स्वरूपानुसंधानरूपस्तुतिः पठेदादराङ्गिस्तिना वामनुष्यः ॥ शृणोतीह वानित्यमुद्युक्तविमोभवेद्विष्णुश्चैकवेदे प्रमा-
णम् परं ॥ ९ ॥ नर्भमिर्न तोयं न तेजो न वायुर्न खं तं न्द्रियवान् तेषां समूहः ॥ अनेकालिकत्वात्सुप्ते कसिद्धस्तदेको वशि-
ष्ठः शिवः केवलो हं ॥ नवर्णाश्च माध्वरध्मी नयज्ञानमेधारणध्यानयोगादयोऽपि ॥ अनात्मा अयोऽहं समाधा-

सहानातदेकोवशिष्टः शिवः केवलो हं ॥ २ ॥ न माता पिता वान देवान लोकान वेदान यज्ञान तीर्थं ब्रुवन्ति ॥ सुशुभो निरस्ता
निष्कृम्यात्मकत्वात् सदेकोवशिष्टः ॥ ३ ॥ न सांख्यं न शैवं न तत्त्वञ्चरात्रं न जैनं न मीमांसकां देर्मतं वा ॥ वशिष्ठानुसूत्या विशुद्धा
त्मकत्वात् सदेकोवशिष्टः ॥ ४ ॥ न पुरुषं न कृष्णं न रक्तं न पीतं न कुङ्कुमं न पीनं न ह्रस्वं न दीर्घं ॥ अरूपं तथा योनिराकारक
त्वात् सदेकोवशिष्टः ॥ ५ ॥ न बोद्धे न बाधो न चाक्षरं न बाह्यं न मध्यं न तीर्थं न सर्वोपरादिक ॥ विद्यद्वयापकृत्वा द्रव्यं नै
करूपस्तदेकोवशिष्टः ॥ ६ ॥ न शान्तं न शास्त्रं न शिक्षा न च त्वं न चाहं न चायं प्रपञ्चः ॥ स्वरूपावबोधो विकल्पसहिष्णुस्त
देकोवशिष्टः ॥ ७ ॥ न ज्ञानमेव न स्वप्नको वा सुषुप्तेर्न विश्रामे वा तेजसः प्राज्ञको वा ॥ अविद्यात्मत्वात् त्रयाणां तुरीय
स्तदेकोवशिष्टः ॥ ८ ॥ अपि व्यापकत्वाद्धितत्त्वप्रयोगात् स्वतः सिद्धत्वात् तदव्याप्यत्वात् ॥ जगत्सुखं मे तत्समस्तं तदे
व सदेकोवशिष्टः ॥ ९ ॥ न चैकं तदन्यत् द्वितीयं कुतः स्यान्न वा केवलत्वं न चाकेवलत्वं ॥ न शून्यं न चाशून्यं न दे
तकत्वात् कथं सर्ववृत्तान्तसिद्धिर्ब्रवीमि ॥ १० ॥ इति श्रीमच्छंकराचार्यविरचितं सिद्धान्तविंदुस्तोत्रं समाप्तम् ॥
प्रशान्तचित्ताय जितेन्द्रियाय श्रुतेः शिरः पक्षसमाश्रिताय ॥ परात्मचेतोऽभिनिवेशिताय नमोऽस्तु ते ज्ञानप्रदाय
नित्यं ॥ ॐ ॥

दजिनदुष्प्रमादयोः॥ तक्षकस्य कुमवावसादयोः॥ शंकरस्य नतिरस्तुपादयोः॥ ४॥ सदानन्दगिरिर्निर्दिष्टः श्रीमच्छे-
 वस्तुधाकरं॥ कृत्वाः पितृन्महेशायश्चैकलिंगस्वरूपिणे॥ ५॥ क्षणं ध्यात्वां द्रुयो धनदसदनं नन्दनवनंतृणायेदं का-
 कं विधिमपि पुराकं॥ क्षितियतिं॥ नमन्यते नक्ताद्दहतदवसृष्टं क्षितियतिः॥ स्वरूपो लब्ध्वे मंस्मरतिसततंतो सरवक-
 रौ॥ ६॥ रसेन्दुर्दं नृवर्धे विक्रमादित्यभूयते॥ पूर्णं यं कार्तिके शुक्ले त्रयोदश्यां सुसंग्रहः॥ ७॥ ॥ इति श्रीमम्महा-
 महेन्द्रमहाराणा श्रीस्वरूपसिंहप्रेरितश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीसदानन्दस्वामिविरचिते श्रीमच्छे-
 वस्तुधाकरे पञ्चविंशः किरणः॥ २५॥ समाप्तश्च शैवस्तुधाकरः॥ संवत् १९२२॥ श्रावणे १९८७॥ आषाढकृ-
 ष्णतृतीयायां चंद्रवासरे॥ ॥ निषिक्तं सूर्यदसविजै पुरवाशिना॥ वानावायां सुजाणमलशर्मणा॥
 लिखायां वृत्तचारी जीश्रीलक्ष्मणानंदजी श्रीवारं पर्यधर्मनिरूपणार्थं॥ श्रीशिवायर्णमस्तु॥ ॥ ॥
 यह पुस्तकं मंजुई बंदरमें लक्ष्मीनारायणगवडवाहणपरशुरामपुरकानेशिलक्ष्मणपया॥ वृत्तचारी जी-
 श्रीलक्ष्मणानंदजीने पुस्तक छपाया लक्ष्मीनारायणमारफत॥ शुभं मस्तु॥ ॥ शुभम्॥ ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥

॥ इति श्रीशैवसंस्कारग्रंथसमाप्तम् ॥

